

1/2009

Samfunnsspeilet 1/2009 – 23. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Natasza P. Sandbu (red.), Trude Lappegård, Tor Morten Normann, Elisabeth Nørgaard, Mona Raabe, Jorun Ramm, Dag Rønningen og Toril Sandnes.

Redigering: Gunn Bredevang, Liv Hansen og Kirsten Aanerud.

Design: Siri E. Boquist
Trykk: Lobo Media
Foto: Studio Vest AS, Hanne Marit Svensrud

Illustrasjoner: Luth/EyeWire,

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut i slutten av april 2009. Det bringer flere artikler om statistikkfagets utfordringer: hvordan vi kan måle fattigdom, den «skjulte» verdiskapningen fra ulønnet arbeid, og hvordan verdens statistikkbyråer måler fremskritt. Det blir også et historisk tilbakeblikk på spesialiseringen innenfor norsk medisin ut fra tall over legers spesialistutdanning.

Internett: <http://www.ssb.no/>
E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-7469-5 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-7470-1 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603

© Statistisk sentralbyrå, mars 2009.
Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. **Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/ Statistisk sentralbyrå.**

Helge Brunborg, Britt Slagsvold og Trude Lappegård

Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG):

LOGG 2007 – en stor undersøkelse om livsløp, generasjon og kjønn..... 2

Lars Dommermuth

Utflytting fra oppveksthjemmet: Når flytter de unge hjemmefra?..... 9

Lars Dommermuth, Turid Noack og Kenneth Aarskaug Wiik

Samlivsetablering – nye og vedvarende mønstre:

Gift, samboer eller «bare» kjæreste?..... 13

Trude Lappegård og Turid Noack

Barn, familie og jobb – holdninger og praksis gjennom 30 år:

Familie og jobb i ulike kvinnegenerasjoner 20

Katharina Herlofson og Gunhild O. Hagestad

Forholdet mellom skilte foreldre og voksne barn:

God relasjon? Det spørs hvem som spørres 25

Randi Kjeldstad og Lars Dommermuth

Jobbtrivsel og mobilitet på arbeidsmarkedet: Hver fjerde ønsker å bytte jobb..... 29

Per Erik Solem, Magnhild Nicolaisen og Henning Finseraas

Eldre i arbeidslivet: Når er det på tide å bli pensjonist?..... 36

Per Erik Solem, Magnhild Nicolaisen og Henning Finseraas

Eldre i arbeidslivet: Dårlig fysisk helse – ingen hindring for å jobbe?..... 40

Marijke Veenstra og Britt Slagsvold

Helseatferd gjennom livsløpet: Hva betyr utdanning for vår helseatferd? 45

Randi Kjeldstad og Trude Lappegård

Likestilling på hjemmebane: Mest fornøyd med (delvis) likestilling 52

Ragni Hege Kitterød

Rengjøringshjelp i norske husholdninger: Vaskehjelp vanligst i høystatusgrupper.. 58

Ivar A. Åsland Lima og Britt Slagsvold

Naboskapsintegrasjon i Norge – forskjeller mellom by og land:

Det gode nabolag finnes mest på bygda 63

Anders Barstad

Vennskap: Gode venner – sjeldne fugler? 69

Kirsten Thorsen og Sten-Erik Clausen

Sosial kontakt og ensomhet: Hvem er de ensomme?..... 74

Torkil Løwe

Boforhold og tilfredshet med boligen: Eldre mest fornøyd med hvordan de bor 79

Trude Lappegård

Geografisk avstand til foreldre og barn: De fleste bor nær foreldre og voksne barn 84

Britt Slagsvold og Annemette Sørensen

Opplevelse av kontroll: Tror mer enn før på innflytelse over eget liv..... 89

Gunhild O. Hagestad og Katharina Herlofson

Dagens besteforeldre: Småbarnsfamiliens støttespillere 92

Thomas Hansen og Britt Slagsvold

Alder og livskvalitet: Eldre er tilfreds med livet – eller er det bare noe de tror?95

Britt Slagsvold, Svein Olav Daatland, Helge Brunborg og Ivar A. Åsland Lima

Holdninger til ansvar for gamle foreldre, i syv europeiske land:

Er vi villig til å ta oss av gamle mor og far? 99

Svein Olav Daatland, Britt Slagsvold og Ivar A. Åsland Lima

Folkemeningen om familiens og velferdsstatens ansvar, i syv europeiske land:

Hvor langt strekker familiens ansvar seg?..... 105

Anders Barstad

Utenfor allfarvei: Begeistring – bare for de unge?..... 110

Siden sist 111

LOGG 2007 – en stor undersøkelse om livsløp, generasjon og kjønn

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) er en av de største og mest kompliserte intervjuundersøkelsene som er gjennomført i Norge. En viktig bakgrunn for studien er demografiske endringer som lavere barnetall og økende andel eldre. Studien gir også et vell av opplysninger av stor verdi for norsk samfunnsforskning. LOGG består av to store studier som er slått sammen, og har både en norsk og en internasjonal bakgrunn.

*Helge Brunborg,
Britt Slagsvold og
Trude Lappegård*

Langsiktige demografiske og sosiale endringer gir store utfordringer for sosialpolitikken. Endringene vil virke sammen og på hverandre – som regel på svært komplekse måter. Et viktig formål med studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) er å få bedre innsikt i konsekvensene av slike endringer og i de mekanismer som former dem, for dermed å gi bedre bakgrunn for å møte morgendagens sosialpolitiske utfordringer. Blant spørsmål undersøkelsen kan bidra til å belyse, er:

- Er det mulig å forhindre ytterligere nedgang i fruktbarheten og stimulere unge til familiedanning, større barnekull og dermed på sikt å få en mer balansert befolkningsutvikling?
- Hvordan er det mulig å motvirke pensjonering og legge til rette for en mer varig inkludering i arbeidslivet?
- Hvilken betydning har leve- og helsevaner for helsesvikt og pleiebehov i eldre år?
- Hvilke forhold bidrar til flytting, og hvilke forhold påvirker flyttemønstre?

Redusert fruktbarhet, økt levealder, endret familiestruktur, økt utdanning og endrede kjønnsroller har betydning for når vi velger å pensjonere oss, for vår

helse, for utveksling av omsorg, valg av bosted og flyttemønstre. Tilnærmingen i LOGG er å samle informasjon om individer, med særlig vekt på sentrale overganger i ulike faser av livet: flytting fra foreldrehjemmet, overgangen fra utdanning til arbeidsliv, fra singelstatus til samliv og eventuelt ut av samliv, fra barnløshet til foreldreskap, fra yrkesaktivitet til pensjonering, fra uavhengighet til helsesvikt og omsorgsbehov. I hver av disse fasene kan individer oppleve problemer som medfører behov for velferdspolitiske tiltak.

LOGG – to studier slått sammen

LOGG er i utgangspunktet satt sammen av to store studier. Den ene studien er den internasjonale undersøkelsen om generasjon og likestilling, *Generations and Gender Survey (GGS)*, som er en del av FNs forskningsprogram om generasjon og likestilling, *Generations and Gender Programme (GGP)*, og den andre er den norske studien *Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG)*. Temaer og intervju spørsmål i

Helge Brunborg (fra venstre) er seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. Han leder, sammen med Britt Slagsvold og Trude Lappegård, studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG). (hbr@ssb.no)

Britt Slagsvold er forsker ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, (NOVA) og leder for den norske studien om livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). (bsl@nova.no)

Trude Lappegård er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (lap@ssb.no)

LOGG er hentet fra begge studiene. Dette gir store muligheter for analyser og sammenlikninger, både internasjonalt, regionalt og over tid på individnivå.

Det internasjonale Generations and Gender Programme

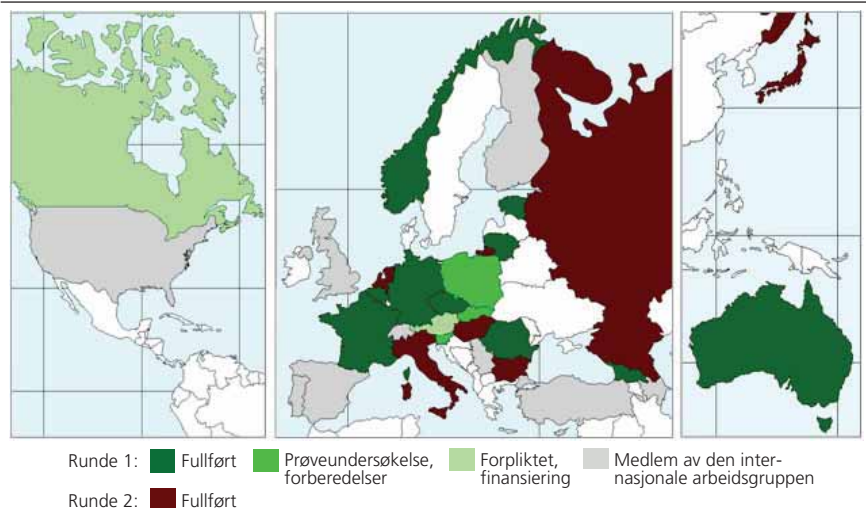
GGP er et internasjonalt program for gjennomføring av sammenliknbare intervjuer og annen datainnsamling i en rekke land, hovedsakelig i Europa. Intervjuene er planlagt som en såkalt longitudinell undersøkelse, det vil si at de samme personene spørres flere ganger. Programmet ble initiert og organisert av FNs befolkningsenhet i Genève (PAU, UNECE – United Nations Economic Commission for Europe), men koordineringen er nå i ferd med å overføres til det nederlandske forskningsinstituttet NIDI i Haag. Statistisk sentralbyrå (SSB) har deltatt i planlegging og gjennomføringen av GGP (se tekstboks).

Undersøkelsen ble satt i gang fordi det var et ønske om å samle inn og analysere de samme opplysningene i så mange europeiske land som mulig. Dette vil gi en bedre forståelse av de demografiske endringene som Europa gjennomgår, slik som færre og senere fødsler og oppløste familier på grunn av skilsmisser. Den økende andel eldre i befolkningen er en spesielt stor utfordring, blant annet med tanke på omsorgsbehovet.

Disse prosessene er både et resultat av og en utfordring til likestilling mellom kvinner og menn. Dessuten er kontakten mellom generasjonene viktig i en befolkning med færre barn og flere besteforeldre (UNECE 2000, 2007). GGP oppsto i kjølvannet av Family and Fertility Surveys (FFS), som var et europeisk samarbeidsprogram på 1990-tallet (<http://www.unece.org/pau/ffs/ffs.htm>), der også Norge deltok.

Ved utgangen av 2008 hadde om lag 20 land gjennomført intervjuundersøkelsen *Generations and Gender Survey* (GGS), en GGS-liknende undersøkelse, eller var i ferd med å gjøre dette en eller flere ganger. Blant disse er, i kronologisk rekkefølge: Ungarn, Bulgaria, Russland, Italia, Nederland, Japan,

Figur 1. Deltakelse i Generations and Gender Programme

Kilde: http://www.unece.org/pau/_docs/ggp/2008/GGP_2008_IWG006_Report.pdf.

Generations and Gender Programme

(<http://www.unece.org/pau/ggp/>) består av to deler:

1) En intervjuundersøkelse av et representativt utvalg av befolkningen i aldersgruppen 18-79 år, *Generations and Gender Survey* (GGS). Denne utgjør hoveddelen av det internasjonale samarbeidsprogrammet.

2) En såkalt kontekstuell database med makrodata fra hvert land som deltar i GGP, samt noen andre land. Database skal gi sammenliknbar informasjon om det samfunnet intervjuene gjennomføres i. Den inneholder statistikk og beskrivelse av ordninger/ tiltak på samfunnsområder av relevans for studiens tema, blant annet trygde-, pensjons- og omsorgsordninger og lovgivning samt demografiske, sosiale og økonomiske bakgrunnsdata. Det vil også bli lagt inn regionale data i denne databasen, som for Norge vil være på fylkesnivå. Ved årsskiftet 2008-2009 inneholder den data for ni land: Bulgaria, Canada, Georgia, Litauen, Norge, Polen, Romania, Russland og Ungarn. Database er tilgjengelig for alle interesserte, se <http://www.demogr.mpg.de/cgi-bin/databases/cdb/cdb.php>

Tidligere undersøkelser

Norge har gjennomført beslektede studier to ganger før, også da som ledd i et internasjonalt samarbeid, men tilpasset norske forhold:

1) **Fruktbarhetsundersøkelsen 1977** ble gjennomført av SSB som en del av *World Fertility Survey*, som hadde hovedvekten på utviklingsland (Lightbourne, Singh og Green 1982). Her ble kvinner i aldersgruppen 18-44 år intervjuet. Dette var den første nasjonale undersøkelsen i Norge der SSB samlet inn data om forhold som prevensjonsbruk, seksuell aktivitet og samboerskap (SSB 1981; Noack og Østby 1981).

2) **Familie- og yrkesundersøkelsen 1988** var en oppfølging av 1977-undersøkelsen, der norske menn for første gang ble intervjuet om fødsler og prevensjon med mer. Undersøkelsen ble etter hvert en modell for andre lands undersøkelser i *Family and Fertility Surveys* (FFS) (<http://www.unecf.org/pau/ffs/ffs.htm>). Det ble lagt større vekt på yrkesdeltaking og utdanning enn i 1977 (SSB 1991; Blom, Noack og Østby 1993).

Tyskland, Frankrike, Tsjekkia, Georgia, Litauen, Australia, Romania, Estland, Norge, Belgia, Østerrike, Polen, Slovenia, Slovakia og Canada.

I GGS trekkes det et representativt utvalg av kvinner og menn i aldersgruppen 18-79 år. Det er meningen at det skal gjennomføres tre intervjuer av de samme personene med om lag tre års mellomrom, det vil si at det er en såkalt panel- eller longitudinell undersøkelse. Dataene vil være av stor verdi allerede i første runde, men en oppfølging over tid vil øke verdien ytterligere.

Den norske studien om livsløp, aldring og generasjon

Den norske studien om livsløp, aldring og generasjon, som er kalt NorLAG, er en stor norsk longitudinell studie initiert av Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Formålet med NorLAG er å gi økt kunnskap om variasjon og endring i sosial deltakelse, helse og livskvalitet gjennom livet ved å studere atferd og overganger på sentrale livsområder.

Første runde av datainnsamlingen ble gjennomført i 2002-2003 med intervju av 5 559 personer i alderen 40-79 år (Holmøy 2004). De samme personene inngår i datainnsamlingen for den samlede norske og internasjonale studien LOGG og utgjør andre runde av NorLAG. Utvalget i denne studien er trukket fra 30 ulike lokalmiljøer i fire regioner i Norge (Agder, Oslo og Akershus, Nord-Trøndelag og Troms). Den lokale forankringen gjør det mulig å integrere individdata fra intervju og spørreskjema med lokalkunnskap om kommunene. Det longitudinelle designet, der de samme personene følges over tid med gjentatte intervjuer, gjør det mulig å undersøke aldring og rolleoverganger som prosesser som utvikler seg over tid (<http://norlag.nova.no>).

Rikt grunnlag for analyser

Med forankring i disse to studiene (GGP og NorLAG) gir LOGG data på mange felt, for de samme individene over tid og for mange land. Det gir også mulighet for å belyse et bredt spekter av forhold som påvirker atferd og valg, og bakgrunn for å forstå konsekvensene av disse. Ikke minst åpner LOGG for sammenliknende analyser langs mange dimensjoner, blant annet mellom land, regioner og kommuner i Norge, generasjoner, aldersgrupper, kjønns- og utdanningsgrupper. Endringer over tid vil også kunne studeres.

Den demografiske utviklingen er et resultat av historiske, institusjonelle, økonomiske og kulturelle forhold, men også enkeltmenneskers handlinger og valg. I LOGG henter vi først og fremst informasjon om befolkningens, det vil si individenes, bakgrunn, verdier, intensjoner og atferd. Det er summen av indi-

videnes handlinger som resulterer i lave fødselstall, en avtakende og aldrende befolkning, tidlig pensjonering og økte pensjonsutgifter.

Individenes atferd er imidlertid også styrt av sosiale rammer, og demografiske endringer må derfor ses i sammenheng med de muligheter og begrensninger som sosialpolitikken setter for befolkningen. Gjennom den kontekstuelle databasen i GGP kan vi hente informasjon om trygde-, pensjons- og omsorgsordninger, slik at Norge kan sammenliknes med andre land som er med i GGP.

LOGG har både teoretiske og praktiske ambisjoner og tar sikte på å frambringe kunnskap som er relevant for å utvikle en framtidrettet politikk på områdene som studeres. En nærmere presentasjon av problemstillingene og analysemulighetene til dataene fra LOGG er gitt av Lappegård og Slagsvold (2007a, 2007b).

Sentralitet

Med *sentralitet* menes en kommunes **geografiske beliggenhet i forhold til tettsteder** av ulike kategorier (SSB 1994). Det er fire hovednivåer for sentralitet, 0-3:

En kommune har *sentralitet 3* når dens befolkningstygndepunkt ligger innenfor 75 minutters reisetid (90 minutter for Oslo) fra et tettsted med minimum 50 000 innbyggere (med raskeste transportmiddel unntatt fly). *Sentralitet 2* betyr at det er maksimalt 60 minutters reisetid til et tettsted med minimum 15 000 innbyggere. *Sentralitet 1* vil si at det er maksimalt 45 minutters reisetid til et tettsted med minimum 5 000 innbyggere. Kommuner som ikke oppfyller noen av disse kriteriene, får *sentralitet 0*.

Hvis en kommune oppfyller to eller flere kriterier samtidig, velges nivået med det høyeste nummeret. Kommunene ble klassifisert etter denne definisjonen i 1994, basert på data fra folketellingen i 1990. I 2008 ble kommunene klassifisert på ny, og det ble innført tilleggsgupper, se <http://www3.ssb.no/stabas/MainFrames.asp?Language=nb>.

Norge først ute i Norden

I GGP-sammenheng er Norge interessant av flere grunner. De nordiske landene beskrives gjerne som pionerer i moderne demografisk atferd, det vil si utsatte fødsler og ekteskap, inngåelse av samboerskap med mer (van de Kaa 1987; Surkyn og Lesthaeghe 2004). Foreløpig er Norge det eneste nordiske landet som har gjennomført undersøkelsen. Hvis andre nordiske land deltar, vil vi kunne gjøre spennende sammenlikninger mellom land med relativt like velferdsordninger.

De nordiske landene er også ledende i organisering og bruk av data fra såkalt administrative registre, som utnyttes flittig i statistikk, analyse og forskning. Dette har blant annet medført at vi ikke trenger å spørre personene i intervjuundersøkelser om alder, ekteskapeleg status, barnetall, utdanning, inntekt og liknende. På den annen side er det selvsagt mange variabler som *ikke* finnes i noen registre, blant annet alt som har med holdninger, preferanser og planer å gjøre, og heller ikke data om den subjektive opplevelsen av tilfredshet og depresjon, forhold til partner og foreldre, med mer. Det er derfor stor interesse for å se hvordan data fra så ulike kilder som registre og intervjuer kan kombineres.

Hvordan samler vi inn data?

LOGG henter informasjon om individer gjennom tre kilder: telefonintervju, spørreskjema sendt i posten og registre. Databasen blir kompleks fordi to studier er slått sammen. Det er blant annet brukt noe ulike utvalgsriterier, noe ulike aldersgrupper og longitudinelle data for en del av utvalget og for en del av temaene. Dette gir imidlertid rike muligheter for analyser.

Telefonintervjuene begynte i januar 2007 og ble avsluttet i september 2008. Atten prosent av intervjuene ble gjort i 2008. Svarene ble tastet rett inn i en database av intervjuerne (såkalt CATI, *computer-assisted telephone interview*). Gjennomsnittlig intervjutid var 43 minutter for hele utvalget. Intervjutiden varierte imidlertid sterkt med hvor mange demografiske «begivenheter» som fødsler, giftermål, skilsmisser med mer personene hadde opplevd. Intervjutiden var kortest for personer under 20 år, gjennomsnittlig 33 minutter, mens den var lengst for personer mellom 50-59, gjennomsnittlig 47 minutter. I sistnevnte gruppe

vil det være en del som både har egne barn, barnebarn og foreldre i live, som medførte en rekke spørsmål.

Utvalget for intervjuene – et komplisert forarbeid

Størrelsen på det samlede utvalget ble bestemt av flere forhold:

- For det første skulle det samlede utvalget være så stort at meningsfulle analyser kunne gjøres.
- For det andre måtte tilstrekkelig mange være igjen i tredje runde av LOGG, siden tankegangen bak GGP er at intervjuene skal gjennomføres tre ganger med om lag tre år mellom hver runde (Vikat mfl. 2007). Det er anslått at det trengs et utvalg på minst 8 000 i tredje runde, noe som medfører rundt 16 000 i første runde med rimelige forutsetninger om frafall (Simard og Franklin 2005).

- For det tredje skulle de som var trukket ut til første runde av NorLAG, intervjues igjen. I tillegg ble disse supplert med et lite utvalg for å kompensere for personer som var døde eller hadde utvandret siden 2002-2003.
- For det fjerde ble det trukket et tilleggsutvalg til NorLAG av personer under 40 år for at også yngre personers, ikke bare eldres, atferd og holdninger skal kunne studeres i NorLAG-områdene.
- For det femte skulle utvalget i landet for øvrig være stort nok til at vi samlet ville få et landsrepresentativt utvalg. De tretti kommunene/bydelene i NorLAG er ikke representative for hele landet, selv om intervjupersonene i disse er trukket tilfeldig. Disse lokalområdene er overrepresentert i totalutvalget for å redusere behovet for et stort utvalg utenfor NorLAG-områdene. Personene i NorLAG antas å være representative for en større region, for eksempel landsdelen.

Figur 2. Utvalgene¹ i NorLAG-1, NorLAG-2 og LOGG 2007

Alder	NorLAG 1 30 kommuner/ bydeler	LIVSLØP, GENERASJON OG KJØNN (LOGG 2007)		
		NorLAG 2 30 kommuner/bydeler	GGG Landet for øvrig	
18-19		7 665 (4 359) personer	10 034 (6 027) personer	
20-24				
25-29				
30-34				
35-39				
40-44	8 490 (5 579) personer	7 240 (4 248) personer + tilleggsutvalg 377 (242) personer		
45-49				
50-54				
55-59				
60-64				
65-69				
70-74				
75-79				
80-84		621 (264) personer		
85+				
Datainnsamling	2002-2003	2007-2008		

¹ Størrelsen på et utvalg er antall personer i en befolkningsgruppe som er trukket ut for å intervjues. *Brutto-utvalget* er de vi sitter igjen med etter at det er tatt hensyn til at enkelte er utvandret eller døde etter at utvalget ble trukket. *Nettoutvalget* (i parentes) er antall gjennomførte telefonintervjuer etter frafall, fordi noen personer ikke ville la seg intervju eller det ikke ble oppnådd kontakt med dem.
Kilde: NorLAG 2002, NOVA; LOGG 2007, SSB og NOVA.

Disse hensynene førte til et svært stort utvalg på hele 25 937 personer. Figur 1 gir en oversikt over de ulike utvalgsstørrelsene i LOGG 2007.

Utvalget ble trukket på grunnlag av landsdel, kommunenes sentralitet (se tekstboks), kjønn og aldersgruppe (18-39, 40-44 og 45-79 år). Å lage utvalget av dem som skulle intervjues, var svært komplisert, da det både skulle bestå av de personer som var med i NorLAG-1 i 2002-2003, av nye personer som var trukket ut i de 30 NorLAG-kommunene og bydelene samt av et representativt utvalg for resten av landet.

De eldste i NorLAG-1 var 75-79 år, og de gjenlevende av disse var altså 80-84 år i 2007-2008. Disse ble kontaktet for nye intervjuer i NorLAG-2. Det ble imidlertid ikke trukket noe nytt utvalg av personer over 79 år til LOGG, blant annet på grunn av de høye kostnadene med å intervju så gamle personer, ofte med behov for besøksintervjuer.

Over 15 000 ble intervjuet

For 3 794 av de personene som deltok i NorLAGs første runde, har vi nå data for to tidspunkt. Dessuten ble frafallet i det opprinnelige utvalget kontaktet igjen, og intervju ble gjennomført med i alt 1 331 av disse.

Referanser

- Blom, S., T. Noack og L. Østby (1993): *Giftermål og barn – bedre sent enn aldri?* Sosiale og økonomiske studier 81, Statistisk sentralbyrå.
- Holmøy, A. (2004): Undersøkelse om livsløp, aldring og generasjon (LAG). Dokumentasjonsrapport, Notater 2004/24, Statistisk sentralbyrå.
- Lagerstrøm, B. (2009): Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG 2007). Dokumentasjonsrapport, Notater 2009/... under arbeid, Statistisk sentralbyrå.
- Lappegård, T. og B. Slagsvold (2007a): Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) – Analysemuligheter, Notater 2007/7, Statistisk sentralbyrå.
- Lappegård, T. og B. Slagsvold (2007b): Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) – Ny stor undersøkelse om familie, arbeid og helse i Norge, *Samfunnsspeilet* 1/2007: 46-52.
- Lightbourne, R. Jr., S. Singh og C.P. Green (1982): World Fertility Survey: Charting global childbearing, *Population Bulletin* 37(1):1-55.
- Noack, T. og L. Østby (1981): *Fruktbarhet blant norske kvinner. Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977*, Sosiale og økonomiske studier 49, Statistisk sentralbyrå.
- Simard, M. og S. Franklin (2005): Sample Design Guidelines, side 5-14 i UNECE (2005).
- SSB (1981): *Fruktbarhetsundersøkelse 1977*, NOS B 197, Statistisk sentralbyrå.
- SSB (1991): *Familie- og yrkesundersøkelsen 1988*, NOS B 959, Statistisk sentralbyrå.
- SSB (1994): *Standard for kommuneklassifisering 1994*, NOS C 192, Statistisk sentralbyrå.
- Surkyn, J. og R. Lesthaeghe (2004): Value Orientations and the Second Demographic Transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An Update, *Demographic Research Special Collection* 3, Article 3.
- UNECE (2000): Generations and Gender Programme: Exploring future research and data collections options. New York og Geneva.
- UNECE (2005): Generations and Gender Programme: Survey Instruments, New York og Geneva.
- UNECE (2007): Generations and Gender Programme: Concepts and Guidelines, New York og Geneva.
- van de Kaa, D.J. (1987): Europe's second demographic transition, *Population Bulletin* 42(1):1-59.
- Vikat, A. mfl. (2007): Generations and Gender Survey: Concept and Design, side 1-44 i UNECE (2007).

Av det samlede utvalget på 25 937 fullførte 15 140 personer 18 år og over telefonintervjuet, mens 512 personer var flyttet fra landet eller døde etter at de ble trukket ut, og før de ble kontaktet. Dette gir en svarprosent på 59,6. Svarprosenten var lavest for de yngste (under 40 år) og de eldste (over 60 år), men av ulike grunner. De unge var det vanskeligere å få kontakt med, mens de eldste oftere ikke ville la seg intervjuet, særlig ikke eldre kvinner.

Av de som fullførte telefonintervjuet, ble skjemaet fylt ut og returnert i posten av 10 956 personer (per 15. januar 2009), det vil si 72,4 prosent. Dette betyr at vi har opplysninger fra både telefonintervju og spørreskjema for om lag 43,2 prosent av bruttoutvalget. Denne svarprosenten er relativt lav, og varierer med alder, kjønn, landsdel, utdanning og liknende. Det er derfor nødvendig å vekte tallene for å få mest mulig landsrepresentative resultater; det vil si at det tas hensyn til at i noen grupper er det trukket og intervjuet større andeler av befolkningen enn i andre grupper.

Datainnsamlingen vil bli dokumentert av Lagerstrøm (2009).

Registre bidro med verdifulle data

Registerdata har vært en viktig del av datainnsamlingen i LOGG. Disse har vært brukt på flere ulike måter. For det første gjorde registerdata det mulig å identifisere personer som intervjupersonene bor sammen med, og andre nære slektninger som foreldre, barn og barnebarn, enten de bor sammen med intervjupersonen eller ikke (anonymisert i etterkant).

Dessuten medførte registeropplysningene at vi kunne sløyfe en del spørsmål. Dette gjelder blant annet informasjon om utdanning, inntekt, bosted og sivilstand. Vi kunne også bygge på registre for å lage nye variabler, som å beregne reisetid og avstand mellom bostedene til identifiserte familiemedlemmer på grunnlag av geografiske data om boligadresser.

Bruk av registerdata vil siden gjøre det mulig å sammenlikne ønsker/intensjoner med faktisk atferd, for eksempel å få et barn innen tre år.

Finansiering og organisering av LOGG

Med sitt store utvalg og kompleksitet er LOGG en kostbar undersøkelse. Midler fra Norges forskningsråd utgjør hovedtyngden av finansieringen, men også andre har gitt betydelige bidrag: Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Barne- og likestillingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet. Dessuten har de gjennomførende institusjoner NOVA og SSB i høy grad bidratt økonomisk.

SSB, ved Seksjon for demografi og levekårsforskning, og NOVA er likestilte partnere i prosjektet, og har hatt felles prosjektledelse: Helge Brunborg ved SSB og Britt Slagsvold ved NOVA. En referansegruppe med representanter fra Forskningsrådet og de finansierende departementer har gitt faglige og organisatoriske råd. Datainnsamlingen er gjennomført av Seksjon for intervjuundersøkelser i SSB. Prosjektledere for datainnsamlingen har vært Aina Holmøy, Maria Høstmark og Bengt Lagerstrøm, i kronologisk rekkefølge.

Når flytter de unge hjemmefra?

Å flytte hjemmefra er ofte det første steget i overgangen fra ungdom til voksenalder. Det er et skifte til et mer uavhengig liv, enten i et studentkollektiv, egen hybel eller samboerskap. Alderen for oppbruddet har endret seg lite siden 1950-tallet, og oppvekststedet betyr fortsatt mye for tidspunktet. Sentrale kommuner har størst tiltrekningskraft på unge mennesker. Kvinner som tar høyere utdanning, flytter senere enn andre.

I de fleste norske studier av oppbrudd fra oppveksthjemmet er det funnet små forandringer i alder ved utflyttingen for de kullene som er født fra og med 1950-tallet (Gulbrandsen 2002, Hellevik 2005). De aller fleste unge voksne har brutt opp fra foreldrehjemmet innen første halvdel av tjueårene. Ved fylte 25 år er det bare en liten andel som fortsatt bor sammen med foreldrene.

Når vi her ser på flytting hjemmefra med utgangspunkt i LOGG 2007 (se tekstboks), bekreftes disse funnene. Vi får i tillegg anledning til å se på yngre fødselskull, slik at de siste tendensene blir synlige. En mye brukt indikator for denne typen analyser er medianalderen – det vil si den alderen når halvparten av et bestemt gruppe, for eksempel et fødselskull, har flyttet hjemmefra. Figur 1 gir en oversikt over utviklingen av medianalderen ved flytting hjemmefra for personer født mellom 1950 og 1984.

Tallene bekrefter at endringene gjennom de siste tiårene har vært veldig små. For kvinner er medianalderen noe høyere for kullene født etter 1955, men fortsatt hadde over halvparten av alle unge kvinner flyttet hjemmefra når de var rundt 19 år. For menn er medianalderen litt høyere enn for kvinner. Denne forskjellen bekreftes i andre undersøkelser og er rapportert fra alle de europeiske landene der dette er studert (Gulbrandsen 2002: 39).

Den første utflyttingen betyr mye ...

Sammenlignet med funn fra tidligere studier ligger medianalderen i LOGG-data litt lavere (Gulbrandsen 2002, Sandlie 2008). Årsaken til dette er at LOGG bare omfatter den første flyttingen hjemmefra og ikke den såkalt endelige utflyttingen. Fra tidligere undersøkelser vet vi at en ganske stor andel av de unge flytter ut i flere trinn (Texmon 1994: 12). Som mange andre hendelser i livsløpet er flytting hjemmefra reversibel. Dette betyr også at man egentlig ikke vet når en person har flyttet ut for siste gang. Så lenge foreldrene lever, kan man i prinsippet flytte tilbake til dem. Men hvis vi er interessert i de

Flytting hjemmefra i LOGG 2007

Alle personer har fått et spørsmål om tidspunkt for første flytting hjemmefra. De som verken bodde med mor eller far på intervju tidspunktet, ble spurt om når de hadde flyttet for første gang. Bodde de hjemme med begge eller en av foreldrene, ble de spurt om de noen gang hadde flyttet fra dem. Som flytting gjelder at man har bodd i minst tre måneder atskilt fra sine foreldre. Ellers er det intervjupersonen som bestemmer definisjon av flytting. Utgangspunkt for artikkelen er svar fra 4 515 menn og 4 790 kvinner født mellom 1950 og 1984.

Lars Dommermuth

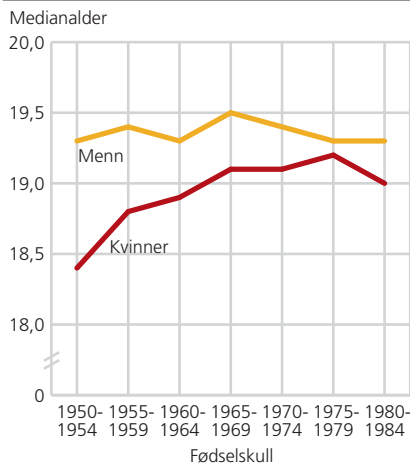
Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGG) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Lars Dommermuth er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (lido@ssb.no)

Figur 1. Medianalder ved flytting hjemmefra for menn og kvinner, etter fødselskull

¹ Den alder da halvparten av en gruppe, f.eks. fødselskull, har flyttet hjemmefra. Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

unge voksnes liv og deres behov på boligmarkedet, er den første utflyttingen hjemmefra en viktig indikator.

Figur 1 viser også at aldersforskjellen mellom kvinner og menn har minket over tid. Årsaken er at selve grunnen til å forlate foreldrehjemmet har forandret seg i løpet av de siste tiårene. Tidligere flyttet mange direkte sammen med en partner, og i de fleste parforhold er kvinner yngre enn menn. I dag er samlivsinngåelse ikke lenger hovedgrunnen til flytting hjemmefra. I stedet er utflytting ofte knyttet til start av utdanning eller arbeid (Texmon 1996: 97). Alderen ved disse milepælene er mer lik for menn og kvinner enn før.

... og oppvekst påvirker flyttemønsteret

Et annet spørsmål er hva som påvirker tidspunktet for flytting hjemmefra. For å gi en aktuell beskrivelse begrenser vi oss til de personer som har forlatt foreldrehjemmet etter 1980 og fram til i dag. Dette er kvinner og menn som er født mellom 1965 og 1984.

En del viktige faktorer finner vi rundt oppveksthjemmet. Det kan være kjennetegn ved den individuelle familien eller ved regionen man har bodd i. For det første finner vi at unge voksne som har vokst opp med begge foreldrene, flytter senere ut enn de som bare har bodd med enten mor eller far. Medianalderen for den første gruppen ligger ved 19,3 år og for den siste ved 18,9 år.

Også landsdelen der de unge voksne har bodd mesteparten av tiden fram til de fylte 15 år, kan ha betydning for alderen ved flytting fra foreldrehjemmet (tabell 1).

Personer som har vokst opp i Nord-Norge, har med 18,3 år den laveste medianalderen, mens de som har vokst opp i Oslo og Akershus, flytter forholdsvis sent ut. Også disse regionale forskjellene gjenspeiler at utflytting ofte er knyttet til utdanning eller arbeid. Spesielt i Oslo og Akershus finnes det mange muligheter, og de unge voksne som har vokst opp der, trenger ikke å flytte hjemmefra for å bruke disse mulighetene. Også de som har bodd utenfor Norge mesteparten av livet fram til de fylte 15 år, flytter forholdsvis sent ut.

Tabell 1. Medianalder ved flytting hjemmefra, etter opprinnelig landsdel (fødselskull 1965-1984)

Landsdel	Medialalder
Alle	19,3
Oslo og Akershus	19,8
Hedmark og Oppland	19,2
Sør- og Østlandet	19,4
Agder og Rogaland	19,3
Vestlandet	19,1
Trøndelag	19,1
Nord-Norge	18,3
Ikke i Norge	19,8

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

De som ikke bor sentralt, flytter tidlig ...

Enda større er forskjellene når vi ser på sentralitet for kommunen (se tekstboks for definisjon) der man hadde sitt oppveksthjem (Statistisk sentralbyrå 2008).

De som vokser opp i de minst sentrale kommunene, flytter tidligere ut enn de som vokser opp i sentrale kommuner (tabell 2). Antageligvis skyldes den lave medianalderen på rundt 18 år når det gjelder dem som kommer fra de minst sentrale kommunene, manglende muligheter for videregående utdanning ved hjemstedet.

Hvis vi tar i betraktning hvor de unge voksne bor på tidspunktet for spørreundersøkelsen, blir forskjellene etter sentralitet enda viktigere. Tabell 3

Tabell 2. Medianalder ved flytting hjemmefra, etter oppvekstkommunes sentralitet (fødselskull 1965-1984)

Sentralitet	Medialalder
Alle	19,3
Minst sentrale kommuner	18,1
Mindre sentrale kommuner	18,9
Noe sentrale kommuner	19,2
Sentrale kommuner	19,5

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Sentralitet

Med sentralitet menes en kommunes geografiske beliggenhet sett i forhold til tettsteder av ulik størrelse. For å beskrive de muligheter befolkningen i en kommune har for arbeidsreiser til ett eller flere av disse tettstedene, har en inndelt kommunene i fire sentralitetsnivåer (Statistisk sentralbyrå 2008).

Utflytting fra oppveksthjemmet

viser prosentvis fordeling etter oppvekstkommunens sentralitet og sentralitet til nåværende bostedskommune.

Flertallet av de unge voksne bor i en like sentral kommune nå som i oppveksten, viser tabell 3. Rundt halvparten av dem som bodde i en av de minst sentrale kommunene, mindre sentrale eller noen sentrale kommuner, bor også senere i en lignende kommune. For de som har vokst opp i en av de sentrale kommunene, er stabiliteten enda større; over 90 prosent bor i den samme eller en lignende by.

... og helst til en storby

Hvis man flytter, går det stort sett bare en vei: til en mer sentral kommune. Fire av ti som har vokst opp i en av de minst sentrale kommunene, bor i en mer sentral kommune i dag. Den sterkeste tiltrekningskraften har de mest sentrale kommunene. Rundt en tredjedel som har vokst opp i mindre sentrale kommuner, flytter dit. Og bare under 8 prosent av dem som har vokst opp i en sentral kommune, flytter til en mindre sentral kommune.

Jo høyere utdanning, jo senere flytter kvinner

Har utdanningsnivået noen sammenheng med tidspunktet for flytting fra oppveksthjemmet? Vi ser her over tid på den høyeste fullførte utdanningen og medianalderen ved flytting hjemmefra. For å unngå altfor små grupper tar vi utgangspunkt i 10-års fødselskull. De som er født mellom 1980 og 1984 blir tatt ut av denne analysen, fordi en stor del av dem ennå ikke har fullført utdanningen (tabell 4).

For kvinner er mønsteret klart og tydelig. Jo høyere utdanningen er, desto senere flytter de ut. Dette gjelder for alle fødselskull. De med lav utdanning er tidlig ute i arbeidslivet og har kanskje i tillegg en samlivsinngåelse som grunnlag for å flytte fra foreldrene. De med høyere utdanning venter lenger,

Tabell 3. Flyttemønstre, etter sentralitet. Fødselskull 1965-1984. Prosent

Oppvekstkommunes sentralitet	Bostedskommunes sentralitet			
	Minst sentrale kommuner	Mindre sentrale kommuner	Noe sentrale kommuner	Sentrale kommuner
Minst sentrale kommuner	59,3	3,7	8,0	29,0
Mindre sentrale kommuner	5,8	49,4	6,7	38,1
Noe sentrale kommuner	5,0	1,4	59,0	34,6
Sentrale kommuner	2,4	0,9	4,1	92,6

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 4. **Medianalder ved flytting hjemmefra, etter utdanning for tre fødselskull**

	Menn		
	Grunnskole	Videregående skole	Universitet/høgskole
1950-1959	19,3	19,3	19,4
1960-1969	19,6	19,5	19,4
1970-1979	19,2	19,5	19,3
	Kvinner		
	Grunnskole	Videregående skole	Universitet/høgskole
1950-1959	18,3	18,5	19,1
1960-1969	18,2	18,8	19,3
1970-1979	18,4	19,0	19,3

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

enten fordi de ikke har nok egne ressurser til å etablere seg selv, eller fordi det for en del av dem ikke er nødvendig å flytte ut for å ta den utdanningen de ønsker.

For menn er virkningen av utdanning mindre entydig. Selv om de lavest utdannede begynner tidligere å jobbe, flytter de ikke tidligere ut, men har omtrent den samme medianalderen som de andre utdanningsgruppene. Det er mulig at en god del blant menn med lav utdanning har utsatt flytting hjemmefra, fordi de i mindre grad har hatt en partner å flytte sammen med. Fra andre analyser ser vi, spesielt blant lavutdannede menn, at en del er uten partner (Dommermuth mfl. 2009). For å forstå forskjellige virkninger av utdanning for kvinner og menn her er det nødvendig å se nærmere på selve grunnen til flytting hjemmefra. I en videregående analyse med LOGG-dataene vil det bli mulig å se i hvilken grad flytting hjemmefra faller sammen med andre hendelser, som utdanning, arbeid eller samlivsinngåelse.

Andre grunner til oppbrudd enn før?

Vi finner over tid, bare små endringer i alderen ved flytting hjemmefra men trolig har grunnene til at unge mennesker forlater oppveksthjemmet, forandret seg. Dette bør belyses ved mer omfattende analyser, blant annet fordi det i planleggingsarbeid er nyttig å vite om de unge flytter på grunn av en samlivsinngåelse, eller om det er blitt vanlig at de etablerer seg på egen hånd.

Et viktig funn er at de store byene har stor tiltrekningskraft på de unge i etableringsfasen. Dette resultatet samsvarer med tidligere registerbaserte studier av ungdommens flytting (Sørli 2003). Også dette er noe man bør ta hensyn til i boligplanlegging.

Referanser

- Dommermuth, Lars, Turid Noack og Kenneth Aarskaug Wiik (2009): Gift, samboer eller bare kjæreste, *Samfunnsspeilet 1*, 2009, Statistisk sentralbyrå.
- Gulbrandsen, Lars (2002): Aldri har det vært så ille som akkurat nå. Om norsk ungdoms utflytting fra barndomshjemmet og etablering i egen bolig, *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2: 33-50.
- Hellevik, Tale (2005): *På egne ben. Unges etableringsfase i Norge, NOVA-Rapport*, 22, Oslo: NOVA.
- Statistisk sentralbyrå (2008): «Standard for sentralitet – Sentralitet 2008», <http://www3.ssb.no/stabas/Items-Frames.asp?ID=5285601&Language=nb>
- Sandlie, Hans Christian (2008): *To må man være. Om ungdoms boligetablering på 1990-tallet, NOVA-Rapport* 9, Oslo: NOVA.
- Sørli, Kjetil (2003): «Bosetting, flytting og regional utvikling», i Frønes, I mfl.: *Det norske samfunn*, (4. utg.), Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Texmon, Inger (1994): Ut av redet – utflytting i flere trinn, *Samfunnsspeilet* 2, 1994: 9-15, Statistisk sentralbyrå.
- Texmon, Inger (1996): «På egne ben – flytting fra foreldrehjemmet», i Brandth, B. mfl.: *Familie for tiden. Stabilitet og forandring*, Tano: Aschehoug.

Gift, samboer eller «bare» kjæreste?

Stadig færre kjærestepar gifter seg direkte uten først å ha vært samboere. Og mange har erfaring fra flere samliv. Selv om nesten en tredel av alle enslige har en kjæreste, er det vanskelig å finne belegg for at flere yngre venter med å flytte sammen og i stedet har en stabil kjæreste.

Samboerskap slik vi kjenner det i dag, har ingen lang historie. Det startet rundt 1970, og det var helst unge personer som flyttet sammen uten å være gift. Med årene har samboerskap blitt mer og mer vanlig også i eldre aldersgrupper. Men det er fortsatt bare blant personer i 20-årene at flere er samboere enn gifte.

Antallet samboere i Norge er omtrent seksdoblet i løpet av de tre siste tiårene, fra vel 100 000 til knapt 600 000. Den sterke veksten ser ut til å ha funnet sted på 1980-tallet. Til forskjell fra tidligere tiders ugifte samliv har den moderne formen for samboerskap fått innpass i så godt som alle befolkningslag og er utbredt i alle deler av landet. Men det er noen sosiale og geografiske forskjeller.

I samme periode har giftermålene gått sterkt tilbake. Fortsatt ligger det an til at de fleste vil gifte seg før eller senere, men det skjer langt senere i livsløpet enn hva som var vanlig for en generasjon siden.

I eldre generasjoner så mange det som utenkelig å bo sammen uten å være gift. Og dersom det var barn på vei, ble veien til giftermål gjerne kort. I dag vil mange yngre knapt kjenne til uttrykket «å måtte gifte seg». Mer enn halvparten av alle førstefødte fødtes i samboerskap.

Samboergenerasjoner – født etter 1950

Det er særlig generasjonene født etter 1950 som kan kalles typiske samboergenerasjoner. I denne artikkelen bruker vi våre nyeste tall fra LOGG til å se nærmere på særtrekk ved samboerskapene i disse generasjonene.

En kraftig nedgang i kjærestepar som gifter seg direkte, det vil si uten først å ha bodd sammen, har vært et typisk trekk ved de senere tiårs samlivsmønstre. Men er andelen som gifter seg direkte, fortsatt i tilbakegang, eller er bunnen nådd? Mange synes å mene at det har blitt vanligere å forlenge singelperioden tidlig i livet, det vil si drøye mer før en etablerer seg som par. Men er det slik, eller er dagens unge like tidlig ute med å flytte sammen som de var for noen år siden?

Det er velkjent at samboerskapene oftere enn ekteskap ender med brudd, og skilsmissehyppigheten har med noen unntak vært økende i mange år. Mange finner seg imidlertid en ny partner, slik at livet ikke bare byr på ett, men flere samliv. Men hvor mange samliv er det vanlig å ha?

Lars Dommermuth,
Turid Noack og
Kenneth Aarskaug Wiik

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

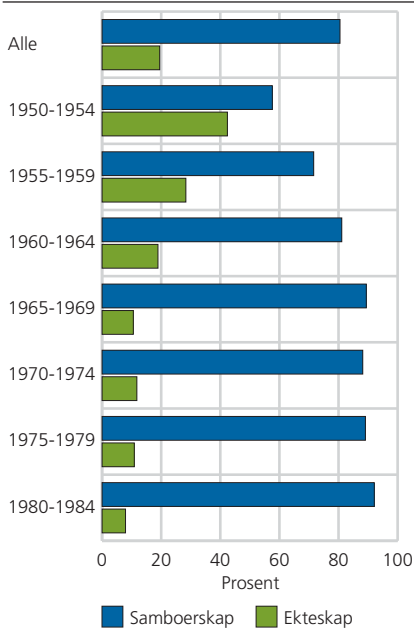

Lars Dommermuth (fra venstre) er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (ldo@ssb.no)

Turid Noack er seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (tno@ssb.no)

Kenneth Aarskaug Wiik er sosiolog og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (kaw@ssb.no)

Figur 1. **Type første samliv, etter fødselskohort. Kvinner og menn født 1950-1984 som lever i / har levd i samliv. 2007. Prosent**

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Kjærester vet vi lite om fra før. Er det, som det har vært antydnet, blitt flere som nøler med å flytte sammen, men gjerne har en stabil kjæreste?

Stadig færre gifter seg direkte

Andelen som gifter seg direkte uten først å være samboere, har lenge vært synkende i Norge. Her ser vi på kvinner og menn som ble født mellom 1950 og 1984, og som har levd i eller lever i samliv. Disse var mellom 23 og 57 år gamle da undersøkelsen ble gjennomført i 2007. Våre tall viser at andelen som velger å gifte seg uten tidligere samboererfaring, har sunket ytterligere. Andelen som giftet seg direkte, er aller høyest for dem som var født på begynnelsen av 1950-tallet. Mens omtrent fire av ti (42 prosent) i den eldste gruppen, født mellom 1950 og 1955, giftet seg direkte, valgte kun åtte av hundre personer av de yngste, født 1980-1984, ekteskap som første samliv. Ser vi alle fødselskohortene under ett, finner vi at én av fem (20 prosent) nordmenn født mellom 1950 og 1984 giftet seg uten først å ha bodd sammen en kortere eller lengre periode (figur 1).

Samlivsetablering er et personlig valg, men det kan like fullt tenkes at bosted, utdanning og andre sosiale forhold påvirker valget av samlivsformen.

Om vi velger samboerskap eller ekteskap som første samliv, varierer med hvor i landet vi bor. I figur 2 viser vi andelen som valgte samboerskap eller ekteskap som sitt første samliv blant personer bosatt i syv landsdeler. De syv landsdelene er Akershus og Oslo, Hedmark og Oppland, Østlandet ellers (det vil si Buskerud, Telemark, Østfold og Vestfold), Agder og Rogaland (Aust-Agder, Vest-Agder og Rogaland), Vestlandet (Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal), Trøndelag (Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag) og Nord-Norge (Nordland, Troms og Finnmark).

Rogaland og Agder – en tredel gifter seg direkte

Figur 2 viser at det var kvinner og menn bosatt i Rogaland og i de to Agderfylkene som oftest valgte å starte sine «samlivskarrierer» med å gifte seg, mens samboerskap var betydelig mer populært som første samliv blant nordlendingene og trønderne. Mens nesten en tredel (32 prosent) av kvinner og menn født mellom 1950 og 1984 giftet seg direkte i Rogaland og i de to Agderfylkene, valgte rundt én av ti nordlendinger og trønderer å gifte seg første gang de levde i et samliv.

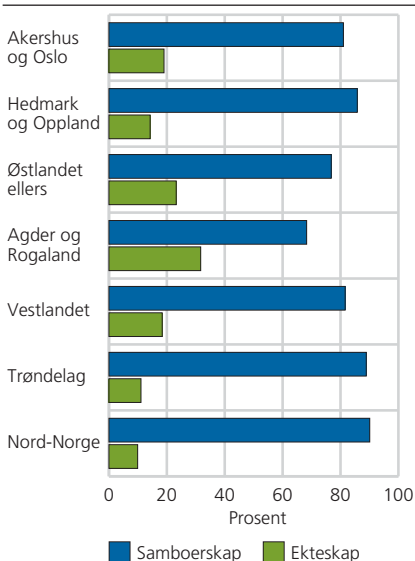
I landsdelen Østlandet ellers giftet én av fire (23 prosent) seg direkte, noe som innebærer at disse Østlandsfylkene kommer på andreplass i andelen som velger ekteskap som første samliv. Deretter følger Oslo og Akershus (19 prosent), Vestlandet (18 prosent) og Hedmark og Oppland (14 prosent) (figur 2).

Små utdanningsforskjeller i valg av første samliv

Fra tidligere studier vet vi dessuten at første samlivsetablering varierer med utdanningsnivå, og at det særlig er de med kortest utdanning som hyppigst gifter seg direkte, mens de høyt utdannede noe oftere velger samboerskap som første samliv (Wiik 2008).

De som ble født i perioden 1980-1984, var mellom 23 og 27 år gamle da undersøkelsen ble gjennomført i 2007, og mange vil ikke ha rukket å bli ferdige med en universitets- eller høgskoleutdanning. Høyere utdanning er dessuten blitt mer vanlig over tid. Siden utdanningsnivået varierer med alder, ser vi

Figur 2. **Type første samliv, etter landsdel. Kvinner og menn født 1950-1984 som lever i / har levd i samliv. 2007. Prosent**

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

i figur 3 derfor på andelen første samliv som var samboerskap etter utdanningsnivå i de ulike fødselskullene.

Av figur 3 kan vi se at andelen som valgte samboerskap som sitt første samliv, har steget tydelig i alle utdanningsgruppene. Å starte samlivskarrieren med et samboerskap er med andre ord blitt mer vanlig for alle, uansett utdanning.

Tre firedeler har samboererfaring

Én av fem kvinner og menn født mellom 1950 og 1984 er samboere her og nå, men forskjellene mellom de ulike aldersgruppene er store (figur 4). Det er minst vanlig å være samboer blant personer født i første halvdel av 1950-tallet (8 prosent), mens over en tredel av dem som er født mellom 1975 og 1979, for tiden lever i samboerskap (35 prosent).

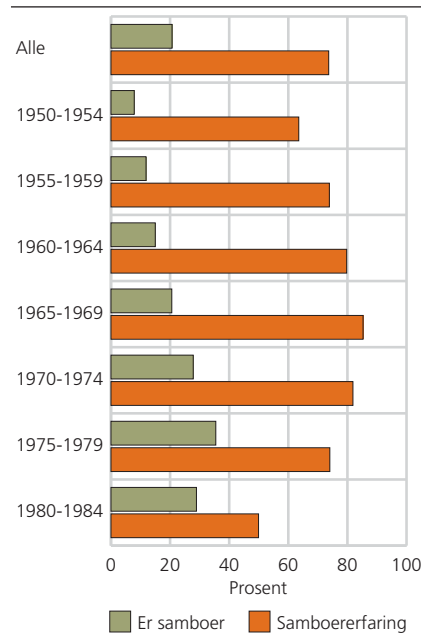
En betydelig andel nordmenn har levd i samboerskap minst én gang. I aldersgruppen 23-57 år (født 1950-1984) har rundt tre firedeler (74 prosent) egen erfaring med samboerskap. Størst andel med samboererfaring er det blant personer født på slutten av 1960-tallet (figur 4). Litt over fire av fem (85 prosent) personer født mellom 1965 og 1969, mot under to tredeler (64 prosent) av dem som ble født på begynnelsen av 1950-tallet, er eller har vært samboere. Halvparten i den yngste gruppa, født i første halvdel av 1980-tallet, har selv erfaring fra samboerskap. Disse var mellom 23 og 27 år gamle da undersøkelsen ble gjennomført i 2007, og andelen med samboererfaring blant disse må forventes å øke betraktelig etter hvert som de blir eldre.

Figur 4 viser også andelene som var samboere på intervju tidspunktet. I samsvar med den årlige statistikken var det forholdsvis flest samboere blant kvinner og menn som var sist i 20-årene og tidlig i 30-årene, altså de født mellom 1975 og 1979.

Andelen som har vært eller er samboere, varierer dessuten etter landsdel. Av figur 5 ser vi at mens noe over seks av ti (64 prosent) i Rogaland og Agderfylkene har erfaring fra ett eller flere samboerskap, har rundt fire av fem fra Trøndelag (80 prosent) og Nord-Norge (82 prosent) samboererfaring. Om lag samme andel (79 prosent) finner vi i Hedmark og Oppland. På Østlandet ellers og på Vestlandet har tre firedeler (76 prosent) erfaring som samboere. Den nest laveste andelen med samboererfaring finner vi i Oslo og Akershus der syv av ti oppgir at de selv har erfaring med samboerskap.

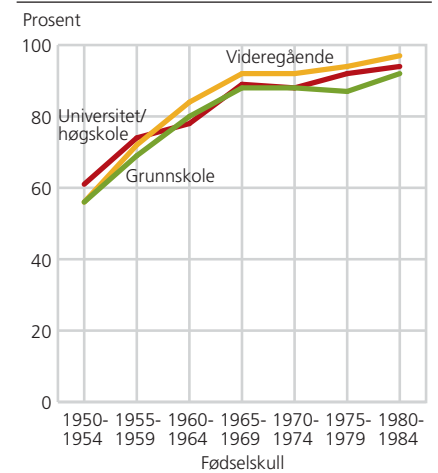
Samme regionale mønster finner vi når vi ser på andelen som for tiden er samboere.

Figur 4. Andel samboere og andel med erfaring fra ett eller flere samboerskap. Kvinner og menn født 1950-1984. Prosent

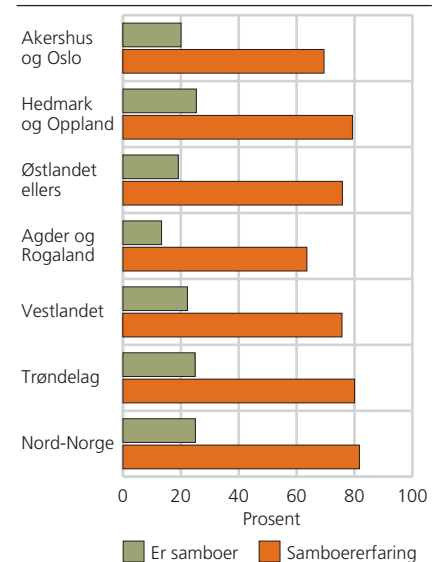
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 3. Andelen med samboerskap som første samliv, etter høyeste fullførte utdanningsnivå. Kvinner og menn født 1950-1984 som lever i / har levd i samliv. 2007. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 5. Andel samboere og andel med samboererfaring, etter landsdel. Kvinner og menn født 1950-1984. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 1. Medianalder ved første samboerskap for kvinner og menn født 1950-1980

	Alle	Menn	Kvinner
1955-1959	25,6	25,8	25,2
1960-1964	24,1	25,8	22,4
1965-1969	23,7	24,6	22,7
1970-1974	24,0	25,2	22,3
1975-1979	24,3	25,6	23,1
1980-1984	-	-	22,8

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Lik alder ved første samboerskap – nå som før

Alderen ved første ekteskap har økt kraftig i løpet av de siste årtiene og går fortsatt opp. Alderen ved første samboerskap er, derimot, endret lite. Medianalderen ved første samboerskap, det vil si den alderen da halvparten av årskullet har etablert seg som samboere mens de resterende fortsatt står uten slik samlivserfaring, varierer mellom 22,3 og 23,1 år for kvinner født 1960-1984 (tabell 1). Menn er erfaringsmessig senere ute med å inngå samliv, og for de jevngamle mennene varierer medianalder mellom 24,6 og 25,8 år.

De yngste, født mellom 1980 og 1984, var mellom 22 og 27 år gamle da undersøkelsen ble gjennomført. Blant disse hadde halvparten av mennene ennå ikke hatt et samboerskap. Deres kvartilalder, det vil si alderen da en firedel har inngått samboerskap, tyder på at samboerskap inngås tidligere. Det samme mønsteret finner vi hos de jevngamle kvinnene.

For personer født før 1960, det vil si de som i liten grad startet som samboere, ligger medianalderen ved første samboerskap godt høyere. For mange av disse dreier det seg nok om såkalt postekteskapelige samboerskap, det vil si samboerskap inngått etter oppløsning av et tidligere ekteskap.

Høyere utdanning – senere samlivsstart

Som vist i mange studier finner vi at jo høyere utdanning, desto senere samlivsstart. Det gjelder for både kvinner og menn, og forskjellene mellom de ulike utdanningsgruppene ser ut til å være økende. For personer født på 1960-tallet var det to år og to måneders forskjell i medianalder ved første samboerskap, mellom dem med lav og dem med høy utdanning. Denne forskjellen har økt med over syv måneder når vi ser på personer født på 1970-tallet.

Den økende forskjellen ser ut til å være et resultat av at de med kort utdanning har hatt et fall i medianalder ved inngåelse av samliv, mens de med midt og lang utdanning startet sine første samboerskap ved omtrent samme alder som tidligere. Her skal vi imidlertid huske på at de som nøyer seg med kun obligatorisk utdanning, utgjør en stadig mindre andel av årskullene: 17 prosent av dem som ble født på 1970-tallet mot 25 prosent av dem som ble født på 1960-tallet. Det kan bety at de som har lav utdanning, også skiller seg fra dem som har høyere utdanning på andre måter som kan tenkes å påvirke hvor tidlig en etablerer seg som samboer.

Store forskjeller mellom landsdelene

Det er ganske store forskjeller i alder ved første samboerskap etter hvilken landsdel vi ser på. Personer bosatt i Nord-Norge og Trøndelag er gjennomgående tre år tidligere ute med å bli samboere enn hva som er vanlig i Oslo og Akershus (tabell 2). Som nevnt før er det forskjeller i utdanningsnivå etter landsdelene, med klart høyere utdanningsnivå i Oslo og Akershus der en er senest ute med samboerskapene.

Hvor mange samliv?

Seriemonogamiet begynte en å snakke om allerede på 1960-tallet. Men det var først en del år senere, da samboerskapene ble allment utbredt blant de unge og skilsmissetallene gikk kraftig opp, at seriemonogamiet eller i det minste mer enn ett samliv, ble en realitet for mange.

Tabell 2. Medianalder ved første samboerskap, etter landsdel. Kvinner og menn født 1965-1984

	Alle
Oslo og Akershus	25,9
Hedmark og Oppland	23,3
Sør-Østlandet	23,4
Agder og Rogaland	24,7
Vestlandet	23,7
Trøndelag	23,2
Nord-Norge	22,5

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

De aller fleste voksne menn og kvinner har, eller har hatt, minst ett samliv. Av dem som har kommet såpass opp i årene at de har hatt rimelig tid til å etablere seg (født 1950-1974), er det rundt 4 prosent av kvinnene og 7 prosent av mennene som verken har vært samboer eller gift (figur 6). Som samliv teller både samboerskap og ekteskap, men om et samboerskap har endt med giftermål med samme person, regnes dette som ett og samme samliv.

Som det framgår av figur 6, var det mange som ikke har levd i samliv av dem som var født sist på 1970-tallet og på begynnelsen av 1980-tallet. Disse var imidlertid såpass unge på intervjuetidspunktet at andelen uten samlivserfaring ventelig vil bli vesentlig mindre etter hvert som de blir eldre. Figur 6 viser også at andelen uten samlivserfaring er størst for menn, og at kvinner oftere enn menn har mer enn ett samliv. Dette skyldes at kvinner begynner sitt første samliv tidligere, slik at de har hatt mer tid til å inngå mer enn ett samliv.

Om lag tre av ti av dem som var 37-57 år på intervjuetidspunktet (født 1950-1969), hadde hatt mer enn ett samliv. Flesteparten av disse hadde to samliv, mens om lag 5 prosent hadde hatt minst tre samliv.

Av kvinner og menn født 1960-1969 vil de aller fleste både ha rukket å inngå samliv og avslutte utdanning. Tabell 3 gir en oversikt over antall samliv etter utdanningsstatus for disse fødselskullene. Flest uten samlivserfaring finner vi blant grunnskoleutdannede og høgskoleutdannede menn (8 prosent). Av kvinner med grunnskoleutdanning er det, derimot, bare få (2 prosent) som verken har vært samboere eller gifte. Høyest andel med mange samliv (tre eller flere) finner vi for begge kjønn blant dem med kun grunnskoleutdanning (8 prosent).

Ikke gift eller samboer, men kanskje kjæreste?

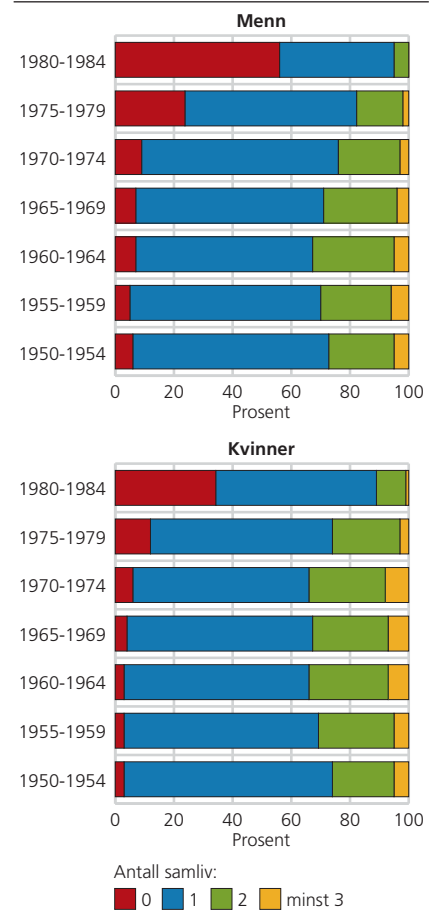
I de senere årene har det å være singel fått mye oppmerksomhet. Vi har visst en god del om hvor vanlig det er å leve uten ektefelle eller samboer, men ikke så mye om dem som er single i den forstand at de heller ikke har noen kjæreste.

I undersøkelsen vi her ser på, ble alle som ikke var samboer eller gift på intervjuetidspunktet, spurt om de for tiden hadde en kjæreste de ikke bodde sammen med. Det ble også spurt om kjærestens kjønn. Kun 14 respondenter svarte at de hadde en kjæreste av samme kjønn.

Av dem som ikke var gift eller samboer, svarte nærmere tre av ti (28 prosent) at de var i et fast kjæresteforhold med en av motsatt kjønn, mens de resterende (72 prosent) var single (figur 7). I denne bolken har vi også tatt med de yngste og de eldste som ble intervjuet, det vil si alle i alderen 18-79 år (født 1928-1989).

Det er vanligere blant menn å ha en kjæreste enn hva tilfelle er for kvinner. Nesten en tredel av de enslige mennene (31 prosent), mot en firedel (25 prosent) av de enslige kvinnene i alderen 18-79 år, svarte at de for tiden hadde en kjæreste som de ikke bodde sammen med.

Figur 6. Påbegynte samliv fram til intervjuet. Kvinner og menn født 1950-1984. Prosent

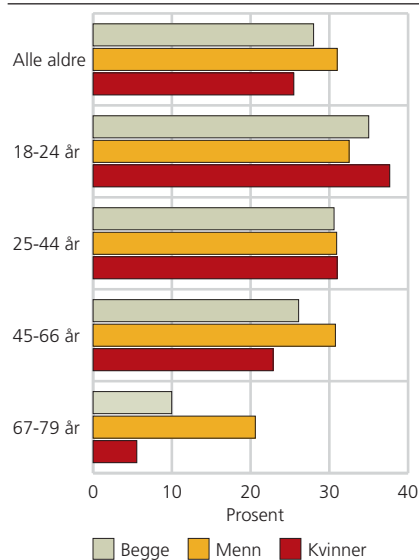
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 3. Samliv, etter utdanning. Kvinner og menn født 1960-1969. Prosent

	Antall samliv							
	Menn				Kvinner			
	0	1	2	3 eller flere	0	1	2	3 eller flere
Grunnskole	8	57	26	8	2	59	31	8
Videregående skole	5	63	28	4	3	64	26	7
Universitet/høgskole	8	66	24	3	5	66	23	5

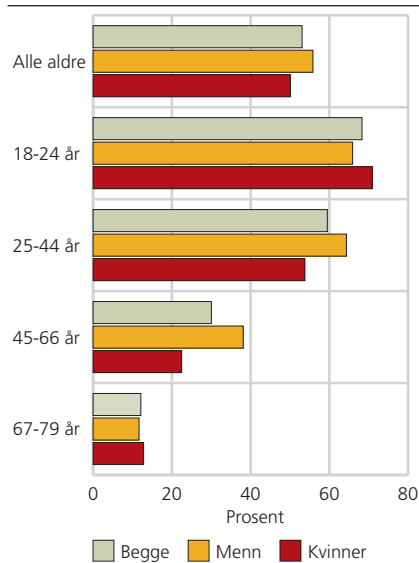
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 7. Andel enslige med kjæreste, etter alder ved intervju tidspunkt. Kvinner og menn, 18-79 år. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 8. Enslige med kjæreste som har planer om å flytte sammen med kjæresten innen tre år, etter alder. Kvinner og menn, 18-79 år. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Som ventet er det vanligst å ha kjæreste blant de yngste. Mer enn en tredel (35 prosent) av de yngste (18-25 år) hadde en kjæreste (figur 7). Blant dem som var i alderen 25-44 år, hadde om lag hver tredje (31 prosent) av dem som verken var samboer eller gift, en kjæreste. I aldersgruppen 45-66 hadde godt og vel én av fire (26 prosent) en kjæreste. Minst vanlig med kjæreste var det blant enslige personer i pensjonsalderen (67-79 år). En av ti av dem hadde kjæreste.

Av de eldre var det forholdsvis langt flere menn enn kvinner som hadde kjæreste, henholdsvis 21 og 6 prosent. En grunn til dette kan være at eldre kvinner har et langt mindre «kjærestemarked» enn jevngamle menn. Det blir riktignok født noe flere gutter enn jenter, men siden menn gjennomgående dør noe tidligere enn kvinner, er det blant eldre flere kvinner enn menn i befolkningen. Dødelighetsmønsteret bidrar også til at flere kvinner enn menn opplever å bli alene fordi ektefellen faller fra. Ubalansen i potensielle kjærestekandidater for kvinner og menn forsterkes ytterligere ved at menn gjerne er to-tre år eldre enn sin partner. Aldersforskjellen er dessuten gjennomgående større for dem som etablerer seg for andre gang i livet.

Menn er senere ute med å få en kjæreste

Blant de yngste, derimot, er det noe flere kvinner (38 prosent) enn menn (33 prosent) som har kjæreste. På samme måte som menn er senere ute med å finne seg en samboer og å gifte seg, er de antagelig også senere ute med å få seg en kjæreste.

De som hadde kjæreste, ble også spurt om de hadde planer om å flytte sammen i løpet av de neste tre årene. Om lag halvparten (53 prosent) planla å gjøre det (figur 8).

Det er tydelige aldersvariasjoner i andelen som har planer om å flytte sammen med kjæresten. Nesten syv av ti i alderen 18-24 år og seks av ti mellom 25 og 44 år har slike planer. Tilsvarende er det under en tredel (30 prosent) av de middelaldrende og bare én av ti (12 prosent) av de eldre som har slike planer.

I en tidligere undersøkelse ble det spurt om hvorfor en ikke bodde sammen med kjæresten. Hensynet til andre familiemedlemmer og ønske om fortsatt å bo i sitt eget hjem ble nevnt av flere. Her finner vi antagelig de mest typiske representantene for den gruppen som gjerne er blitt kalt «særboere», de som har et stabilt parforhold og fungerer som et etablert par i forhold til slekt og venner, men likevel velger å bo hver for seg mesteparten av tiden (Trost og Levin 2003).

Menn planla noe oftere å ta steget over i samboernes rekke enn kvinner. Som vist i figur 8 svarte 56 prosent av mennene «ja» da de ble spurt om de planla å flytte sammen med den nåværende kjæresten i løpet av tre år, mot 50 prosent av kvinnene. Det er bare blant de aller yngste at kvinner i større grad regner med å flytte sammen med kjæresten. Nok en gang vitner det om at kvinner er tidligere ute enn menn med å etablere seg med egen familie.

Med unntak av de yngste kvinnene kan det også se ut til at kvinner i større grad enn menn foretrekker å bo for seg selv, selv om de har en kjæreste. En forklaring kan være at kvinner oftere enn jevngamle menn bor sammen med

ett eller flere barn, og av den grunn kanskje kan finne det vanskeligere å få en ny voksenperson inn i husholdningen.

Ingen tydelige nye trender

LOGG-undersøkelsen viser at samlivsmønsteret fortsatt er under endring, men avdekker ingen tydelige nye trender. Etter flere tiår med vekst i samboerskap har i dag en stor andel av befolkningen levd i samboerskap en eller annen gang i livet. I de typiske samboergenerasjonene, født fra 1950-tallet og utover, dreier det seg om tre av fire. Men de fleste gifter seg etter hvert. Samboerskap har med andre ord ikke overtatt for ekteskap. Spørsmålet om samboerskap og ekteskap er for de fleste ikke et enten-eller valg, men et både-og.

Samboerskap er blitt vanlig over hele landet, men de geografiske forskjellene er ikke visket ut. Fortsatt er det forholdsvis færre som velger samboerskap i Rogaland og Agderfylkene. Tradisjon og religion forklarer antagelig mye av dette mønsteret.

Alder ved første ekteskap fortsetter

å stige, men alderen ved første samboerskap har endret seg lite. De dataene vi presenterer her, bekrefter ikke utsagnene om at unge i dag gjerne venter lenger med å flytte sammen enn hva som var vanlig for noen år siden. Det ser tvert imot ut til at de med kort utdanning er blitt noe raskere med å inngå samliv, mens vi ikke ser noen endringer blant dem med middels og lang utdanning.

Etter hvert som samboergenerasjonene har blitt eldre, er det også blitt langt vanligere å ha hatt flere enn ett samliv, men få har flere enn to. Dette kan imidlertid endres om samboergenerasjonene fortsetter å være like omskiftelige på sine eldre dager.

De nye dataene har også gitt kunnskap om kjæresteforhold, noe vi visste lite om fra før. Tre av ti som ikke er gift eller samboere, har en fast kjæreste, men det er langt lengre mellom kjærestene blant pensjonistene. Pensjonister med kjæreste har i liten grad planer om å flytte sammen. Det er det først og fremst dem under 45 år som tenker på.

Ekteskaps- og skilsmissestatistikk har med årene i økende grad kun kunnet vise deler av samlivsutviklingen. Den type intervjudata vi presenterer her, som også fanger opp samboerskap og kjærestes, er derfor et viktig og nødvendig supplement til beskrivelsen av våre familieliv.

Referanser

Levin, I. og Trost, J. (2003): *Særbo – ett par, to hjem*, Oslo: N.W. Damm & søn.

Wiik, K. Aa. (2008): «You'd better wait!» Socio-economic background and timing of first marriage versus first cohabitation, *European Sociological Review*, Advanced Access published August 4, 2008, doi: 10.1093/esr/jcn045.

Familie og jobb i ulike kvinnegenerasjoner

Mann og barn er fortsatt en del av livet for de aller fleste kvinner, selv om takt og form har endret seg. Dagens unge kvinner har langt større valgfrihet i forhold til både kvinnerollen og morsrollen enn hva deres mødre hadde. For 30 år siden mente seks av ti kvinner at småbarnsmødre ikke burde være yrkesaktive. Nå er tallet én av ti. Tre store intervjuundersøkelser om fruktbarhet og familiedanning gjennom 30 år gir oss god kunnskap om praksis og holdninger i ulike kvinnegenerasjoner.

Trude Lappegård og
Turid Noack

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GG5) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Trude Lappegård (til venstre) er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (lap@ssb.no)

Turid Noack er seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (tno@ssb.no)

Den første større intervjuundersøkelsen om fruktbarhet og familiedanning i Norge fant sted på slutten av 1970-tallet (se tekstboks). Den gangen var det langt fra opplagt at også samboere skulle høres i en slik sammenheng. Først etter litt om og men ble det enighet om også å intervju kvinner som levde i ugift samliv. Å intervju menn var imidlertid ikke på tale. De kom først med i en tilsvarende undersøkelse ti år senere, men ikke i samme omfang som kvinner.

I den undersøkelsen vi nå presenterer, LOGG 2007, kom slike betenkeligheter aldri opp. Alle skulle være representert uansett samlivsstatus og kjønn.

Disse tilbakeblikkene minner oss på hvor viktig det er å sette demografiske endringer inn i sin tid. Det som i dag kan virke rart og sært, var for ikke så mange år siden en selvfølge. La oss derfor se litt nærmere på hvordan den faktiske familieatferden har endret seg i de siste tretti årene. Vi skal også minne om hvordan viktige rammebetingelser for å stifte familie er blitt noe helt annet i løpet av disse årene. Noen eksempler viser hvordan holdninger til disse spørsmålene har vært på gli.

Er endringene så store fra en generasjon til en annen som en umiddelbart får inntrykk av, eller er det fortsatt mye likt som binder generasjonene sammen?

Kvinner av sin tid

Prevensjonsrevolusjonen og dens massive sosiale konsekvenser blir ofte regnet som den viktigste teknologiske innovasjonen for kvinner i det tjuende århundre. På slutten av 1960-tallet ble nye prevensjonsmidler, med høy sikkerhet mot uønskede graviditeter, introdusert og gjort tilgjengelig. Bruken av prevensjonsmidler som spiral og p-piller var ikke bare bestemt av kvinner, de var også samleieavhengige. Noen år senere ble adgangen til selvbestemt abort innført.

For noen kvinnegenerasjoner kom disse endringene for sent, for andre først da de nærmet seg slutten av sin fruktbare periode. Men dagens kvinner under 50 år har fra de ble seksuelt aktive kunnet kontrollere og planlegge sin egen fruktbarhet på en helt annen måte enn det generasjonene før dem kunne.

Like mange barn, men senere i livet

Begrepet *den andre demografiske transisjon eller overgang* blir gjerne brukt for å beskrive de omfattende endringene i fruktbarhets- og familiemønsteret i de industrialiserte landene fra slutten av 1960-tallet (van de Kaa 1987). En av disse endringene var en kraftig nedgang i fruktbarheten. I Norge har samlet fruktbarhetstall sunket fra nærmere 3 til rundt 1,9 barn per kvinne fra midten av 1960-tallet. Fruktbarhetstallet gikk ned gjennom hele 1970-tallet, men økte igjen på 1980-tallet og har siden rundt 1990 ligget på et relativt høyt og stabilt nivå.

En annen viktig endring i fruktbarhetsmønsteret fra de siste tiårene er tendensen til å utsette foreldreskapet. Siden 1977 har gjennomsnittsalder ved første fødsel økt med fem år for kvinner, fra 23,1 år i 1977 til 28,1 år i 2007. At kvinner utsetter moderskapet betyr ikke at langt flere lar være å få barn overhodet. Det har kun vært en liten økning i andelen barnløse gjennom disse årene. I likhet med sine nordiske medsøstre gjeninnhenter norske kvinner i stor grad de utsatte barnefødsleene. Det «nordiske fruktbarhetsmønsteret» skiller seg fra mange andre europeiske land der fruktbarhetsnivået er langt lavere og atskillig flere forblir barnløse på livstid.

Et annet særtrekk fra de senere årene er at tobarnsfamilien har tapt terreng. Det er blitt noen flere som nøyer seg med ett barn, men også flere som får minst tre barn.

Mindre forpliktende samlivsformer, men barn hører med

Flere valgmuligheter har gjort samlivsmønsteret mer variert. Samboerskap har blitt en naturlig del av livsløpet for de aller fleste. Andelen samboere blant kvinner 18-44 år har blitt femdoblet fra 1977 til 2007 (tabell 1). Samboerskap er utbredt i hele Europa, men er gjennomgående vanligst i Skandinavia. En annen endring ved samlivsmønsteret er at det er blitt vanligere for dagens unge å ha flere etterfølgende samliv, ofte omtalt som seriemonogami, enn det var for noen tiår siden (Noack og Seierstad 2003).

Ett viktig trekk ved dagens familiedanningsmønster er at rekkefølgen på begivenhetene ikke er like forutbestemt som tidligere. Andelen barn født utenfor ekteskap økte fra 11,6 prosent i 1977 til 54,5 prosent i 2007. Tidligere var dette mer eller mindre synonymt med barn født av en enslig mor. Denne gruppen har vært relativt stabil gjennom disse årene, og økningen gjelder i hovedsak barn som blir født av foreldre som lever i samboerskap. Åtte av ti barn født utenfor ekteskap i 2007 ble født i samboerskap.

Tabell 1. Endring i familiedanning. 1977-2007

	1977	1988	2007
Samlet fruktbarhetstall ¹	1,75	1,88	1,90
Gjennomsnittsalder ved første fødsel (kvinner) ¹	23,1 år	25,2 år	28,1 år
Andel barn født utenfor ekteskap ¹	12 prosent	34 prosent	55 prosent
Andel samboere kvinner 18-44 år ²	5 prosent	18 prosent	25 prosent
Gjennomsnittsalder ved inngåelse av (første) ekteskap (kvinner) ¹	23,1 år	25,5 år	30,8 år

¹ Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

² Kilde: Fruktbarhetsundersøkelsen 1977. Familie- og yrkesundersøkelsen 1988. LOGG 2007, SSB og NOVA.

Det er fortsatt vanlig å gifte seg i Norge, men mange venter til barna er født. Dette kan illustreres ved at gjennomsnittsalder for inngåelse av første ekteskap i dag er to år høyere enn gjennomsnittsalder for første fødsel.

Mer jobb, men også mer avlastning

I løpet av de siste tiårene har det vært et markert skifte i forholdet mellom moderskap og lønnet arbeid. Tabell 2 viser endringer i kvinnelig yrkesdelta-

kelse og endringer i familiepolitiske ordninger fra 1977 til i dag. Tidligere ble kvinnefrigjøring og kvinners inntog på arbeidsmarkedet av mange sett på som en trussel mot familien og fruktbarheten. I dag skårer land som gjør det mulig å kombinere arbeid og familie, høyt både med hensyn til barnefødsler og kvinnelig yrkesdeltakelse.

Når en slik kombinasjon ikke er like selvfølgelig, som tilfellet er i mange av de sydeuropeiske landene, vil det være flere som må gi opp sin jobbkarriere når de får barn. Når spørsmålet om å få barn blir et enten–eller, vil det være flere som velger yrkesdeltakelse på bekostning av barneomsorg enn om det hadde vært et både–og (Lappegård 1998).

I de senere år har utbygging av barnehager stått sentralt i den offentlige debatten i Norge. Men antakelse om at familiepolitikk har en positiv effekt på fruktbarheten, har vært enklere å postulere enn å bekrefte empirisk. Familiepolitiske reformer legger imidlertid føringer på foreldres valg mellom hjemmearbeid og yrkesdeltakelse, og må ses som en viktig buffer mellom arbeidsmarkedet og foreldreskap (Lappegård 2007).

Tabell 2. Endring i yrkesaktivitet og familiepolitiske ordninger. 1977-2007. Andel kvinner i arbeidsstyrken. Barnehagedekning og fødselspermisjon

	1977	1988	2007
16-74 år i arbeidsstyrken ¹	51,4 prosent	63,7 prosent	69,5 prosent
25-54 år i arbeidsstyrken ¹	62,3 prosent	79,7 prosent	84,0 prosent
Barnehagedekning, 1-5 år ²	19,3 prosent (1980)	36,3 prosent (1990)	80,4 prosent (2006)
Betalt fødselspermisjon ³	18 uker 1. juli 1977: Stønadsperioden ble utvidet fra 12 til 18 uker	22 uker	44 (54) uker 1993: Stønadsperioden ble utvidet til 42 (54) uker, inkludert 4 ukers fedrekvoté

¹ Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

² Kilde: Barnehagestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

³ Kilde: NAV.

Likestilling i betydningen høy kvinnelig yrkesdeltakelse og gode velferdsordninger som tilrettelegger for å kunne kombinere arbeid og familieliv, blir gjerne fremhevet som et viktig premiss for et relativt høyt og stabilt fruktbarhetsnivå. Det har imidlertid blitt argumentert for at de tilpasninger som gjøres for å kombinere arbeid og familieliv, mer kan betegnes som begrenset likestilling eller *likestilling light* (Skrede 2004).

Begrunnelsen for en slik påstand er de store kjønnsforskjellene i deltidsarbeid og et klart kjønnssegregert arbeidsmarked. Tre av fire mødre med barn under tre år er yrkesaktive. Men mens omlag 40 prosent av alle mødre med så små barn jobber deltid, er det til sammenlikning kun 5 prosent av fedre med barn i samme alder som gjør det (Kitterød og Kjeldstad 2004).

Fra hjemmehusmor til yrkesaktiv

På 1980-tallet økte sysselsettingen blant småbarnsmødre raskt. Ved å sammenlikne kvinners holdninger til kvinneverollen gjennom tre tiår ser vi store endringer. I undersøkelsene fra 1977 og fra 1988 ble intervjupersonene bedt om å si sin mening om utsagnet:

– *Kvinner som har barn under skolealder, bør selv ta seg av sine barn og ikke være yrkesaktive.*

I LOGG er ikke det samme utsagnet brukt, men intervjupersonene ble bedt om å si sin mening om utsagnet:

– *Et barn under skolealder vil sannsynligvis lide hvis moren er yrkesaktiv.*

Datagrunnlaget

Fruktbarhetsundersøkelsen fra 1977 inneholdt dessverre ikke data om menn. Vi ser derfor kun på svarene fra kvinner i de tre undersøkelsene (Fruktbarhetsundersøkelsen 1977, Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 og undersøkelsen Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG 2007)). Aldersgruppen er begrenset til 18-44 år siden eldre kvinner ikke var inkludert i de to førstnevnte undersøkelsene. Kvinnene som ble intervjuet i Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, var født i utvalgte år (1945, 1950 og så videre), slik at aldersgruppen 18-44 år består av kvinner som var 20, 23, 28, 33, 38 og 43 år i 1988.

Som figur 1 viser, mente seks av ti kvinner i 1977 at småbarnsmødre ikke burde være yrkesaktive. I 1988 var andelen sunket til én av tre, mens det i 2007 kun var 7 prosent som mente at barn ville lide av at mor var yrkesaktiv.

Synet på kvinneverollen har altså endret seg dramatisk, og de aller fleste kvinner i dag betrakter lønnsarbeid som en naturlig del av kvinneverollen.

Ekteskap eller samboerskap er blitt et personlig valg

Ekteskap og samboerskap er forskjellig, ikke bare om vi ser på de juridiske og økonomiske konsekvensene for partene, men også når det gjelder den sosiale rammen. Giftermål er eksempelvis fortsatt forbundet med tradisjonelle ritualer. Vielsen, enten den skjer i kirkelig eller borgelig regi, annonseres gjerne. Og dersom begivenheten feires i festlige lag, markerer det ikke bare samlivsstarten for henne og ham, men skal også tjene til å knytte parets familie og venner tettere sammen. Til giftermål knytter det seg dessuten klare forventninger om at dette er et valg for livet, selv om alle vet at mange vil erfare noe annet (Blom mfl. 1993).

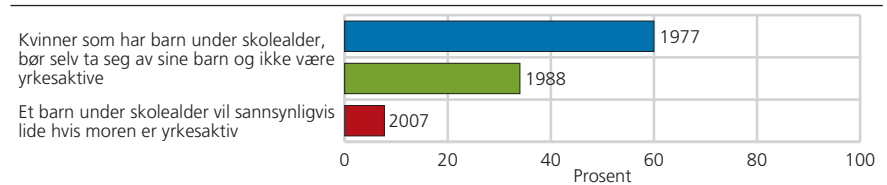
Både i Familie- og yrkesundersøkelsen 1988 og LOGG 2007 ble intervjupersonene spurt om holdninger til ekteskap og samboerskap. Hver annen kvinne syntes i 1988 at samboerskap var like akseptabelt som ekteskap, også dersom det var barn i samlivet, mens mer enn fire av fem i 2007 syntes det var greit at par bodde sammen uten å ha planer om å gifte seg (figur 2).

Dette betyr ikke nødvendigvis at ekteskapet forkastes til fordel for samboerskap. I 1988 var det så godt som ingen som mente at *samboerskap var å foretrekke fremfor ekteskap*. Spørsmålsformuleringen som ble brukt i 2007-undersøkelsen, var noe annerledes. Rundt en av ti sa seg enig i at *ekteskap var en foreldet institusjon*, men de aller fleste delte ikke denne oppfatningen av ekteskapet. De senere tiårs kraftige økning i aksepten av samboerskap som samlivsform ser ut til å ha skjedd uten omfattende svekkelse av ekteskapet som institusjon.

Forventet barnetall – det samme i 30 år

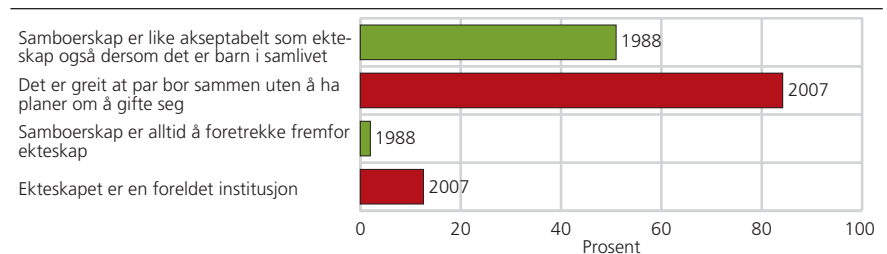
Forventet barnetall for kvinner i alderen 18-44 år har endret seg lite i den perioden vi ser på (se tekstboks). Det lå på 2,44, 2,35 og 2,37 barn i gjennomsnitt i henholdsvis 1977, 1988 og 2007. Riktignok hadde de eldste kvinnene (35-44 år) et betydelige høyere forventet barnetall i 1977 enn det vi finner for jevngamle kvinner i de to senere undersøkelsene, men dette kompenseres ved at yngre kvinner har gått motsatt vei. Det vil si at det gjennomsnittlige forventede barnetallet i 1988 og 2007 var høyere i disse aldersgruppene enn i 1977 (figur 3).

Figur 1. **Kvinner holdning til kjønnsroller. Enig i utsagnet. 1977-2007. Prosent**

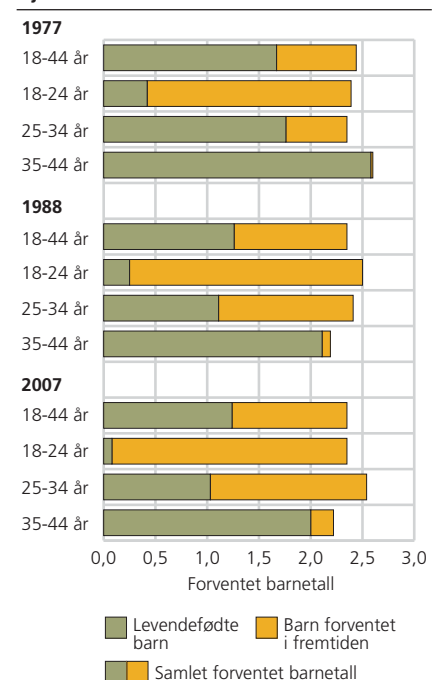
Kilde: Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, SSB; og LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 2. **Kvinner holdning til samboerforhold og ekteskap. Enig i utsagnet. 1988-2007. Prosent**

Kilde: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, SSB; og LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 3. **Samlet forventet barnetall for kvinner. 1977, 1988 og 2007. Gjennomsnitt**

Kilde: Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 og Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, SSB; og LOGG 2007, SSB og NOVA.

Samlet forventet barnetall

Samlet forventet barnetall refererer til hvor mange barn intervjupersonene selv regner med å få. For dem som ikke tar sikte på å få flere barn, er det forventede barnetallet lik det antallet barn de har på intervju tidspunktet. For de øvrige er det forventede barnetallet lik de barna de allerede har, pluss antallet de regner med å få i fremtiden. Spørsmålet ble bare stilt til kvinner som regnet med at de kunne få barn dersom de ønsket det.

Det er imidlertid viktig å merke seg at fordelingen mellom barn som allerede var født på intervju tidspunktet, og barn forventet i fremtiden, er forskjellig i de tre undersøkelsene. Dette gjenspeiler endringer i fruktbarhetsmønsteret, nærmere bestemt at kvinner får barn stadig senere i livsløpet. Mye taler for at mange vil få færre barn enn de forventer. Erfaringer fra en tidligere studie viste at de som ikke regnet med å få flere barn i fremtiden, levde opp til sine planer, mens mange av de forventede barna aldri så dagens lys (Noack og Østby 2001).

Døtre har ikke gått i mors spor

Etter 1988-undersøkelsen ble hovedresultatene presentert i boken *Giftermål og barn – bedre sent enn aldri?* (Blom mfl. 1993). Tittelen henspiller på 1980-årenes mest sentrale endringer i familiedanningen, økende førstefødselsalder og utsettelse av giftermålet. Men tittelen ble presentert med et spørsmålstegn. Det var fortsatt uklart om de nye trendene ville medføre en sterk økning i andelen som ville forbli barnløse eller ugifte på livstid, eller om de bare var et uttrykk for at fødslene kom senere i livsløpet, og at samboerskap erstattet ekteskapets første år.

I dag vet vi at selv om mye har endret seg både i holdninger og atferd, så består kjernen. De aller fleste ønsker seg barn og får det i nesten samme grad som tidligere. Men å bli mor er ikke på samme måte som før knyttet til ekteskapet, og rekkefølgen de ulike familiebegivenhetene skjer i, er ikke så avgjørende som før.

Vi ser også at døtre ikke uten videre kan sies å ha gått i mors spor; svært mye er endret både i holdninger og atferd siden tidligere generasjoner.

Referanser

- Blom, S., Noack, T. & Østby, L. (1993): *Giftermål og barn – bedre sent enn aldri?* Sosiale og økonomiske studier, Statistisk sentralbyrå.
- Kitterød, R. H. & Kjeldstad, R. (2004): Foreldres arbeidstid 1991-2001 belyst ved SSBs arbeidskraftundersøkelser, tidsbruksundersøkelser og levekårsundersøkelser. IN 2004/6 (Ed.) Reports. Oslo/Kongsvinger, Statistics Norway.
- Lappegård, T. (1998): Større ulikhet i barnetall. *Samfunnspeilet*, 5, 42-48, Statistisk sentralbyrå.
- Lappegård, T. (2007): Sosiologiske forklaringer på fruktbarhetsendring i Norge i nyere tid, *Sosiologisk tidsskrift*, 15, 55-71.
- Noack, T. & Østby, L. (2001): «Free to choose – but unable to stick with it?» i KLJZING, E. & CORINJ, M. (eds.) *Fertility and partnership in Europe: Findings and lessons from comparative research*. Volume II, Geneva/New York, United Nations.
- Noack, T. og Seierstad, A. (2003): Samboerskap ved tusenårsskifte: Dagligdags og utforsket. *Samfunnspeilet*, 2003/1, 30-34, Statistisk sentralbyrå.
- Skrede, K. (2004): «Familiepolitikken grense ved likestilling light?» i Ellingsæter, A.L. og Leira, A. (Eds.) *Velferdsstaten og familie – utfordringer og dilemmaer*, Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.
- van de Kaa, D. J. (1987): Europe's second demographic transition, *Population Bulletin*, 41.

God relasjon? Det spørres hvem som spørres

Hvem vi spør, er avgjørende for beskrivelsen av forholdet mellom skilte foreldre og voksne barn. Spør vi mødre og fedre, oppgir svært få å ha et dårlig forhold til sine barn. Spør vi skilsmissebarn, derimot, er historien en ganske annen. Det mest negative bildet tegnes om far–datter relasjonen sett med døtres øyne. Det forholdet som foreldre og barn vurderer mest likt, er mellom mor og sønn. Mor–datter-relasjonen viser seg å være mer sårbar enn tidligere antatt.

Den senere tids forskning både fra Norge og andre land viser at langtidsvirkningene av foreldres skilsmisse er større og mer alvorlige enn tidligere antatt. Sammenlignet med barn av foreldre som har holdt sammen, har skilsmissebarn større risiko for selv å bli skilt. Videre oppgir de å ha lavere livskvalitet, de er mer utsatt for depresjon, og de ender opp med kortere utdanning. I tillegg opplever voksne skilsmissebarn relasjonen til foreldre som mindre nær, sammenlignet med barn av gifte foreldre (Amato og Sobolewski 2001, Fischer 2007, Lye mfl. 1995, Størksen mfl. 2007, Wallerstein mfl. 2000).

I A-magasinet 23. mai i fjor kunne vi lese historier fra skilsmissebarn som fremdeles er preget av foreldrenes brudd, mange år etter at familieoppløsningen fant sted, og etter at de selv har blitt voksne. En 42-åring forteller at han fortsatt skulle ønske at foreldrene aldri hadde blitt skilt. «Jeg er 43 år og sliter fortsatt med å være skilsmissebarn», sier en annen. En tredje konstaterer: «Det tar liksom aldri helt slutt». Hva om vi hadde fått høre skilte foreldres historier? Da ville sannsynligvis bildet ha blitt et annet.

Hvem er det vi spør?

Et viktig spørsmål å stille i studier av generasjonsbånd er: Hvilket perspektiv baserer vi oss på? Får vi relasjonsbeskrivelser «nedenfra», med andre ord den yngre generasjonens syn – eller «ovenfra» – den eldre generasjons perspektiv? Og er det hans eller hennes relasjoner vi fokuserer på? I studier av forholdet mellom foreldre og voksne barn kan vi ta for oss åtte mulige beskrivelser: de fire foreldre–barn-parene (mor–datter, mor–sønn, far–datter, far–sønn) sett fra både barns og foreldres synsvinkel. Vi vil her bruke betydningen av skilsmisse for vurdering av relasjonskvaliteten i forholdet mellom foreldre og voksne barn som illustrasjon på hvor ulike bildene kan framstå.

De fleste internasjonale studier av bånd mellom skilte foreldre og voksne barn er forankret i foreldregenerasjonen, det vil si at det er foreldre som er blitt spurt. Det er hovedsakelig kontakt og utveksling av hjelp som er blitt studert. I noen studier utføres det separate analyser for mødre og fedre, men det er sjelden det skilles mellom relasjonen til henholdsvis døtre og sønner. I LOGG (se tekstboks) har vi muligheten til å gjøre dette. Vi kan analysere kvaliteten på forholdet mellom voksne døtre og sønner og hver av deres skilte foreldre – både ovenfra (foreldres syn) og nedenfra (barns syn). Det dreier seg ikke om foreldre og barn i samme familie. Vi er ikke ute etter å studere samsvar mellom ulike familiemedlemmers beskrivelser. Det vi vil vise, er hvor ulike bilder vi får av relasjonene etter hvem vi spør.

Katharina Herlofson og
Gunhild O. Hagestad

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Katharina Herlofson (til venstre) er sosiolog og stipendiat ved NOVA. (kat@nova.no)

Gunhild O. Hagestad er professor i sosiologi ved Universitetet i Agder og forsker ved NOVA. (gunhild.hagestad@uia.no)

Utvalg

Utvalget i LOGG består av 15 165 personer i alderen 18-84 år.

I denne artikkelen retter vi oppmerksomheten mot **godt voksne skilsmissebarn**. For å studere forholdet mellom foreldre og voksne barn – sett ovenfra og nedenfra – benytter vi oss av to underutvalg av LOGG som er så sammenlignbare som mulig. Barna i begge utvalgene er **40 år og eldre, mens minst en av foreldrene er 85 år eller yngre**.

Det ene utvalget er forankret i **foreldre som enten er gift med eller skilt fra barnas andre forelder** (til sammen **1 697 personer**, hvorav 25 prosent er skilt). Vi inkluderer altså ikke foreldre som er enker eller enkemenn, eller som aldri har levd sammen med den andre forelder.

Forankringen i det andre utvalget er **voksne barn med foreldre som enten fortsatt holder sammen, eller har skilt lag** (til sammen **1 898 personer**, hvorav 25 prosent har foreldre som er skilt).

Hva svarer skilte foreldre?

La oss først se på gifte og skilte foreldres vurderinger av kvaliteten på relasjoner til døtre og sønner (figur 1). Selv om det er få som oppgir at kvaliteten på forholdet til voksne barn er dårlig, er det allikevel flere som gjør det blant skilte foreldre enn blant gifte. De største forskjellene finner vi blant gifte og skilte fedre, og da spesielt når det gjelder forholdet til døtre. Mindre enn 1 prosent av gifte fedre vurderer kvaliteten på forholdet til døtre som dårlig, mens 10 prosent av skilte fedre mener det samme. For mødres vurderinger av forholdet til sønner og døtre har det ikke like stor betydning om hun er gift med barnefaren eller skilt fra ham.

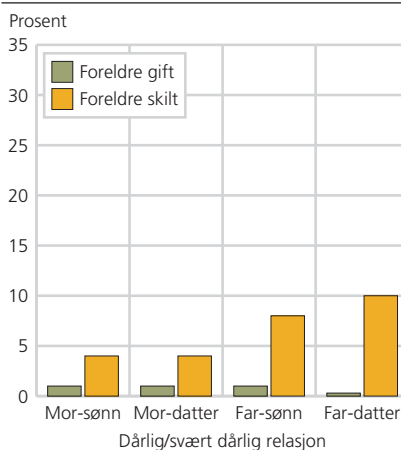
Kvalitet på relasjonen

Relasjonskvalitet er her målt ved hjelp av spørsmål om hvor fornøyde respondentene er med forholdet. Spørsmålene ble stilt om forholdet til henholdsvis mor, far og eldste barn: «På en skala fra 0 til 10, der 0 betyr «ikke fornøyd i det hele tatt», og 10 betyr «svært fornøyd»: Hvor fornøyd er du med forholdet til mor/far/eldste barn?». Vi vurderer svaralternativ med verdiene fra 0 til 4 som at relasjonskvaliteten er **dårlig (eller svært dårlig)**, 5 til 7 tilsvarer **middels**, mens 8 til 10 vurderes til **god (eller svært god)** relasjonskvalitet. Her fokuserer vi på dem som vurderer kvaliteten som dårlig/svært dårlig.

Hva sier skilsmissebarn?

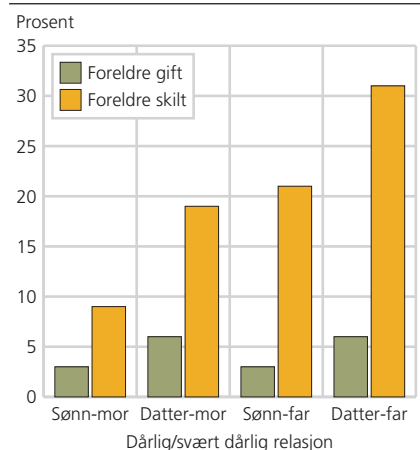
Når vi skifter perspektiv og sammenligner skilsmissebarn og de som har foreldre som har holdt sammen, ser vi at det er store forskjeller i hvordan de vurderer relasjonskvaliteten (figur 2). Langt flere skilsmissebarn oppgir at forholdet til foreldre er dårlig, enn tilfellet er blant de med gifte foreldre. Den største forskjellen finner vi også her i forholdet mellom døtre og fedre. Mens

Figur 1. Gifte og skilte foreldres syn på forholdet til voksne sønner og døtre. Andel som vurderer forholdet som dårlig/svært dårlig. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 2. Voksne sønner og døtres syn på forholdet til gifte og skilte foreldre. Andel som vurderer forholdet som dårlig/svært dårlig. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

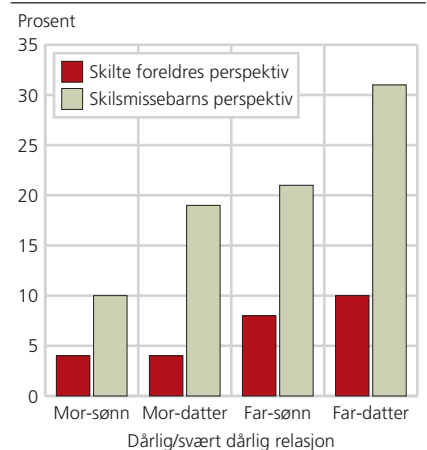
bare rundt 5 prosent av døtre med fedre som fortsatt er gift, vurderer forholdet som dårlig, gjelder dette nærmere en tredjedel av skilsmissegdøtrene.

Store kontraster i perspektiv

Relasjonsbeskrivelsene «nedenfra», det vil si fra de voksne barnas ståsted, er altså markant forskjellige fra beskrivelsene vi får dersom vi ser på forholdet «ovenfra» og ser det fra foreldres perspektiv. Foreldre, uansett om de er gift eller skilt, er mer positive i sine vurderinger av relasjonskvaliteten enn det voksne barn er. Flere studier har vist at det på ingen måte er uvanlig at forholdet mellom foreldre og barn verdsettes høyere av den eldre generasjonen i familien enn av den yngre. Dette har blant annet blitt forklart med at foreldre har investert mer i barna enn omvendt, og at relasjonen dermed betyr mer for den eldre generasjonen enn for den yngre (Bengtson og Kuypers 1971, Rossi og Rossi 1990). En kan også tenke seg at det kan ha med kohortforskjeller å gjøre – foreldre tilhører en historisk generasjon som kan ha større vanskeligheter med å beskrive forholdet i negative vendinger enn det barn har.

Figur 1 og figur 2 viser at kontrastene i relasjonsvurderinger er særlig slående når vi fokuserer på forholdet mellom voksne barn og skilte foreldre. Slik den første figuren viser, vurderer gifte og skilte foreldre forholdet til voksne barn noe ulikt, men også blant skilte er det få som beskriver relasjonskvaliteten som dårlig (4 prosent av mødrene og snaut 10 prosent av fedrene). Historien er en annen om vi spør voksne barn (figur 2). Figur 3 oppsummerer våre funn ved å sammenligne skilte foreldres og skilsmissebarns syn på relasjonskvaliteten.

Figur 3. Sammenligning av skilte foreldres og skilsmissebarnsperspektiv. Andeler som vurderer relasjonen som dårlig/svært dårlig. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Referanser

- Amato, P.R. og Sobolewski, J.M. (2001): The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review*, Vol. 66, 900-921.
- Bengtson, V.L. and Kuypers, J.A. (1971): Generational Difference and the Developmental Stake. *Aging and Human Development*, 2(4), 249-260.
- Chodorow, N. (1978): *The reproduction of mothering*. Berkeley: University of California Press.
- Fischer, L.R. (1986): *Linked lives: Adult daughters and their mothers*, New York: Harper & Row.
- Fischer, T. (2007): Parental Divorce and Children's Socio-economic Success: Conditional Effects of Parental Resources Prior to Divorce, and Gender of the Child. *Sociology*, Vol. 41, No. 3, 475-495.
- Lye, D.N., Klepinger, D.H., Hyle, P.D. & Nelson, A. (1995): Childhood living arrangements and adult children's relations with their parents. *Demography*, Vol. 32, No. 2: 261-280.
- Rossi, A.S. & Rossi, P.H. (1990): *Of human bonding. Parent-child relations across the life course*, New York: Aldine de Gruyter.
- Størksen, I., Røysamb, E., Gjessing, H.K., Moum, T. og Tambs, K. (2007): Marriages and psychological distress among adult offspring of divorce: A Norwegian study. *Scandinavian Journal of Psychology*, Vol. 48, Issue 6, 467-476.
- Wallerstein, J., Lewis, J. og Blakeslee, S. (2000): *The unexpected legacy of divorce*, New York: Hyperion.

Det viser seg at mødre og skilsmissegøttere er det foreldre-barn paret som har minst forskjellig vurdering av forholdet. Når det gjelder relasjonen mellom skilsmissegøttere og fedre, er ulikhetene langt større. Nesten en tredjedel av døtrene vurderer relasjonskvaliteten som dårlig, sammenlignet med 10 prosent av de skilte fedrene. Kontrastene viser seg imidlertid å være enda større når det gjelder mødre og døtre. Mens 4 prosent av de skilte mødrene anser kvaliteten på forholdet som dårlig, gjelder det samme nesten en femtedel av skilsmissegøtterne. Andelen skilsmissegøttere som synes forholdet til moren er dårlig, er altså nærmere fem ganger så stor som andelen skilte mødre som sier det samme om forholdet til datteren.

Sårbar generasjonsbånd

Ved å se på vurderingskontraster mellom skilte mødre og fedre i den eldre generasjonen, og sønner og døtre i den yngre, samt presentere både foreldres og barns perspektiv, får vi åtte forskjellige beskrivelser av kvaliteten på forholdet mellom voksne barn og skilte foreldre. Det mest negative bildet gjenspeiler far-datter relasjonen sett fra skilsmissegøtternes perspektiv.

Spør vi skilte mødre, finner vi ingen forskjeller i vurderingen av relasjonen til henholdsvis døtre og sønner. Spør vi skilsmissegøtternes barn, derimot, er det store kontraster. Mor-datter-relasjonen er langt mer sårbar enn forholdet mellom mor og sønn når mor er skilt. Dette er et svært interessant funn, sett i lys av den litteratur som eksisterer omkring forholdet mellom mødre og døtre. Her legges det vekt på at båndet mellom mødre og døtre er det sterkeste som fins, og at de to holder sammen i tykt og tynt gjennom hele livet (Rossi og Rossi 1990, Chodorow 1978, Fischer 1986).

Skilsmissegøtternes barn i vår studie er i dag 40 år og eldre, og tilhører de første generasjoner av barn der det ble vanligere at foreldre skilte lag. Kanskje vil nyere generasjoner av voksne skilsmissegøtternes barn ha et bedre forhold til sine foreldre, siden skilsmisse har blitt stadig mer alminneliggjort og akseptert. Hvis så er tilfelle, er det også mulig at kontrastene mellom skilte foreldres og skilsmissegøtternes barns perspektiver på relasjonskvaliteten vil bli mindre.

Foreløpig viser det seg at det er svært viktig å være klar over hvem det er som blir spurt. Hvilket perspektiv vi baserer oss på, betyr mye for det bildet vi får av forholdet mellom skilte foreldre og voksne barn.

Hver fjerde ønsker å bytte jobb

Drøyt en av fire sysselsatte har planer om å bytte jobb eller starte ny virksomhet i løpet av de nærmeste tre årene. Disse planene varierer med hvor godt den enkelte trives i nåværende jobb. Selvstendige næringsdrivende, spesielt kvinnene, trives bedre på jobb enn ansatte. Og arbeidstid er for de fleste mindre viktig for trivselen enn muligheten til å jobbe deler av tiden hjemme, viser nye data.

Hva er det ved arbeidsplassen som gjør at vi har det godt på jobben, at vi ønsker å bli i den fremfor å søke oss bort? Bidrar den enkeltes arbeidssituasjon til ulik grad av trivsel? Påvirker samme forhold jobbtrivselen for kvinner og for menn? LOGG-data gir mulighet til å se noen av sammenhengene.

Det er blitt mer vanlig å skifte jobb enn for 10-15 år siden. Det er flere tenkelige grunner til dette, blant annet inntil nylig overveiende gode konjunkturer på arbeidsmarkedet og en rekke endringer som kjennetegner «det nye arbeidslivet». Årsaken kan også være økt fleksibilitet og svekket stillingsvern som følge av liberalisering i lovverket, og endringer i sammensettingen av arbeidsstyrken (Dale-Olsen 2006). En tidligere studie (Dale-Olsen 1998) påviste for eksempel at det er større gjennomtrekk blant kvinnelige enn blant mannlige ansatte. Økt andel kvinner på arbeidsmarkedet skulle dermed bety økt mobilitet.

LOGG-data fra 2007 gir et godt grunnlag for å analysere om forhold ved den enkeltes arbeidssituasjon bidrar til ulik grad av trivsel og eventuelt ønske om å slutte eller bytte jobb. Undersøkelsen viser at de som trives dårlig på jobben, i større grad ønsker å slutte og oftere planlegger å søke seg bort fra nåværende jobb enn de som trives godt. Et hovedspørsmål er hvilke typer jobber, ansettelsesforhold og arbeidstidsordninger som bidrar til opplevelse, eller manglende opplevelse, av trivsel på jobben. På bakgrunn av at Dale-Olsen fant større gjennomtrekk for kvinner enn for menn, kartlegger vi om det er kjønnsforskjeller i sammenhengen mellom jobbkarakteristika og trivsel.

Tre av fire som trives dårlig, har planer om å skifte jobb

Halvparten av alle sysselsatte kvinner og menn oppgir middels trivsel på jobben (skår 6-8, se tekstboks), mens knapt fire av ti oppgir høy trivsel. Menn oppgir marginalt høyere trivsel enn kvinner. Samtidig sier drøyt en fjerdedel

Trivsel på jobb

Trivsel på jobb måles i LOGG ved å be den intervjuete oppgi, på en skala fra 0 til 10, hvor fornøyd hun eller han er med jobben. Størstedelen av svarene på denne typen spørsmål ligger i intervallet mellom 5 og 10, med et tyngdepunkt fra 6 til 8. Følgelig er variasjonen i gjennomsnittsskåre relativt liten.

I tabellene og figurene som viser prosentvis fordeling på trivselsskåren i ulike grupper, har vi tatt hensyn til dette og gruppert personer med skår fra 0 til 5 i kategorien «**lav trivsel**», personer med skår fra 6 til 8 i kategorien «**middels trivsel**» og personer med skår 9 og 10 i kategorien «**høy trivsel**».

Randi Kjeldstad og
Lars Dommermuth

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

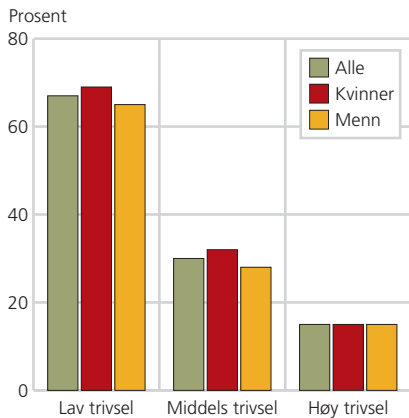
LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGG) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnspeilet, 1/2009.

Randi Kjeldstad er forskningssjef i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (rkj@ssb.no)

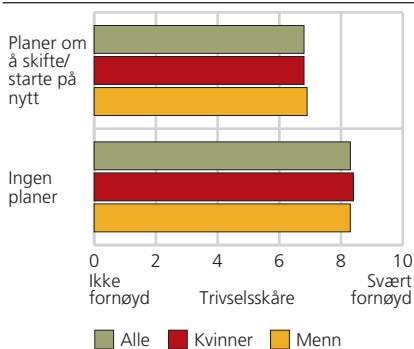
Lars Dommermuth er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (ldo@ssb.no)

Figur 1. Andel med planer om å skifte jobb/starte på nytt, etter trivsel i nåværende jobb. Prosent

¹ Alle: 10 783 personer, kvinner: 5 315 personer, menn: 5 468 personer, lav trivsel: 1 085 personer, middels trivsel: 5 531 personer, høy trivsel: 4 167 personer, .
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 2. Gjennomsnittlig trivselsskårer, etter planer vs. ikke planer om å skifte jobb/starte på nytt. På en skala fra 0 (ikke fornøyd) til 10 (svært fornøyd)

¹ Alle: 10 783 personer, kvinner: 5 315 personer, menn: 5 468 personer, planer om å skifte/starte på nytt: 2 966 personer, ingen planer: 7 817 personer.
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

(28 prosent) at de har planer om å søke ny jobb eller starte på nytt for seg selv i løpet av de nærmeste tre årene. Av dem som trives dårligst, gjelder det så mange som to av tre (67 prosent), mens blant dem som trives best, gjelder det en av sju (15 prosent), se figur 1.

Ønsker og planer om å skifte jobb er således nært knyttet til om man trives i nåværende jobb. Ønsket om å skifte jobb er noe høyere blant kvinner enn blant menn, men bare blant dem med lav og middels trivsel. Hvis vi snur problemstillingen på hodet og beregner gjennomsnittlig trivselsskår for dem som har planer, og dem som ikke har planer om å skifte jobb, har de «med planer» en skår på 6,8, og de «uten planer» en skår på 8,3 (figur 2). Dette er en betydelig forskjell (se tekstboks), men kjønnsforskjellene er små også her.

Jobbtrivsel omtales hyppig i media

Vi kan altså konkludere med at mobilitet og jobbskifte har mye med god eller dårlig trivsel på jobben å gjøre. Men hvilke forhold bidrar til trivsel og mistrivsel og dermed til ønsker om å skifte jobb?

Spørsmål om trivsel på jobben er tema for en rekke større og mindre undersøkelser, medieoppslag og forslag til tiltak. For eksempel viser Dagens Næringsliv (DN.no 2005) til en undersøkelse utført av *Visendi analysebyrå*, hvor 84 prosent av de sysselsatte sier at de trives på jobben, mens 6 prosent mistrives. Vi ser at tallene er noenlunde på nivå med resultatene fra LOGG. De er imidlertid ikke direkte sammenlignbare, blant annet fordi *Visendi*-undersøkelsen ikke skiller mellom «høy» og «middels» trivsel, slik vi gjør.

Noen yrker mer utsatt enn andre

Blant de forklaringsfaktorene eller bakgrunnsforholdene som hyppig går igjen i beskrivelser av forskjeller i jobbtrivsel, er yrkes- og stillingskjennetegn og forskjeller mellom ulike sektorer av arbeidslivet. Normann og Rønning (2007) konkluderer i en analyse av SSBs levekårsundersøkelse 2006 med at enkelte yrker og sektorer er overrepresentert når det gjelder konflikter på arbeidsplassen. Flest konflikter finner de innenfor helse- og undervisning og oftere i offentlig enn i privat sektor.

I en analyse av arbeidsklimaet blant lærere basert på SSBs arbeidsmiljø- og levekårsundersøkelser 1989-2000, konkluderer Vikan og Rønning (2001) med at samarbeidsklimaet er dårligere, og opplevelse av fysisk og psykisk påkjenning er sterkere blant lærere enn den generelt er på andre arbeidsplasser.

I følge Levekårsundersøkelsen 2000 har «moderne» arbeidstakere (Rønning 2002) det noe bedre enn andre arbeidstakere, særlig når det gjelder det psykososiale arbeidsmiljøet. Det at de skiller seg positivt ut når det gjelder trivsel på jobben, knyttes blant annet til forholdet til kolleger, ledelse, selvbestemmelse og egne utviklingsmuligheter.

I en eldre analyse, basert på SSBs arbeidslivsundersøkelser 1989 og 1993, konkluderte også Iversen og Midtlyng (1994) med at det psykososiale arbeidsmiljøet er blant de viktigste årsakene til trivsel på jobben. Men selv om de færreste arbeidstakere i undersøkelsen oppgav å ha funnet «drømmejobben», holdt de fleste likevel på jobbene sine i perioden 1989-1993, også de med dårlig arbeidsmiljø. Videre fant de at et godt forhold til bedriften og høy tilfredshet med jobben er viktigere for stabiliteten enn høy lønn og fravær av fysiske arbeidsbelastninger.

Denne undersøkelsen ble foretatt for mer enn 15 år siden, og dessuten i en periode med høy og økende arbeidsløshet og uro på arbeidsmarkedet. Det er grunn til å tro at mobiliteten har økt generelt siden da (Dale-Olsen 2006), og at den selvvalgte mobiliteten er høyere i dag (2007, da LOGG-data ble samlet inn), ikke minst på grunn av et stramt arbeidsmarked og høy etterspørsel etter arbeidskraft som varte inntil årsskiftet 2008-09. Men årsakene til trivsel på jobben er neppe endret i samme grad.

Alle de refererte analysene tyder på at psykososiale forhold i jobben og på arbeidsplassen stadig er viktig for trivselen, og dermed indirekte viktig også for eventuelle ønsker og planer om, og sannsynligvis *faktisk*, jobbskift.

Selvstendig næringsdrivende har det bedre

Tabell 1 (bak i artikkelen) gir en oversikt over sammenhengen mellom en del jobbkjennetegn og opplevd trivsel blant sysselsatte kvinner og menn, basert på LOGG-data 2007. Tabellen viser også variasjon i trivsel etter individuelle kjennetegn som alder, utdanning og familiefase.

Vi har valgt å måle trivselen etter vilkår hun eller han er ansatt på, hvilken posisjon hun eller han har på jobben, om bedriften er privat eller tilhører offentlig sektor, og kjønns sammensetningen på arbeidsplassen. I og med at LOGG ikke primært er en arbeidsplass- eller arbeidsmiljøundersøkelse, er valget av disse uavhengige variablene begrenset av hvilke opplysninger som fins i dataene.

Vi ser at selvstendig næringsdrivende trives gjennomgående bedre på jobb enn ansatte. Det gjelder både kvinner og menn. Særlig ser vi at andelen med høy trivsel er større blant de selvstendig næringsdrivende kvinnene. Det er grunn til å tro at de som jobber for seg selv, gjennomgående har noe svakere stillingstrygghet enn de ansatte. Samtidig har de større frihet og selvbestemmelse i jobben, noe som muligens, i tråd med det også andre undersøkelser har vist (se ovenfor), veier tyngre på «trivselsvektskålen».

Arbeidstid mindre viktig enn arbeidssted

Noe overraskende, kanskje, betyr arbeidstiden lite for trivselen. Dette gjelder heltids- versus deltidsarbeid, regelmessig versus uregelmessig arbeidstid samt fast og midlertidig arbeid for både kvinner og menn. *Arbeidsstedet* ser ut til å ha noe større betydning, det vil si at de som vanligvis arbeider på et fast sted utenfor hjemmet, oppgir noe mindre trivsel enn de som arbeider hele eller deler av uken hjemme og/eller på flere ulike steder.

Også dette kan tyde på at frihet og selvbestemmelse vurderes høyt, og overraskende nok, muligens høyere enn et fast arbeidsmiljø. Sammenhengene er like for kvinner og menn. Å være leder eller underordnet trekker i samme retning. Også dette ser ut til å gjelde noenlunde likt for begge kjønn.

Videre finner vi kun små forskjeller i trivsel etter kjennetegn ved bedriften/arbeidsplassen. Både kvinner og menn trives bedre i fylkeskommunal og kommunal enn i statlig sektor – kvinnene også bedre enn i privat sektor. Dette bryter til en viss grad med Normanns og Rønnings funn, men forskjellene er små.

Blant de ansatte finner vi en interessant kjønnsforskjell når det gjelder trivsel i henholdsvis manns- og kvinnedominerte yrker. Begge kjønn synes å trives noe bedre i jobber som utføres primært av eget kjønn, eller noenlunde likt mellom kjønnene. Mennene trives imidlertid dårligere enn kvinner i jobber som utføres hovedsakelig av det motsatte kjønn.

Yrkesaktive 70-åringer stortrives

Tabell 1 viser også hvordan trivselen på jobb varierer etter individuelle kjennetegn ved arbeidstakeren. Det fremgår at trivselen på jobben øker med alderen. Det gjelder helt systematisk for menn, og nesten systematisk for kvinner, idet de aller yngste kvinnene trives noe bedre enn de noe eldre. Men både for kvinner og menn er trivselen på topp blant de sysselsatte 70-åringene. Det skyldes nok hovedsakelig at de som er i jobb i denne alderen, er en noe spesiell gruppe som forblir i jobben inn i alderdommen nettopp fordi de trives så godt.

Noe overraskende trives de lavt utdannede bedre enn de med høy utdanning. Særlig gjelder det andelen som skårer høyest på trivselsskåren. De høyt utdannede opplever i større grad middels trivsel (dette fremgår indirekte av tabellen). Det er tvisomt om dette utelukkende avspeiler faktiske forskjeller i arbeidsmiljø og arbeidsvilkår. Sannsynligvis kan den uventete

sammenhengen også skyldes forskjeller i krav og forventninger, det vil si at de høyt utdannede har høyere krav til arbeidsplassen.

Fordeling etter familiefase viser at yngre enslige og yngre par uten barn trives dårligst, og det gjelder både kvinner og menn. Høyest trivselsskår har de eldre kvinnene og mennene i par uten barn i husholdet og enslige vel voksne kvin-

ner. Vi antar at forskjellene etter familiefase primært har sammenheng med at eldre gjennomgående trives bedre enn yngre.

Høyt utdannede trives dårligere

Vi har foretatt en såkalt regresjonsanalyse (tabell 2 bakerst) for å undersøke hvilke av kjennetegnene i tabell 1 som veier tyngst for jobbtrivselen.

Dermed kan vi identifisere hvilke faktorer som har en signifikant betydning for kvinners og menns skår på trivselsskalaen (fra 0 til 10). Med unntak av variabelen «kjønnsbalanse på arbeidsplassen», som finnes bare for ansatte og ikke for selvstendig næringsdrivende, inngår alle de andre kjennetegnene fra tabell 1 som uavhengige variabler i regresjonsanalysen.

Resultatene fra denne analysen viser at jobbtrivselen varierer lite mellom familiefaser, med unntak av enslige godt voksne menn, som trives dårligere enn andre menn og kvinner (tabell 2). Men betydningen av alder er fortsatt tydelig. Litt grovt kan vi si at trivselen for begge kjønn øker med 0,2 enheter på trivselsskalaen for hvert tiårs alderstrinn.

Den tydelige effekten av yrkesstatus som vises i tabell 1, fremgår klart også av regresjonsanalysen (tabell 2). Særlig gjelder det for kvinner, hvor trivselsskåren er 0,6 enheter høyere for selvstendig næringsdrivende enn for ansatte, «alt» annet likt, det vil si kontrollert for de øvrige uavhengige variablene som inngår i modellene. Variasjon i arbeidssted og muligheter til å jobbe delvis hjemme innebærer økt trivsel for begge kjønn.

Videre ser vi at det å være leder medfører høyere trivsel enn å det å være underordnet. Å jobbe i offentlig sektor, særlig i kommunesektoren, gir også høyere trivsel enn å jobbe i privat sektor. Det første gjelder mest for menn, mens det siste gjelder mest for kvinner. Endelig ser vi, overraskende nok, at den negative effekten av utdanning består for både kvinner og menn.

Selvbestemmelse viktig for både kvinner og menn

I denne artikkelen har vi vist at en relativt høy andel, drøyt en av fire, av alle som var i jobb i 2007, har planer om å bytte jobb eller starte ny virksomhet i løpet de nærmeste tre årene. Vi antar at den høye andelen som har planer om å bytte jobb, har sammenheng med den høye etterspørselen og de mange mulighetene på det norske arbeidsmarkedet de senere årene. Samtidig finner vi at planene varierer sterkt med den enkeltes opplevelse av trivsel i den jobben de har.

Tidligere analyser tyder på at psykososiale forhold har stor betydning, først og fremst frihet og selvbestemmelse i jobben og et godt forhold til kolleger og til ledelsen. Vår analyse støtter dette. Videre finner vi relativt små kjønnsforskjeller når det gjelder disse sammenhengene. Å være selvstendig næringsdrivende og sjef betyr i de fleste tilfellene frihet og selvbestemmelse, noe som åpenbart er viktig for både kvinner og menn.

Denne tolkningsrammen synes imidlertid mindre anvendelig til å forstå hvorfor trivselen er størst i det offentlige, og spesielt i kommunesektoren. Vårt funn på dette området er dessuten mindre i tråd med de refererte tidligere analysene. Her må det flere og grundigere analyser til.

Referanser

- Dale-Olsen, H. (2006): «Økende mobilitet i det norske arbeidslivet?» *Søkelys på arbeidsmarkedet* 23(1): 3-11.
- Dale-Olsen, H. (1998): «Kjønnsforskjeller i jobb- og arbeidskraftsstrømmer», *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 15(2): 147-156.
- DN.no (2005): «Nordmenn trives på jobben.» www.dn.no/karriere/article634955.ece (uttak: 07.11.2008).
- Iversen, G. og E. Midtlyng (1994): Urolig arbeidsmarked, stabilt arbeidsliv? *Samfunnsspeilet* 4, 1994, Statistisk sentralbyrå, 22-27.
- Normann, M. og E. Rønning (2007): Konflikter, mobbing, trakassering og vold i arbeidslivet. Få utsatt, noen yrker mer utsatt enn andre, *Samfunnsspeilet* 4, 2007, Statistisk sentralbyrå, 62-71.
- Rønning, E. (2002): Jakten på den moderne arbeider, *Samfunnsspeilet* 4-5, 2002, Statistisk sentralbyrå, 91-105.
- Rønning, E. og S.T. Vikan (2001): Læreryrket: utfordrende og belastende, *Samfunnsspeilet*, 6, 2001, Statistisk sentralbyrå, 2-10.

Tabell 1. Trivsel i nåværende jobb blant sysselsatte kvinner og menn i grupper, etter ansettelsesvilkår, arbeidsplasskjenne­tegn og individuelle bakgrunnskjenne­tegn. Gjennomsnittlig trivselsskår og andel med hhv. lav og høy trivsel i prosent

	Kvinner			Menn		
	Gjennomsnittlig skår	Andel med lav trivsel (0-5)	Andel med høy trivsel (9-10)	Gjennomsnittlig skår	Andel med lav trivsel (0-5)	Andel med høy trivsel (9-10)
Yrkesstatus						
Ansatte	7,8	12	37	7,9	10	37
Selvstendige	8,6	7	58	8,4	8	50
Arbeidstid						
Heltid	7,9	11	39	8	9	38
Deltid	7,9	13	38	7,9	12	41
Arbeidssted						
Fast utenfor hjemmet	7,8	12	37	7,9	10	37
Annet	8,2	10	47	8,1	8	42
Arbeidstidsordning						
Regelmessig	7,9	11	39	8,0	9	39
Uregelmessig	7,8	14	37	7,9	10	38
Ansettelsesstatus						
Fast og selvstendig	7,9	11	38	8,0	9	38
Midlertidig	7,8	15	38	7,8	13	41
Stillingsnivå						
Leder	8,0	9	41	8	8	41
Ikke leder	7,8	13	37	7,7	12	35
Sektor						
Private firma og selvstendige	7,8	14	37	8,0	10	39
Fylkeskommunal og kommunal	8,0	9	40	8,0	8	39
Statlig	7,9	11	37	7,9	9	34
Kjønnsbalanse på arbeidsplassen						
Mest kvinner	7,8	12	37	7,6	12	31
Delt	7,8	12	38	7,8	10	33
Mest menn	7,8	12	35	8,0	9	39
Selvstendige	8,6	7	58	8,4	8	50
Alder						
Under 20 år	8,0	10	43	7,6	10	35
20-29	7,3	19	29	7,7	14	37
30-39	7,7	14	34	7,9	10	36
40-49	8,1	10	41	7,9	9	36
50-59	8,1	8	40	8,1	9	39
60-69	8,4	7	49	8,4	7	49
70-79	9,2	9	82	9,3	0	78
Høyeste utdanning						
Ingen/grunnskole	8,0	13	44	8,1	10	44
Videregående	8,0	11	40	8,0	9	39
Høyskole	7,7	11	33	7,8	10	33
Familiefase						
Enslig 18-44 år	7,6	15	33	7,7	12	34
Enslig 45 år +	8,2	10	46	7,9	13	39
Enslige forsørgere	7,9	11	42	8	9	42
Par 18-44 år uten barn	7,5	17	31	7,8	10	36
Par 44 + år uten barn	8,2	7	42	8,3	7	45
Par med barn, yngst barn 0-6	7,7	14	34	7,9	9	36
Par med barn, yngst barn 7-19	8,0	10	42	8,1	8	40

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 2. Sannsynlighet for trivsel i nåværende jobb (0-10). Lineær regresjonsanalyse for sysselsatte kvinner og menn, ustandardiserte regresjonskoeffisienter¹

	Kvinner	Menn
Yrkesstatus (ref: selvstendige)		
Ansatte	- 0,61 ***	- 0,21 ***
Arbeidstid (ref: deltid)		
Heltid	0,03	0,05
Arbeidssted (ref: «annet»)		
Fast utenfor hjemmet	- 0,19**	- 0,11 **
Arbeidstidsordning (ref: uregelmessig)		
Regelmessig arbeidstid	0,14	0,08
Ansettelsesstatus (ref: midl. ansettelse)		
Fast ansettelse	- 0,12	- 0,05
Stillingsnivå (ref: ikke leder)		
Leder andres arbeid	0,24 ***	0,33 ***
Sektor (ref: privat)		
Fylkeskommunal og kommunal	0,31 ***	0,17 **
Statlig	0,24 ***	0,04
Alder	0,02 ***	0,02 ***
Høyeste utdanning (ref: grunnskole)		
Videregående	- 0,10	- 0,24 ***
Høyskole	- 0,42 ***	- 0,49 ***
Familiefase (ref: par 18-44 uten barn)		
Enslig 18-44 år	0,18	- 0,18
Enslig 45 år +	- 0,06	- 0,37 **
Enslige forsørgere	0,10	- 0,22
Par 44 år + uten barn	- 0,04	- 0,08
Par med barn, yngst barn 0-6 år	0,11	- 0,04
Par med barn, yngst barn 7-19 år	0,14	- 0,15

¹ Signifikansnivå: ***p < 0.01 / **p < 0.05

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Når er det på tide å bli pensjonist?

Det er tydelig at ønsket pensjonsalder varierer blant arbeidstakere i aldersgruppen 50-61 år. Både utdanning, helse og bosted har betydning for valget, men variasjonen er størst blant menn. Menn som har god helse, høyere utdanning og bor i store kommuner, vil gjerne jobbe lenger. Menn som har dårlig helse, dårlig utdanning og bor i små kommuner, vil helst slutte tidligere. Kvinner ønsker å pensjonere seg i mer lik alder, på tvers av utdanningsnivå, helsetilstand og bosted.

Per Erik Solem,
Magnhild Nicolaisen og
Henning Finseraas

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Ved hvilken alder kunne du tenke deg å gå av med pensjon hvis du kunne velge helt fritt? Dette spørsmålet ble stilt til yrkesaktive over 50 år som deltok i LOGG-undersøkelsen. Gjennomsnittlig ønsket både menn og kvinner i aldersgruppen 50-61 år å pensjonere seg ved 63 år. Vi finner altså ingen kjønnsforskjell i ønsket pensjoneringsalder. En stor andel, 41 prosent, ønsket å pensjonere seg ved 62 år, som er første mulighet for å ta ut avtalefestet pensjon (AFP).

Menn med høyere utdanning vil jobbe lenger

En sammenligning mellom ønsket pensjoneringsalder på ulike utdanningsnivåer viser et skille mellom personer med utdanning på høyskole-/universitetsnivå og personer med videregående skole eller grunnskole som høyeste fullførte utdanning. Det er særlig menn med høyere utdanning som ønsker senere pensjonering (64,0 år), i gjennomsnitt 1,4 år senere enn menn med grunnskole eller videregående utdanning (62,6 år). Blant kvinner finner vi en noe mindre effekt av utdanning. Kvinner med høyere utdanning ønsker i gjennomsnitt 0,7 år senere pensjonering enn kvinner med grunnskole eller videregående utdanning (63,4 år versus 62,7 år).

Helse og ønske om pensjonering

Vi forventer at de med dårlig helse ønsker tidligere pensjonering enn de med god helse. Som forventet finner vi en klar sammenheng; de som vurderer sin helse som dårlig, skiller seg ut ved at de ønsker spesielt tidlig avgang. De med «dårlig helse» utgjør 2,4 prosent av utvalget. Helsen gir med andre ord tydelig utslag bare for en svært liten gruppe. Det er særlig menn med dårlig helse som vil slutte tidlig (60,5 år) (figur 1 neste side). Samtidig er det menn med utmerket helse som ønsker senest pensjonering (63,7 år) – vel tre år senere enn menn med dårlig helse. Blant kvinner er forskjellen mindre og ikke statistisk signifikant (henholdsvis 62,4 år og 63,3 år).

Også ved bruk av et annet og mer omfattende helsemål, hvor både subjektive vurderinger og begrensninger i hverdagen på grunn av dårlig helse inngår (se tekstboks om SF-12-skala), finner vi det samme mønsteret (figur 2 neste side). Det er en klar sammenheng mellom helse og ønsket pensjoneringsalder for menn og større forskjeller blant menn enn blant kvinner.

Ønsket pensjoneringsalder i ulike regioner og kommuner

Tidligere undersøkelser har vist at pensjoneringsmønstre varierer noe mellom regioner. Dette knyttes gjerne til ulikheter i arbeids-

Per Erik Solem (fra venstre) er psykolog og forsker ved NOVA. (pes@nova.no)

Magnhild Nicolaisen er sosiolog og forsker ved NOVA. (mni@nova.no)

Henning Finseraas er statsviter og stipendiat ved NOVA. (hfi@nova.no)

marked og næringsstruktur. En inndeling i sju regioner gir noe variasjon i ønsket pensjoneringstidspunkt. Høyest ønsket pensjoneringsalder finner vi i Oslo og Akershus (63,5 år) og den laveste i Nord-Norge (62,4 år). Det er i særlig grad menn i Oslo og Akershus som ønsker sen yrkesavgang (63,8 år), mens kvinner i Hedmark og Oppland samt i Nord-Norge er de som ønsker tidligst pensjonering (62,4 år) (figur 3).

Når vi sammenligner ønsket pensjoneringsalder i kommuner av ulik størrelse, finner vi at den øker med økende kommunistørrelse. Mellom de minste (under 20 000 innbyggere) og de største (over 100 000 innbyggere) kommunene finner vi en forskjell på ett år i gjennomsnittlig ønsket pensjoneringsalder.

Når andre sier hva de mener

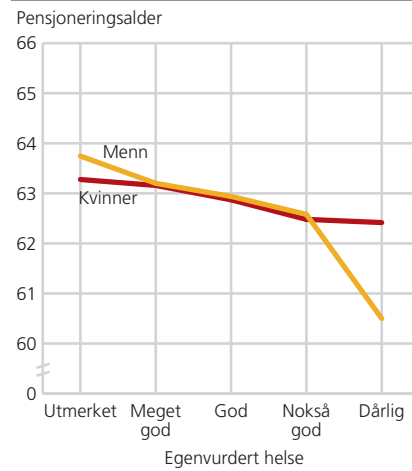
Påvirker partner, barn, venner, arbeidsgiver eller kolleger våre ønsker om pensjonering? Forhold i familien, særlig relasjoner til partner og barn, har i stor grad vært forbundet med kvinners pensjonering. Studier viser at ektefeller koordinerer yrkesavgang (Blekesaune og Øverbye 2001). Siden kvinner ofte er gift med noe eldre menn, har de ofte avsluttet yrkeskarrieren noe tidligere enn ektefellen.

Også LOGG-undersøkelsen viser en tydelig kjønnsforskjell. Her synes imidlertid særlig menn å påvirkes av hvorvidt partner, barn, venner, arbeidsgiver og kolleger synes de bør pensjonere seg så snart de har anledning til det. I tilfeller der andre ikke, eller i liten grad, uttrykker slike synspunkter, ønsker respondentene senere pensjonering. Figur 4 viser sammenhengen mellom hva partneren synes, og ønsket pensjoneringsalder.

Forskjellen mellom menn og kvinner er tydeligst når partneren i liten grad synes en bør pensjonere seg så snart som mulig. Når presset om å slutte oppfattes som lite, åpner det i større grad for at menn ønsker senere pensjonering. Dette gjelder ikke bare press fra partneren, men også fra egne barn, venner, arbeidsgiver og kolleger. Lite press fra alle disse gruppene om å slutte gir størst økning i menns ønskete pensjonsalder (tabell 1).

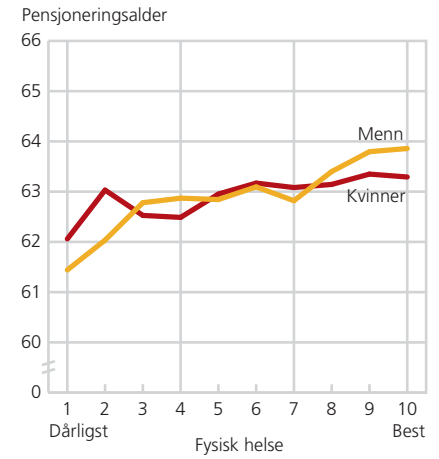
Resultatene viser også at det blant menn er større variasjon i ønsket pensjoneringsalder etter hvilke «andre» det gjelder. Manglende forventning om tidlig

Figur 1. Gjennomsnittlig ønsket pensjoneringsalder, etter egenvurdert helse. Aldersgruppen 50-61 år

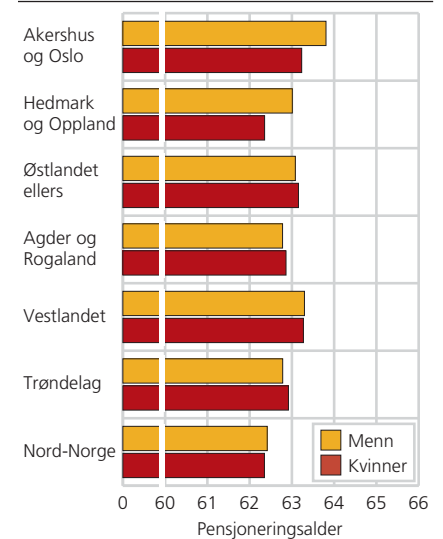
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 2. Gjennomsnittlig ønsket pensjoneringsalder, etter fysisk helse målt på en skala fra 1 (dårligste 10 prosent) til 10 (beste 10 prosent). Aldersgruppen 50-61 år

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 3. Gjennomsnittlig ønsket pensjoneringsalder i ulike regioner. Aldersgruppen 50-61 år

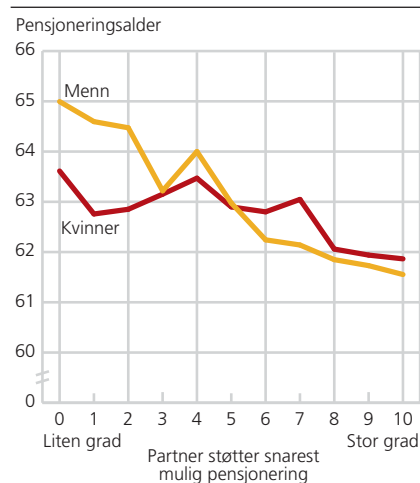

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

SF-12-skala

Skalaen består av tolv spørsmål om helse slik den er på intervjutidspunktet eller de fire siste ukene. Spørsmålene dekker en subjektiv vurdering av helse og om helse begrenser livsutfoldelse og daglige gjøremål. SF-12 gir to delskårer som er mest preget av henholdsvis fysisk og psykisk helse (Gandek mfl. 1998).

Figur 4. Gjennomsnittlig ønsket pensjoneringsalder, etter i hvilken grad (0= liten grad, 10=stor grad) partneren synes en bør pensjonere seg så snart en har anledning til det. Aldersgruppen 50-61 år

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

avgang fra partner åpner for senere pensjonering (65 år) enn manglende forventning om det samme fra arbeidsgiver (63,6 år).

Det er altså særlig partner, men også egne barn og venner, som har innflytelse på ønsket pensjoneringsalder. Menn som opplever lite press fra partner, ønsker i gjennomsnitt å pensjonere seg 3,4 år senere enn menn som opplever høy grad av slikt press. Arbeidsgiver og kollegers meninger har mindre innvirkning på ønsker om pensjonering, men også deres meninger har betydning, både for menn og kvinner.

Alt i alt kan vi si at helse påvirker ønsket pensjoneringsalder, men kun for menn: Menn ønsker å gå av med pensjon senere når helse er god. Kvinners ønsker om pensjoneringsalder varierer mindre, og kvinner synes noe mindre påvirket av hva andre synes. Resultatene gir ikke noe svar på hvorfor kvinner i mindre grad er påvirket av de variablene vi har analysert her.

Hvem ønsker å arbeide etter at de har fått rett til pensjon?

Når vi spør om ønsket alder for pensjonering, får vi et inntrykk av interessen for arbeid blant middelaldrende og eldre i arbeidslivet. En annen måte å spørre på er hvor beredt en er til å jobbe lenger: «Kan du tenke deg å fortsette i arbeid etter at du får rett til pensjon?»

Det er særlig de som ennå ikke er 62 år som er interessante. Deres svar gir en pekepinn på hvor innstilt de er på å velge arbeid framfor AFP. I aldersgruppen 50-61 år er det 67 prosent blant menn og 56 prosent blant kvinner som ønsker å fortsette i arbeid. Det er med andre ord en klar kjønnsforskjell i svarene på dette spørsmålet, mens det ikke var noen kjønnsforskjell i gjennomsnittlig ønsket pensjoneringsalder, 63 år, både for menn og kvinner i alderen 50-61 år.

Flertallet innenfor alle utdanningsnivåer ønsker å arbeide etter den alderen som gir rett til pensjon, men det er de med universitets- og høyskoleutdanning som skiller seg ut med den største andelen, 68 prosent, mot 59 prosent

Tabell 1. Gjennomsnittlig ønsket pensjoneringsalder, etter hva andre synes om når en bør slutte

	Menn	Kvinner
Partner synes en bør slutte så snart som mulig	61,6	61,9
Partner synes ikke en bør slutte så snart som mulig	65,0	63,6
Differanse (antall år)	3,4	1,7
Egne barn synes en bør slutte så snart som mulig	61,8	61,7
Egne barn synes ikke en bør slutte så snart som mulig	64,8	63,7
Differanse (antall år)	3,0	2,0
Venner synes en bør slutte så snart som mulig	61,6	61,7
Venner synes ikke en bør slutte så snart som mulig	64,5	63,6
Differanse (antall år)	2,9	1,9
Arbeidsgiver synes en bør slutte så snart som mulig	60,9	61,9
Arbeidsgiver synes ikke en bør slutte så snart som mulig	63,6	63,4
Differanse (antall år)	2,7	1,5
Kolleger synes en bør slutte så snart som mulig	61,9	62,5
Kolleger synes ikke en bør slutte så snart som mulig	64,0	63,4
Differanse (antall år)	2,1	0,9

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

på ungdomskolenivå og 58 prosent av dem med videregående skole.

Helse har, som vi har sett, betydning for ved hvilken alder en ønsker å pensjoneres. Det er også en sammenheng mellom helse og ønske om å fortsette, men som ved ønsket pensjoneringsalder er sammenhengen entydig bare for menn. Blant dem med best helse er kjønnsforskjellen størst; her ønsker 74 prosent av menn og 59 prosent av kvinner å fortsette i jobben. Også mange av dem med dårligst helse ønsker å fortsette, 57 prosent menn og 54 prosent kvinner.

Det er en viss regional variasjon i andelen som vil fortsette å jobbe etter en nådd pensjonsalder. Flest ønsker å fortsette i Hedmark og Oppland samt Akershus og Oslo (66 prosent), mot færrest i Trøndelag (57 prosent). Kommunestørrelse spiller også en rolle ved at det er flere som ønsker å fortsette, jo større kommunen er: 59 prosent i de minste kommunene og 65 prosent i de største.

Alt i alt er det mange som sier de ønsker å fortsette i arbeid etter at de får rett til pensjon. Det er flere menn, flere med høy utdanning og flere i store kommuner som ønsker å fortsette. Det er også flere med god helse som ønsker å fortsette, men det gjelder særlig for menn.

Stor interesse for arbeid

De to måtene å få inntrykk av eldre arbeidstakers beredskap for arbeid på: ønsket pensjoneringsalder og ønske om arbeid etter at en har fått rett til pensjon, gir i stor grad samme type variasjon etter helse, kjønn, utdanning og bosted. Det gir også samme type variasjon som faktisk yrkesdeltakelse. God helse disponerer både for å jobbe og for ønske om arbeid. Det samme gjør høy utdanning og bosetting i store kommuner. Når det gjelder kjønn, er bildet mer sammensatt da det ikke er klare kjønnsforskjeller i alle de variablene vi har analysert her. Men ønsket pensjoneringsalder *varierer* mest blant menn.

Resultatene gir inntrykk av stor interesse for å fortsette i arbeid. Godt over halvparten gir uttrykk for ønske om å fortsette i arbeid etter rett til pensjon, og for de fleste betyr det utover 62 år da de får rett til AFP. Samtidig er gjennomsnittlig ønsket pensjoneringsalder 63 år. Det kan tyde på at mange av dem som ønsker å fortsette, ikke ser for seg å fortsette i flere år etter at de får rett til pensjon.

Referanser

- Blekesaune, M. og Øverbye, E. (2001): *Levekår og livskvalitet hos uførepensjonister og mottakere av avtalefestet pensjon*, NOVA-rapport 10/01.
- Gandek, B., Ware, J.E. Aronson, N.K. mfl. (1998): Cross-validation of item selection and scoring of the SF-12 Health Survey in nine countries. Results from the IQOLA project, *Journal of Clinical Epidemiology*, 11: 1171-1178.

Dårlig fysisk helse – ingen hindring for å jobbe?

Dårlig helse er en viktig grunn til ikke å være i arbeid. Dette viser analyser av aldersgruppen 40-79 år i LOGG-undersøkelsen. I høy alder betyr helse enda mer for yrkesdeltakelsen. Det skal en mindre helsesvikt til før en eldre person faller ut av arbeidsmarkedet. Men også mange med dårlig helse er i arbeid. Og mange av dem som ikke er i arbeid, ønsker arbeid. De fleste av disse kan synes å ha tilstrekkelig helse til å greie en jobb.

Per Erik Solem,
Magnhild Nicolaisen og
Henning Finseraas

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnspeilet, 1/2009.

Hva er «god nok» helse til å jobbe? Når vi finner at mange med relativt dårlig helse er i arbeid, betyr ikke det automatisk at de utenfor arbeidslivet som har tilsvarende helse, kunne ha vært i arbeid om de hadde fått arbeid. Det kan være mange gode grunner, også helsemessige, som gjør at de ikke jobber.

Undersøkelsen tyder på at det ikke er et bestemt nivå av helse som er avgjørende for om en kan være i arbeid eller ikke. Mange med dårlig helse jobber, og mange med god helse har sluttet å jobbe. Det er likevel tydelig at helsa har stor betydning for om en er i arbeid eller ikke.

Behov for eldre i arbeidslivet

Demografiske endringer, med små årskull i tidlig yrkesaktiv alder og store årskull på vei ut av arbeidslivet gjennom pensjonering, har gjort at myndighetene har satt i gang tiltak for å flere til å stå lenger i arbeid. Et av disse tiltakene er pensjonsreformen som satser på økonomiske insentiver for å stimulere yrkesaktive til å pensjoneres senere enn de ellers hadde tenkt.

Andre tiltak er rettet inn mot arbeidslivet for å legge forholdene bedre til rette for at flere kan og vil arbeide lenge, og for at arbeidsgivere skal se behovet for å inkludere større grupper i sin arbeidsstyrke. Et slikt virkemiddel er Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen), som ble inngått mellom myndighetene og partene i arbeidslivet i 2001 og fornyet i 2005. IA-avtalen har tre målsettinger:

- å senke sykefraværet,
- å inkludere flere med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet
- å øke den gjennomsnittlige avgangsalderen.

Dette skaper to hovedtyper utfordringer for arbeidslivet: ta vare på dem som er i arbeid, og gi plass til flere som ønsker å jobbe.

Det kan være mange ulike grunner til at noen slutter tidlig (Midsundstad 2006, Solem 2007). Forhold ved jobben og i arbeidsmiljøet kan gjøre det vanskelig eller lite interessant å fortsette i jobb. En god pensjon kan friste til å slutte for å dyrke fritidsinteresser, være sammen med familie og venner eller å reise. Og det kan være at helsa er for dårlig til at man kan jobbe.

Per Erik Solem (fra venstre) er psykolog og forsker ved NOVA. (pes@nova.no)

Magnhild Nicolaisen er sosiolog og forsker ved NOVA. (mni@nova.no)

Henning Finseraas er statsviter og stipendiat ved NOVA. (hfi@nova.no)

Er helse en hindring?

I hvilken grad er dårlig fysisk helse en hindring for å stå i arbeid? Vi skal vurdere dette gjennom data fra LOGG-undersøkelsen.

Det er særlig etter 55 og 60 år at avgangen fra arbeidslivet skjer. Et viktig skille går ved 62 år da hovedtyngden av arbeidstakerne kan velge å gå ut i pensjon med AFP (avtalefestet pensjon). I de fleste tilfeller forutsetter yrkesavgang før 62 år at helse er dårlig, i og med at uførepensjonering er den vanligste kanalen for avgang før 62 år. I «AFP-alderen» (62-66 år), derimot, er dårlig helse ingen betingelse for pensjonering. Fra 67 år har alle rett til alderspensjon fra folketrygden. Disse betraktningene er bakgrunnen for den aldersinndelingen vi har valgt i figur 1.

Figur 1 viser andel yrkesaktive i ti grupper med ulik helse. Helse er her målt gjennom den internasjonalt anerkjente skalaen SF-12 (Gandek mfl. 1998) (se tekstboks). Vi bruker den delen av dette helsemålet som dekker fysisk eller funksjonell helse.

For vårt formål har vi gruppert de intervjuede slik at de 10 prosent med dårligst helse kommer i gruppe 1, og de 10 prosent med best helse kommer i gruppe 10. Hver gruppe inneholder 10 prosent av befolkningen i alderen 40-79 år, slik at de ti gruppene er like store. Dermed tilhører gruppene 1-5 den halvdel av befolkningen (40-79 år) som har dårligst helse, mens gruppene 6-10 utgjør halvdel med best helse.

Resultatene i figur 1 viser, som ventet, at flere er i arbeid av dem med god helse enn av dem med dårlig helse. I de yngste aldersgruppene (40-61 år) er yrkesdeltakelsen lavere når personen har en helse i den dårligste halvparten av befolkningen, og den er lavere jo dårligere helsen er. Innenfor den gruppa som utgjør halvparten med best helse, synes helsen å spille liten rolle for om en er i arbeid eller ikke. De som har svært god helse, er ikke oftere i arbeid enn de som ikke har fullt så god helse.

Mange med dårlig helse er i arbeid

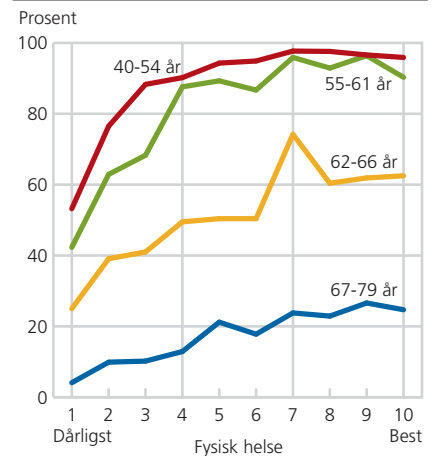
Over halvparten (53 prosent) av de 10 prosent som har dårligst helse i alderen 40-54 år, er i arbeid. Av disse er én av fire sykmeldt på intervjuetidspunktet, og noen av disse, men neppe alle, kan være så syke at de ikke kommer tilbake i jobb. Selv om alle disse i realiteten skulle være ute av arbeidslivet, men foreløpig er sykmeldt, er fortsatt to av fem (40 prosent) av de aller sykeste i arbeid.

Ved høyere alder, 55-61 år, er det færre av dem med dårligst helse som er i arbeid, slik at alder synes å forsterke den effekten helsetilstanden har på yrkesaktivitet. Det er med andre ord mindre sannsynlig at en person med dårlig helse er i arbeid hvis personen også er over 55 år, enn hvis han eller hun er under 55 år.

Høy alder forsterker effekten av dårlig helse

Høy alder synes altså å forsterke ulempen ved dårlig helse ved at det da blir enda vanskeligere å være i arbeid. Dette ser vi også ved at knekken i kurven, som viser nedgangen i yrkesdeltakelsen, kommer tidligere når personen er over 55 år. Virkningen av dårlig helse slår inn ved en helse som er bedre når alderen kommer i tillegg. Eller med andre ord, de yngre greier seg bedre i arbeidslivet med dårlig helse.

Figur 1. Andel yrkesaktive i grupper med ulik helse, på en skala fra 1 (dårligste 10 prosent) til 10 (beste 10 prosent). Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Yrkesaktive er personer med inntektsgivende arbeid minst én time siste uke, eller midlertidig fravær siste uke.

Skala SF-12

Skalaen består av tolv spørsmål om helse slik den er på intervjuetidspunktet eller de fire siste ukene. Spørsmålene dekker en subjektiv vurdering av helsen og om helsen begrenser livsutfoldelse og daglige gjøremål. SF-12 gir to delskårer som er mest preget av henholdsvis fysisk og psykisk helse.

Hva det er ved alder som forsterker effekten av dårlig helse, er uvisst. Det kan være normale aldersforandringer som gir lavere reservekapasitet å stå imot med når helsa svikter. Det kan også være lederes og kollegers stereotypier og Eldres egne selvstereotypier om aldringens negative effekter som virker inn på motivasjonen til å greie en jobb. Dermed virker de også på arbeidsprestasjonene og mulighetene til – eller ønskene om – å bli i jobben (Levy 2003).

Legers og annet helsepersonells forventninger til om eldre kan mestre en jobb når helsa svikter, og til om eldre kan komme tilbake i jobb gjennom rehabiliterende tiltak, kan også forsterke effekten av dårlig helse når personen er eldre. Uansett hva forklaringen måtte være, ser det ut til at det skal mindre helsesvikt til for å bringe en person ut av arbeidslivet desto eldre personen er.

«AFP-alderen» er spesiell

I det vi kan kalle «AFP-alderen» (62-66 år), der tre av fire yrkesaktive har mulighet for å velge avtalefestet pensjon, ser vi et avvikende mønster av sammenhenger mellom helse og yrkesaktivitet.

For det første kommer «knekken» tidligere enn i aldersgruppen under 62 år. Det vil si at det skal mindre helsesvikt til for at man slutter i arbeid. Det er ikke overraskende at flere i «AFP-alderen» slutter til tross for god helse, fordi de selv kan velge og ikke er avhengige av å få godkjent helsa som dårlig nok til å slutte, noe som kreves for å få uførepensjon. For det andre finner vi den høyeste yrkesdeltakelsen i denne gruppen blant dem som har *god* helse, ikke blant dem som har *meget god* helse.

I AFP-alderen kan vi skille ut fire grupper med klart ulik yrkesdeltakelse:

- en liten gruppe med svært dårlig helse, og som er den dårligste tiendedelen, der få (25 prosent) er yrkesaktive
- en gruppe med dårlig og middels helse som utgjør halvparten i denne aldersgruppen, og der relativt få (46 prosent) er yrkesaktive.
- en liten gruppe, som utgjør 10 prosent med god helse, der mange (74 prosent) er i arbeid
- en gruppe på 30 prosent som har meget god helse, og der en god del (61 prosent) er i arbeid. Det er likevel betydelig færre i arbeid i denne gruppen enn blant dem med litt dårligere helse. De med best helse er antakelig en gruppe som har helse og ressurser til å søke alternativ aktivitet, og der en del av dem foretrekker å bruke sin meget gode helse i fritid framfor i arbeid. Det kan også være noen i denne gruppen som har fått bedre helse etter at de sluttet i arbeid.

Etter normal pensjonsalder

Det er langt færre, 15 prosent, som er yrkesaktive i den eldste aldersgruppen 67-79 år, og sammenhengen mellom helse og yrkesaktivitet er svakere. Det betyr at de over 67 år i liten grad er i arbeid, selv når de har meget god helse. Det er rimelig at de som mottar pensjon, i liten grad er i arbeid, men

det er også noen i den alderen som har uoppfylte ønsker om arbeid. De ønsker arbeid og har god helse, men får ikke arbeid – enten det skyldes at de ikke har prøvd, ikke har prøvd nok, eller har blitt avvist.

Andre helseavhengige funksjoner

I tillegg til det samlede målet på fysisk helse vi har brukt (SF-12), har vi sett nærmere på noen enkeltstående helseavhengige funksjoner. Vi spør om hva personen kan greie å gjøre, for eksempel av husarbeid, gå til fots minst én kilometer uten pause, gå i trapper, om en har problemer med syn og hørsel og liknende.

Det som gir tydeligst utslag på om en er i arbeid, er om en kan greie å gå minst én kilometer uten pause, og deretter om en kan gå opp trapper flere etasjer. De som ikke mestrer slike gangfunksjoner, er i liten grad i arbeid. Det gjelder særlig dem som ikke kan gå én kilometer. Disse har i alle aldersgruppene en yrkesdeltakelse som er svært lik yrkesfrekvensen blant de 10 prosent som har dårligst helse i SF-12, og de utgjør en gruppe på omtrent samme størrelse.

Det å kunne gå én kilometer uten pause gir altså en pekepinn på begrensninger i helse og funksjonsevne som svekker muligheten for yrkesdeltakelse. Det betyr imidlertid ikke at en kan bedømme enkeltpersoners muligheter på arbeidsmarkedet ut fra gangfunksjonen alene. Også blant dem som ikke kan gå én kilometer, er det en betydelig andel som er i arbeid. Alderen spiller også en rolle. I gruppen 40-54 år er halvparten med så svekket gangfunksjon likevel i arbeid, mens det i alderen 62-66 år med samme funksjonsnivå bare er én av fire i arbeid.

Små forskjeller etter region, kommunestørrelse og kjønn

Det å være kvinne eller mann synes ikke å være noen stor tilleggsbelastning som svekker muligheten for å arbeide hvis en har dårlig helse eller er eldre. Helse synes heller ikke å ha ulik betydning for yrkesaktiviteten i ulike regioner eller i kommuner av ulik størrelse.

Helse og ønske om arbeid

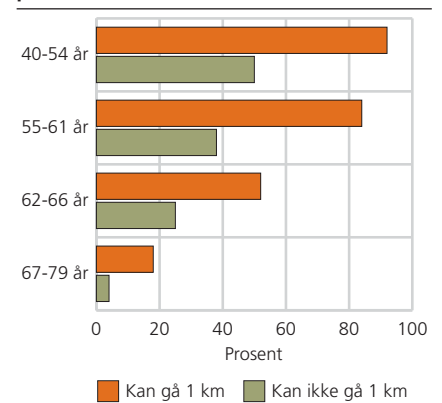
IA-avtalen har som målsetting at flere med begrensninger i helse og funksjonsevne skal kunne være i arbeid. Hvor realistisk er det å få flere med svak helse inn på arbeidsmarkedet? Hvem ønsker arbeid – og hvilken helse har de?

For å få tilstrekkelig store grupper klassifiserer vi nå intervjupersonene etter helse i fire grupper, slik at hver gruppe inneholder en fjerdedel av personene (figur 3). Gruppe 1 består av de 25 prosent som har dårligst helse, og i gruppe 4 finnes de 25 prosent som har best helse. Inndelingen er laget for hele utvalget (40-79 år), slik at vi kan sammenlikne helsa mellom ulike aldersgrupper.

Figur 3 viser, ikke overraskende, at det er de yngste, i aldersgruppen 40-54 år, og de med god helse som er mest tilbøyelige til å ønske seg arbeid. Det er en markant forskjell mellom den halvdelen som har dårligst helse (gruppe 1 og 2) og den halvdelen som har best helse (gruppe 3 og 4). I aldersgruppene over 54 år er det mindre variasjon i ønskene om arbeid ut fra helse.

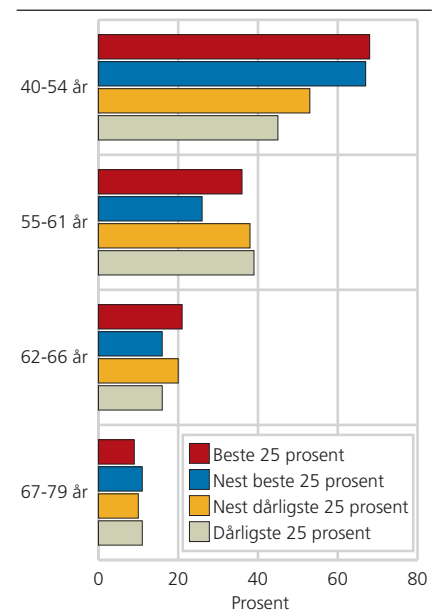
Vi har sett i figur 2 at det ikke å kunne gå én kilometer uten pause, er en bra pekepinn på begrensninger i helse og funksjonsevne som gjør det vanskelig å være i arbeid. Om vi bruker denne pekepinnen også på den gruppen som ikke

Figur 2. Andel yrkesaktive blant dem som kan og ikke kan gå minst 1 km uten pause. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 3. Andelen ikke-yrkesaktive som ønsker arbeid, ut fra alder og helse. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Referanser

Gandek, B., Ware, J.E. Aronson, N.K. mfl. (1998): Cross-validation of item selection and scoring of the SF-12 Health Survey in nine countries. Results from the IQOLA project, *Journal of Clinical Epidemiology*, 11: 1171-1178.

Levy, B. (2003): Mind matters: Cognitive and physical effects of aging self-stereotypes, *Journal of Gerontology. Psychological Sciences*, 58B: P203-P211.

Midtsundstad, T. (2006): Hvordan bidra til lengre yrkeskarrierer? Erfaringer fra norsk og internasjonal forskning om tidligpensjonering og seniorpolitikk, Fafo-rapport 534. (www.fafo.no)

Solem, P.E. (2007): Seniorer i arbeidslivet. Kunnskap om aldring og arbeid, NOVA-rapport 16/07. (www.nova.no)

er i arbeid, finner vi at fire av fem av dem som ønsker arbeid, kan greie å gå én kilometer uten pause. De fleste kan med andre ord se ut til å ha god nok helse og funksjonsevne til å greie en jobb. Dette er selvsagt grove anslag, men resultatene tyder på at mange av dem som ønsker arbeid, har en helse som er på linje med mange av dem i samme aldergrupper som er i arbeid.

Tidligere forskning har vist at det er klare regionale forskjeller i uførepensjonering mellom ulike regioner. I tillegg er det en viss variasjon i arbeidsmarkedsvariabler mellom regioner. Etter en grov inndeling i sju regioner finner vi bare små forskjeller i ønske om arbeid blant dem som ikke er yrkesaktive. Nærmere analyser med mer direkte informasjon om lokale forskjeller i situasjonen på arbeidsmarkedet vil kunne gi tydeligere forskjeller.

Det er også små kjønnsforskjeller i ønske om arbeid blant de ikke yrkesaktive.

Alt i alt er det både flere i arbeid og flere som ønsker arbeid blant dem som har god helse. Men det er også mange med dårlig helse som er i arbeid. Det er vanskelig å finne noe bestemt nivå av helse som skiller dem som kan greie å jobbe, fra dem som ikke kan klare en jobb. Dårlig helse er en begrensning, men det er ikke entydig hvor dårlig helsa må være før den blir en direkte hindring for yrkesdeltakelse.

Hva betyr utdanning for vår helseatferd?

Nordmenn med høyere utdanning røyker mindre, trener mer og har større alkoholforbruk sammenlignet med lavt utdannede. Hvorfor er det slik, og finner vi de samme utdanningsforskjellene i helseatferd gjennom livsløpet? Endringene kan variere med alder og livsfase. LOGG-data peker blant annet på at røykeforebyggende tiltak særlig bør rettes mot og tilpasses unge middelaldrende med lav utdanning.

Helseatferd, eller levevaner som påvirker helsen, varierer med utdanning. Røyking og fysisk inaktivitet er mer utbredt i grupper med lavere utdanning, mens alkoholforbruket er noe høyere blant dem som har høy utdanning (Folkehelseinstituttet 2007). Men helseatferd endres gjennom livet, og endringene kan variere med alder og livsfase. Dette er et tema som så langt har vært viet lite oppmerksomhet, og som vi ser nærmere på i denne artikkelen.

Helseatferd henger sammen med helse, som igjen viser en sterk sammenheng med utdanning. Høyt utdannede har gjennomgående bedre helse enn lavt utdannede (Sosial og helsedirektoratet 2005, Folkehelseinstituttet 2007, Elstad 2008). Verdens helseorganisasjon (WHO) anslår at åtte av ti hjerteinfarkt, ni av ti tilfeller av type 2-diabetes og over tre av ti krefttilfeller kan knyttes til helseatferd, og dermed forebygges med endringer i kosthold, fysisk aktivitet og røyking (WHO 2002).

Vi vet imidlertid lite om hvorvidt den påvirkningen som utdanning har på helseatferden, øker eller minker med alderen. Fordi helseatferd preger helse, og fordi sykdomsforebyggende og helsefremmede tiltak søker å påvirke helseatferd, er kunnskap om utdanningsforskjeller gjennom livsløpet viktig.

Hvorfor påvirker utdanning helseatferden?

Hvorfor utdanning påvirker helseatferd, er ikke fullt ut forstått, men har trolig flere årsaker. Det mest nærliggende er at utdanning gir ressurser som for eksempel tid og tilgang til fritidsaktiviteter og trening. Dessuten kan utdanning bidra til at man er mer mottakelig for helseopplysninger og bruk av helsetjenester. I dette lys kan utdanning være en form for kunnskapsmessig kapital ved at det styrker kompetansen og evnen til å tilegne seg kunnskap. Blant annet «lærer man å lære» (Mirowsky og Ross 1998). I praksis kan dette, paradoksalt nok, bety at forebyggende tiltak kan forsterke utdanningsforskjeller i helseatferd, fordi de høyt utdannede lettest tar til seg informasjon om sunne levevaner.

Begrepet helseatferd i LOGG

Helseatferd refererer her til jevnlig atferd som har betydning for helsen i positiv eller negativ retning. Begrepet helseatferd brukes ofte innenfor medisin og helsefag, mens man i levekårsforskning gjerne bruker ordet levevaner. I LOGG har vi informasjon om sentrale sider ved helseatferd: **tobakksbruk** (forbruk av ulike former for tobakk og antall sigaretter), **alkoholkonsum** (frekvens og mengde) og **fysisk aktivitet** (inne og ute). I denne artikkelen begrenser vi oss til å se på daglig røyking, ukentlig trening innendørs og jevnlig alkoholforbruk.

Marijke Veenstra og
Britt Slagsvold

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGG) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Marijke Veenstra (til venstre) er sosiolog og seniorforsker ved NOVA. (mve@nova.no)

Britt Slagsvold er psykolog og seniorforsker ved NOVA. (bsl@nova.no)

Utdanning kan også styrke troen på at det er mulig å påvirke eller kontrollere sine livsbetingelser, blant annet gjennom egne levevaner. Utdanning kan med andre ord styrke tro på egen mestring. Hvorvidt denne opplevelsen av å ha kontroll kan forklare utdanningsforskjeller i helseatferd, gjenstår imidlertid å se. Hvis det er opplevelse av kontroll som i stor grad kan gjøre rede for forskjeller i helseatferd mellom høyt og lavt utdannete, bør forebyggingsarbeidet ta høyde for det.

Utdanningsforskjellene blant røykere avtar med økende alder

Røyking er en viktig årsak til lungekreft og hjerte- og karsykdommer (Folkehelseinstituttet 2006). I LOGG-data finner vi, som i tidligere undersøkelser, klare utdanningsforskjeller i andelen dagligrøykere både blant kvinner og menn (figur 1). Dagligrøyking er mest utbredt blant dem med lavest utdanning. Samlet sett er det flest dagligrøykere i alderen 40-59 år. Imidlertid er det blant personer med lavest utdanning vi finner en topp for andel dagligrøykere i alderen 30-39.

De største utdanningsforskjellene finner vi i aldersgruppen 30-49 år, både for menn og kvinner. Her er det hele 20 prosentpoeng forskjell mellom de med utdanning på høyeste og laveste nivå. Forskjeller mellom utdanningsgruppene i andel dagligrøykere avtar imidlertid med økende alder. For røykende kvinner over 70 år er det så å si ingen utdanningsforskjeller.

Det er nærliggende å anta at alders-mønstret vi finner i dagligrøyking, primært skyldes endringer med alder; mange slutter å røyke. Men aldersmønstret gjenspeiler trolig også generasjons- eller kohortforskjeller. Særlig blant eldre kvinner kan lave andeler dagligrøykere skyldes at flere aldri har vært dagligrøykere. Frafall på grunn av tidlig død eller forhøyet sykkelighet blant tidligere røykere kan også fremstå som en nedgang i tobakksforbruk i aldersgruppen.

At det er færre røykere i de yngste aldersgruppene, kan også skyldes generasjonsforskjeller. Lovendring om røykfrie serveringssteder trådte i kraft fra 1. juni 2004 og kan ha bidratt til at flere i den yngste aldersgruppen ikke har begynt å røyke. Resultatene peker i retning av at røykeforebyggende tiltak særlig bør rettes mot og tilpasses unge middelaldrende med lav utdanning.

Mye innendørs trening blant høyt utdannete kvinner i alle aldre

Mens helsesvekkelser som skyldes røyking, først og fremst er langsiktige, er helsegevinster ved fysisk aktivitet mer umiddelbare og kortsiktige. Studier viser blant annet at fysisk aktivitet gir nokså umiddelbar bedring i muskel- og skjelettsykdommer og kan forebygge psykiske problemer, slik som depresjoner.

I LOGG har vi flere mål på fysisk aktivitet. Fordi vi her må begrense analysene, tar vi for oss ukentlig innendørs trening (figur 2). Det er en betydelig andel, både menn og kvinner, som trener jevnlig innendørs. Blant yngre

Sosial ulikhet

Sosial ulikhet måles ofte ved **ulikheter i utdanning, yrke eller inntekt**. Utdanning er den mest brukte indikatoren, ikke bare fordi den er lett å måle, men også fordi utdanning påvirker yrke, som i sin tur påvirker inntekt. Utdanning kan imidlertid også ha betydning for helseatferd utover gevinster som yrke og inntekt, ved at den kan styrke **mestrings-evne og handlekraft** mer generelt. I denne artikkelen skiller vi mellom tre kategorier av utdanning på grunnlag av høyest fullførte utdanningsnivå: **grunnskole, videregående og høyskole eller universitet**.

menn og kvinner i aldersgruppen 18-29 år er treningsaktiviteten høy for alle utdanningsgrupper; mellom 40 og 50 prosent trener innendørs minst en gang i uken. I de eldre aldersgruppene er høyt utdannede mer aktive enn dem med lav utdanning. Blant høyt utdannede kvinner svarer om lag halvparten at de trener innendørs ukentlig, uavhengig av alder. Blant høyt utdannede menn er det med økende alder en betydelig nedgang i andelen som trener innendørs.

Når vi begrenser oss til innendørs trening, utelater vi mange typer utendørstrening som kanskje særlig er utbredt blant menn. Forskjeller i treningsform mellom aldersgrupper av menn reflekterer trolig kohortforskjeller. Det er særlig unge menn som trener innendørs, for eksempel i treningsstudio.

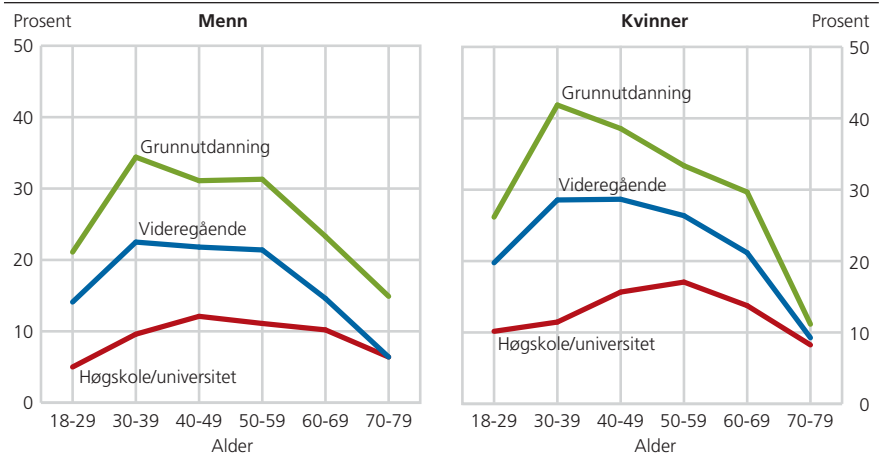
Når det gjelder kvinners trening, ser vi et midlertidig fall i andeler som trener, i aldersgruppen 30-39 år. Trolig ser vi her en livsfaseeffekt. I denne perioden av livet er det mange som etablerer familie og har mindreårige barn. Effekten er imidlertid bare tydelig for kvinner når det gjelder denne formen for trening, og mye sterkere for kvinner med lav enn med høy utdanning. Mens 50 prosent av kvinnene i alderen 18-29 år med laveste utdanning trener ukentlig, gjør under 20 prosent av dem som er ti år eldre, det.

«Jevnlig» alkoholforbruk blant høyutdannede 50-åring

Til forskjell fra tobakksbruk og fysisk aktivitet er det vanskeligere å fastslå hvordan alkohol påvirker helsen. På den ene side vet man at regelmessig og stort alkoholinntak øker risikoen for høyt blodtrykk, hjerneslag, enkelte former for kreft og leversykdom. På den annen side finnes det forskning som peker i retning av at moderate mengder vin kan være heldig for personer eldre enn 50 år når det gjelder hjerte-karsykdommer (Folkehelseinstituttet 2008).

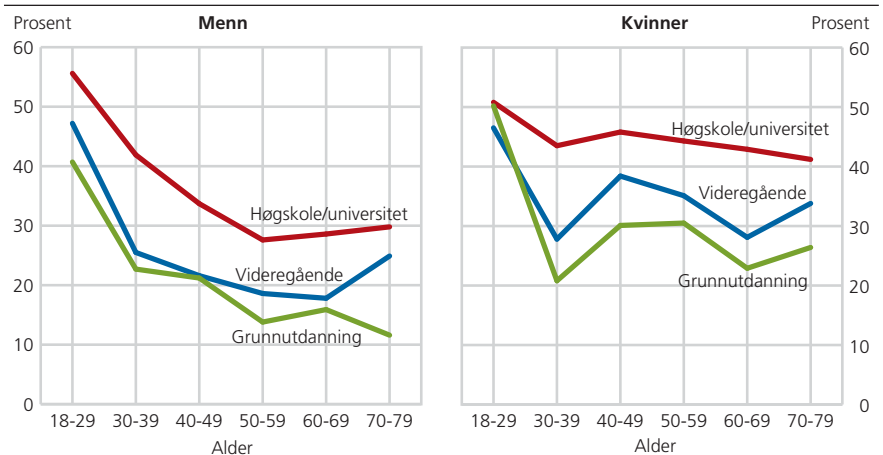
Hva som er høyt eller altfor høyt alkoholforbruk, er imidlertid avhengig av mange faktorer, og det finnes ingen standardnormer for dette. Her tar vi utgangspunkt i et forbruk som tilsvarer to halvliters pils, en halv flaske vin eller tre drinker brennevin minst to ganger i uken. Vi omtaler det som «jevnlige» forbruk.

Figur 1. Utdanningsforskjeller i andel som røyker daglig. Menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 2. Utdanningsforskjeller i andelen som trener innendørs. Menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Prosent

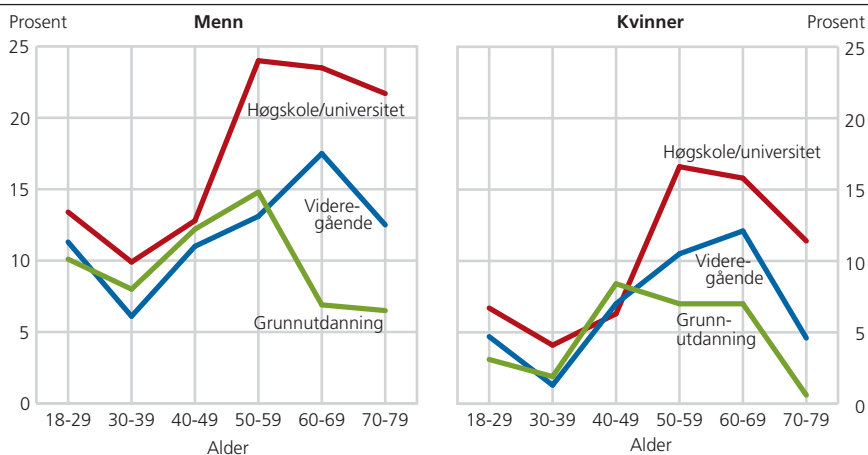
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Det er nokså små forskjeller mellom utdanningsgruppene i jevnlig alkoholforbruk frem til 50-årsalder, både for kvinner og menn (figur 3). Men etter fylte 50 år øker andelen med jevnlig alkoholforbruk kraftig blant høyt utdannede. Blant menn i aldersgruppen 50-59 år er andelen med «jevnlig» forbruk av alkohol mer enn doblet sammenlignet med den ti år yngre aldersgruppen, og nesten tredoblet for kvinner.

Med en slik økning er det rimelig å tro at det her er snakk om endringer som følger med alder og livsfase. Aldersmønstre gjenspeiler antagelig også et bilde av at eldre drikker oftere, men mindre, mens de yngste drikker sjeldnere, men mye. Alkoholforbruket øker også blant dem med videregående utdanning, men ikke på langt nær så mye. Det er med andre ord økende sosiale ulikheter i «jevnlig» alkoholforbruk gjennom livsløpet, med flere høyt utdannede som har et jevnlig forbruk i eldre år.

Mer frihet til å drikke etter som årene går?

Figur 3. Utdanningsforskjeller i andelen som drikker jevnlig alkohol to eller flere ganger per uke. Menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Det er nærliggende å spørre om forskjellene i jevnlig alkoholforbruk reflekterer forskjeller i livsstil utdanningsgruppene imellom. I 50-60-årsalderen vil mange få mer tid og bedre råd, når barna blir voksne og flytter ut. Et høyere alkoholforbruk blant høyt utdannede antyder kanskje at ressursene brukes på ulike typer livsstil i forskjellige utdanningsgrupper.

Blant dem med jevnlig alkoholforbruk vil det også være en gruppe med et høyt, og skadelig høyt, forbruk. Med høyt alkoholforbruk øker faren for å utvikle alkoholproblemer i livets siste faser, og sannsynligvis i størst grad blant høyt utdannede. Alkoholproblemer som utvikles i eldre år, er så

Opplevelse av kontroll

I LOGG måler vi kontroll gjennom **syv spørsmål eller påstander** fra The Personal Mastery Scale (Pearlin og Schooler 1978). Enkeltspørsmål summeres til **en skala med skårer fra 7 til 35**, hvor høyere skårer betyr en sterkere opplevelse av kontroll. Svaralternativer: svært enig/nokså enig/verken enig eller uenig/nokså uenig/svært uenig.

1. Jeg har lite kontroll over det som hender meg.
2. Hva som kommer til å hende meg i framtiden, er først og fremst avhengig av meg selv.
3. Noen av de problemene jeg har, kan jeg rett og slett ikke løse.
4. Det er lite jeg kan gjøre for å forandre sider ved livet mitt som er viktige.
5. Stilt overfor problemer i livet mitt følger jeg meg ofte hjelpeløs.
6. Noen ganger føler jeg det som om jeg bare blir dyttet hit og dit her i livet.
7. Hvis jeg virkelig bestemmer meg, kan jeg gjøre nesten hva som helst.

langt gitt nokså liten oppmerksomhet innenfor geriatri og omsorgsforskning. Kvinner tåler alkohol mye dårligere enn menn. De blir lettere avhengig og får lettere helseskader (Duckert mfl. 2008). Med økt utdanning, særlig blant kvinner, og høyere alkoholkonsum, også blant kvinner, kan behovet for så vel forebyggende som behandlende tiltak komme til å øke for spesielt denne gruppen.

Det gjelder å ha kontroll?

Vi finner altså aldersvariasjoner i sammenhengen mellom utdanning og helseatferd, men de varierer med type helseatferd. Mens utdanningsforskjellene i røykevaner blir mindre med alder, forblir forskjellene omtrent de samme når det gjelder trening, og de øker for jevnlig alkoholkonsum. Kan individuelle egenskaper som opplevelse av kontroll gjøre rede for sammenhengene mellom utdanning og ulike typer helseatferd? Utdanning kan styrke opplevelsen av kontroll, som igjen kan påvirke interessen for helsekampanjer og oppfatningen av om en er i stand til å endre sin atferd (Sørensen 2002, Iversen 2005).

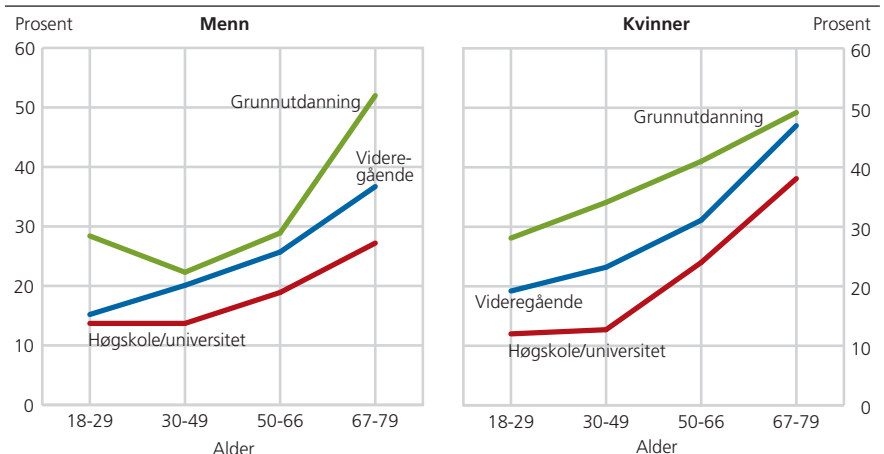
LOGG-data viser at de som har høyere utdanning, har en noe sterkere følelse av kontroll (se tekstboks for definisjon) sammenlignet med dem som har lavere utdanning. Opplevelsen av kontroll er sterkest i aldersgruppen 30-39 år, for deretter å synke med økende alder (figur 4). Dette er i tråd med tidligere forskning på området (Mirowsky og Ross, 2007, Slagsvold og Sørensen 2008).

LOGG-data viser også en sammenheng mellom kontroll og ulike typer helseatferd (tabell 1). Følelsen av kontroll er noe lavere blant dagligrykere, høyere blant dem som trener regelmessig, og høyere blant dem som har et jevnlig alkoholforbruk. Sammenheng mellom opplevelse av kontroll og helseatferd følger med andre ord i grove trekk samme mønster som sammenheng mellom utdanning og helseatferd. Det kan således være nærliggende å spørre om sammenheng mellom utdanning og helseatferd til dels kan forklares ved at utdanning styrker en opplevelse av personlig kontroll.

Analysene av LOGG-materialet viser imidlertid at utdanning påvirker helseatferd uavhengig av opplevelsen av kontroll. Både opplevelse av kontroll og utdanning virker inn på alle typer helseatferd. Effekten som utdanning har på helseatferd, går ikke gjennom opplevelsen av å ha kontroll.

Vi kan med andre ord ikke si at en styrket opplevelse av å ha kontroll over egen livssituasjon forklarer hvorfor utdanning er knyttet til helseatferd, slik vi har målt det her. Muligens er det ikke oppnådd utdanningsnivå, men snarere den erfarne kvaliteten på utdanningen, som inneholder den delen av kontrollopp-

Figur 4. Utdanningsforskjeller i andelen med lav kontroll over egen livssituasjon (skår under 24). Menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 1. Sammenheng mellom helseatferd og opplevelsen av kontroll over egen livssituasjon. Gjennomsnittsskårer på en skala fra 7 (lavest) til 35 (høyest), se tekstboks for forklaring

	Mann	Kvinne	Total
Røyker daglig			
Nei	26,8	26,3	26,6
Ja	26,2	25,9	26,2
Trener ukentlig innendørs			
Nei	26,5	25,9	26,2
Ja	27,3	26,8	27,0
Drikker jevnlig alkohol			
Nei	26,7	26,2	26,4
Ja	27,2	26,6	26,9

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA

levelsen som er viktig for helseatferd. Videre forskning bør se nærmere på dette. I den grad individuelle egenskaper eller trekk ikke kan forklare utdanningsforskjeller i helseatferd, bør forebyggende og helsefremmende tiltak vektlegge sosiale og økonomiske forhold (Feiring 2008).

Helseatferd og livsstil

Utdanningsforskjeller i helseatferd kan gjenspeile større ressurser, bedre muligheter og større evne til å ta til seg helseinformasjon blant dem med høyere utdanning. Variasjonene mellom aldersgrupper antyder at forskjeller i livsstil i ulike livsfaser også kan virke inn. Kan det for eksempel finnes en type livsstil blant høyt utdannede pensjonister hvor fysisk aktivitet og rødvin inngår blant andre former for aktiviteter og nytelse? Finner man en livsstil blant lavt utdannede i alderen 20-40 år som inkluderer uheldig helseatferd kombinert med andre former

for uorganiserte og kortsiktige aktiviteter og prioriteringer?

I den grad helseatferd inngår som en del av mer overordnede typer av livsstil bør helsefremmende og forebyggende tiltak trolig tilpasses ulike aldersgrupper på ganske ulike måter.

Livsfaser eller generasjonsforskjeller?

Aldersvariasjoner i sammenhengen mellom utdanning og helseatferd kan tyde på livsfaseforskjeller, aldring og generasjonsforskjeller (kohort, se tekstboks for definisjon). Personer i de eldste kohortene vokste opp da Norge var

Kohort

Kohort, eller generasjon, kan defineres som en gruppe mennesker som har det til felles at de er født i samme tidsperiode. En kohort av mennesker **delar mange erfaringer fra barndom og oppvekst**, erfaringer som kan prege de enkelte individene livet ut. Eksempler: alle som er **født under annen verdenskrig; de norske sekstiåttene; generasjon x**.

Ofte er det vanskelig å skille slike «generasjonsforskjeller» fra aldersforskjeller. Et kjent eksempel er svakere intellektuelle prestasjoner i høyere aldersgrupper, som er funnet i de fleste studier, og som tidligere ble tilskrevet aldringssvækkelse. Med studier der man følger samme personer over tid, finner man imidlertid at aldersforskjellene i intellektuelle prestasjoner primært skyldes at yngre generasjoner har mer utdanning enn eldre, og at aldersforskjellene således i stor grad er kohortforskjeller.

et av de fattigste landene i Europa. Personer i yngre kohorter vokste opp med økende velferd og vektlegging av individualitet.

Dessuten er det i de eldste kohorter mye mindre variasjon i utdanningsnivå. For eksempel har de fleste kvinner født 1938 og tidligere en utdanning på grunnskolenivå. I yngre kohorter er det mange flere som har tatt høyere utdanning, og forskjellene i utdanningsnivå mellom kvinner og menn er nesten borte blant dagens yngre generasjoner. I tillegg har innholdet i høyere utdanning endret seg over tid. Kunnskap om folkehelse er i større grad integrert i utdanningen til yngre enn til eldre kohorter.

Dermed kan en stille spørsmål ved hvor meningsfullt det er å sammenligne utdanningsnivået mellom yngre og eldre kohorter (Elstad 2008). Uansett, fremtidige generasjoner av eldre vil ha høyere utdanning og dermed trolig ha mer kunnskap om gunstig helseatferd enn noen generasjon før dem. Hvis kunnskap om gunstig helseatferd i større grad er knyttet opp mot utdanning, kan det, paradoksalt nok, bety at vi i tiden fremover vil finne økte utdanningsforskjeller i alle typer helseatferd.

Helseopptatt kultur med normer for oppførsel

Vår kultur er svært helseopptatt (Fugelli 2003). Normer om å ta vare på sin helse, beskytte den og forbedre den er sterke i alle alders- og sosiale grupper. Dermed er også risikoatferd knyttet til for eksempel røyking, alkohol og fysisk aktivitet i stor grad styrt av normer. Selv om valget av hvordan en ivaretar egen helse, kan variere.

Sterke atferdsnormer kan også gjøre at man vil uttrykke sin uavhengighet, «kjøre sin egen greie», for eksempel, røyke, drikke og ikke trene, som et uttrykk på individualitet. Normer endres over tid, og ulike generasjoner har blitt påvirket og vil påvirkes av ulike normer for helseatferd. Tidligere forskning understreker at en klar forståelse av de kulturelle normene som styrer holdninger, handlinger og synet på helse, er avgjørende for effektive tiltak rettet mot endringer i helseatferd (Hunt og Emslie 2001).

Et av målene i norsk politikk er å redusere sosiale forskjeller i helseatferd (St. meld. nr. 20). En mulig fremgangsmåte for å få til dette kan være å tilpasse tiltak etter alder (livsstil, aldring og generasjoner) og utdanningsnivå (ressurser, muligheter og evner). For eksempel kan det skje gjennom en blandning av holdningsskapende tiltak når det gjelder alkoholforbruk blant eldre med høy utdanning, eller tilrettelegging av mulighet for fysisk aktivitet i nærmiljø, både ute og inne, for kvinner i småbarnsperioden. For daglig røyking vil det være unge middelaldrende med lav utdanning man særlig bør rette tiltakene mot.

Referanser

- Elstad, J.I. (2008): Utdanning og helseulikheter. Problemstillinger og forskningsfunn, Oslo, Helsedirektoratet.
- Duckert F., Lossius K., Ravndal E. mfl. (2008): Kvinner og alkohol, Oslo: Universitetsforlaget.
- Feiring, E. (2008): Skal samfunnet belastes vår usunne livsstil? RØST Helse nr 1.
- Folkehelseinstituttet (2006): Hvor dødelig er røyking? Rapport om dødsfall og tapte leveår som skyldes røyking, S. E. Vollset, R. Selmer, A. Tverdal og H.K. Gjessing, Oslo, Nasjonalt Folkehelseinstitutt.
- Folkehelseinstituttet (2007): Sosial ulikhet i helse. En fakta rapport, Ø. Næss, M. Rognerud og B.H. Strand, Oslo, Nasjonalt folkehelseinstitutt.
- Folkehelseinstituttet (2008): «Alkohol – faktaark om alkohol», Retrieved 17.10.2008, from <http://www.fhi.no>
- Fugelli, P. (2003): 0-visionen. Essays om helse og frihet, Universitetsforlaget, 2003.
- Hunt K. og Emslie, C. (2001): «Commentary: the prevention paradox in lay epidemiology--Rose revisited», Int J Epidemiol, 2001 Jun;30(3):427-32; discussion 433-4.
- Iversen, M. (2005): Social differences in health behaviour: the motivational role of perceived control and coping. PhD thesis, Bergen 2005.
- Mirowsky, J. og C. Ross (1998): «Education, personal control, lifestyle and health – a human capital hypothesis» Reserach on Aging 20 415-449.
- Mirowsky, J. og C.E. Ross (2007): «Life Course Trajectories of Perceived Control and Their Relationship to Education», 112(5): 1339-1382.
- Pearlin, L.I. og C. Schooler (1978): «The structure of coping», J Health Soc Behav 19(1): 2-21.
- Slagsvold, B. og A. Sørensen (2008): Age, education, and the gender gap in the sense of control», Int J Aging Hum Dev 67(1): 25-42.
- Sosial- og helsedirektoratet (2005): Sosiale ulikheter i helse i Norge: en kunnskapsoversikt.
- St.meld. nr. 20 (2006-2007): Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller, Helse- og omsorgsdepartementet.
- Sørensen, M., S. Graff-Iversen mfl. (2002): «'Empowerment' i helsefremmende arbeid», Tidsskr Nor Laegeforen 122(24): 2379-83.
- WHO (2002): The World health report 2002: Reducing risks, promoting healthy life Geneva, The World Health Organization.

Mest fornøyd med (delvis) likestilling

Husarbeid og det praktiske arbeidet i og rundt hjemmet er fortsatt sterkt kjønnsdelt, spesielt i småbarnsfamilier, selv om matlaging, oppvask og innkjøp er noenlunde likt fordelt. Menn er mer fornøyd med arbeidsdelingen. Kvinner er fornøyd når husarbeidet blir gjort av begge, men trives best når mannen tar seg av vedlikehold. Utradisjonell deling oppleves likevel som mest positivt, både av kvinner og menn. Og begge parter ser ut til å overvurdere egen innsats.

Randi Kjeldstad og
Trude Lappegård

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnspeilet, 1/2009.

Randi Kjeldstad (til venstre) er forskningssjef i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (rkj@ssb.no)

Trude Lappegård er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (lap@ssb.no)

Likestilling mellom kvinner og menn har flere former. I den offentlige sfæren handler likestilling om at kvinner og menn deltar på like fot i utdanning, arbeid og politikk, mens likestilling på hjemmebane dreier seg om at kvinner og menn deler ansvar for husarbeid og omsorg for barn. Økt likedeling av husarbeidet er en historisk prosess hvor de unge og høyt utdannede er pionerer.

Norge, sammen med resten av Norden, er kommet langt, men utviklingen skjedde tidligere i den offentlige sfæren enn hjemme. I de senere årene har det mellom kvinner og menn skjedd en utjevning i tid brukt til så vel lønnet arbeid og utdanning som husarbeid. På begge «banehalvdeler» er forandringene i hovedsak kommet blant kvinnene; de deltar mer i den offentlige sfæren og gjør mindre innsats på hjemmebane (Vaage 2002, Kitterød 2002).

Hva påvirker arbeidsdelingen hjemme, og hvilken arbeidsdeling gjør oss mest fornøyd? Hvem gjør hva? Vi skiller i denne artikkelen mellom to typer husarbeid (omsorgsarbeid er ikke regnet med), i tillegg til vedlikeholdsarbeid.

Mindre tid til husarbeid nå enn før

Ifølge tidsbruksundersøkelsene bruker vi i dag mindre tid på husholdsarbeid enn tidligere, og det er først og fremst husarbeid vi gjør mindre av (se tekstboks). Disse undersøkelsene viser at kvinner gjør mesteparten av husarbeidet, mens menn gjør mesteparten av vedlikeholdsarbeidet. Vedlikeholdsarbeid utgjør imidlertid en svært liten andel av det totale husholdsarbeidet (Vaage 2002).

Det er store variasjoner mellom grupper i hvordan dette arbeidet deles. En studie av småbarnsforeldre viser for eksempel at par med høy utdanning har en jevnere arbeidsdeling enn andre (Kitterød 2000). En annen studie av småbarnsforeldre viser at arbeidstid (i lønnet arbeid) betyr mye for arbeidsdelingen i hjemmet. Det gjelder antall timer på jobb mer enn når på døgnet foreldrene jobber; jo mer mor arbeider, jo mindre far arbeider, og jo høyere andel av husholdningsinntekten mor står for, desto mer likt deles både husarbeid og omsorgsarbeid (Pettersen 2004).

Tidskabelen legges på ulike måter

At det er en sammenheng mellom tid brukt til inntektsgivende arbeid og husarbeid, er ikke overraskende. Døgnet har 24 timer, og det sier seg selv at lange dager på jobb gir mindre tid til husarbeid, og omvendt. Hvorfor kvinner

og menn i samliv organiserer denne tidskabelen forskjellig, kan forklares på flere måter. To perspektiver er sentrale i denne sammenhengen. Det ene er betydningen av kjønnsroller, og det andre er antagelsen om at deling av (hus)arbeidet i familien skjer i en forhandlingsprosess hvor partenes relative ressurser som utdanning, kompetanse og så videre tillegges vekt.

Dette er perspektiver som ikke kan sees helt uavhengig av hverandre.

Både kjønnsrollemønsteret og eventuelle forhandlingsmønstre vil endre seg over tid og mellom generasjoner. Samtidig vil endring i utdanning og kompetanse påvirke partenes forhandlingsstyrke og deres holdninger til tradisjonelle kjønnsroller. Likestilling på hjemmebane formes dermed også av den sosiale konteksten, noe som er vist gjennom studier hvor flere land sammenlignes (Geist 2005, Hook 2006, Knudsen og Wærnes 2008). En studie fra Norge og Sverige viser for eksempel at unge svenske par i større grad er tilhengere av likestilt deling av husarbeid enn unge norske par, og at de er mer likestilte i faktisk arbeidsdeling (Bernhardt mfl. 2008).

Menn tar seg minst av klesvasken ...

Av det samlede husarbeidet er det vasking av klær menn gjør minst av. Siste tidsbruksundersøkelse (2000) viser at 9 prosent av alle menn hadde utført denne oppgaven i løpet av en gjennomsnittsdag, mot 42 prosent av kvinnene. Denne andelen økte for menn, fra 4 prosent i 1980.

Andelen som lagde mat, økte fra 40 til 64 prosent i samme periode (Vaage 2002). Det er blitt hevdet at det ikke bare handler om at menn ikke vil vaske klær, men at kvinner ikke slipper dem til (Klepp 2006). Ifølge Klepp er det lange kulturtradisjoner og holdninger knyttet til kvinners ansvar for klesvask. Muligens er det tilsvarende med det maskuline husarbeidet, nemlig at menn ikke slipper partneren til når det skal snekres, skrues, skiftes bildekk og gjøres annet vedlikeholdsarbeid. Men dette vet vi lite om.

... men lager mer mat

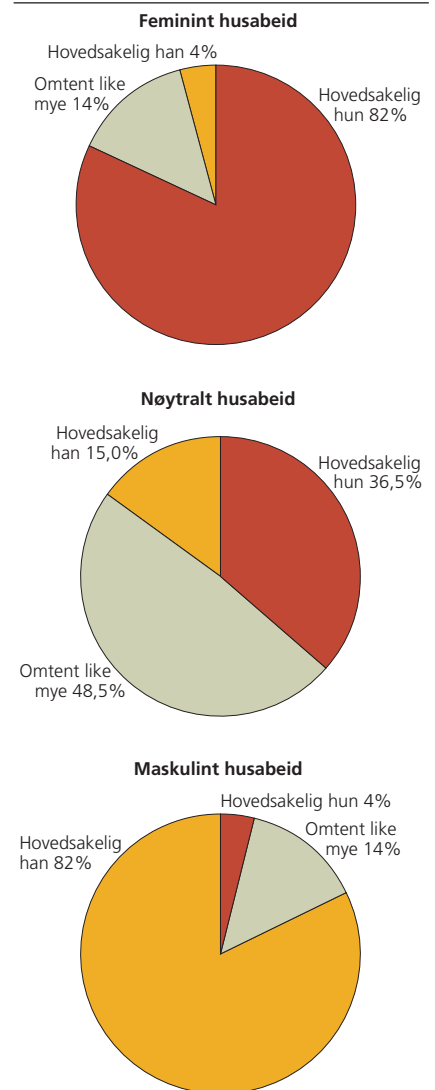
På noen områder er likedeling av husarbeidet økende. Det gjelder først og fremst matlaging, oppvask og innkjøp, hvor menn bruker mer, og kvinner bruker betydelig mindre, tid enn for få tiår siden. Følgelig kan disse oppgavene kalles nøytralt husarbeid i dag. I denne artikkelen skiller vi mellom feminint, nøytralt og maskulint husarbeid (se tekstboks). Denne inndelingen er laget med bakgrunn i hvilke gjøremål som utføres av én og samme person. For eksempel har den som har ansvaret for matlaging, også i stor grad ansvaret for oppvask og innkjøp. På samme måte er klesvask og rengjøring oppgaver som er nært knyttet sammen, og ofte adskilt fra vedlikehold og småreparasjoner i og rundt boligen.

Figur 1 illustrerer kjønnsforskjellene i deling av husarbeid for personer i aldersgruppen 18-79 år som lever i et parforhold. Hos mer enn fire av fem par er det kvinnen som i hovedsak gjør alt det feminine husarbeidet. Motsatt gjelder for maskulint husarbeid hos mindre enn ett av fem par hvor kvinnen

Husholdsarbeid og husarbeid

I de norske tidsbruksundersøkelsene (Vaage 2002) brukes begrepene husarbeid, vedlikeholdsarbeid og omsorgsarbeid om det ulønnete arbeidet i og omkring hjemmet, mens husholdsarbeid brukes som en samlebetegnelse. Denne artikkelen analyserer to typer husholdsarbeid, nemlig husarbeid og vedlikeholdsarbeid (og altså ikke omsorgsarbeid). Vi skiller mellom to typer husarbeid: **feminint husarbeid** som omfatter vasking og stryking av tøy, rengjøring og rydding av bolig, og **nøytralt husarbeid** som omfatter matlaging, oppvask og innkjøp av dagligvarer. Vi har valgt å betrakte **vedlikeholdsarbeid** som en type husarbeid, nemlig **maskulint husarbeid**. Det maskuline husarbeidet omfatter vedlikehold og småreparasjoner i og rundt boligen. At det gir mening å klassifisere husholdsarbeidet på denne måten, fremgår både av de norske tidsbruksundersøkelsene og tidsbruksundersøkelser fra andre land (Vaage og Rydenstam, 2008).

Figur 1. Arbeidsdeling i husarbeid. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 1. **Arbeidsdeling av husarbeid slik det oppgis av kvinner og menn. Prosent**

	Kvinner	Menn
Feminint husarbeid		
Hovedsakelig hun	85	79
Omtrent like mye	12	16
Hovedsakelig han	3	5
Nøytralt husarbeid		
Hovedsakelig hun	45	29
Omtrent like mye	44	53
Hovedsakelig han	12	18
Maskulint husarbeid		
Hovedsakelig hun	5	3
Omtrent like mye	18	10
Hovedsakelig han	77	87
Antall spurte	4 761	4 920

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Metoden bak estimatene i tabell 2 (neste side)

Med utgangspunkt i hver av de tre husarbeidsoppgavene (feminint, nøytralt og maskulint) viser tabell 2 den relative forskjellen i sannsynlighet for å ha likestilt/ulikestilt arbeidsdeling, kontrollert for ulike kjennetegn (livsfase, samliv, arbeid, alder, utdanning og kjønn). For hver av husarbeidsoppgavene viser vi tre sett med estimater. For hvert sett har den avhengige variabelen to mulige verdier:

- (1) Kvinnen gjør mest vs. likestilt arbeidsdeling, eller mannen gjør mest
- (2) Likestilt arbeidsdeling vs. kvinnen, eller mannen gjør mest
- (3) Mannen gjør mest vs. likestilt arbeidsdeling, eller kvinnen gjør mest

Dette betyr for eksempel at det er 1,5 ganger større sannsynlighet for at kvinnen utfører det feminine husarbeidet om det er små barn i husholdet, sammenlignet med at det ikke bor barn i husholdet.

enten tar del i eller har hovedansvaret for dette. Når det gjelder nøytralt husarbeid, har halvparten av alle parene en arbeidsdeling hvor de bidrar omtrent like mye.

Uenige om hvem som gjør hva

Når en studerer arbeidsdeling hjemme, vil en kunne få ulike svar alt etter som hvem i paret som gir opplysningene. I en tidligere analyse da det ble innhentet svar fra begge i paret, går det frem at både fedre og mødre beskriver sin egen innsats hjemme som noe mer omfattende enn det som partneren sier (Kitterød 2004).

Våre analyser bygger på svar fra den ene av partene i parforholdet, omtrent like mange kvinner som menn (se tabell 1). «Uenighetene» mellom kvinner og menn er størst når det gjelder nøytralt og maskulint husarbeid. Kvinner oppgir like ofte at de gjør mest av de nøytrale arbeidsoppgavene som at de deler likt, mens menn oppgir betydelig oftere likdeling. Når det gjelder maskulint husarbeid, mener de fleste mennene at de gjør mest. Kvinnene oppgir i noe større grad at de deler likt. I noe mindre grad gjelder tilsvarende for feminint husarbeid, bare med motsatt fortegn. Uenighetene går således klart i forventet retning.

Mer tradisjonelt med barn i huset

Deling av de tre typene husarbeid varierer etter ulike kjennetegn ved parene, som familiesituasjon, arbeidssituasjon, utdanning og kjønn.

Analysen, som presenteres i tabell 2, viser at barn i husholdet bidrar sterkt til en tradisjonell deling av husarbeidet. Barn reduserer sannsynligheten for likdeling og øker kvinnens innsats i feminint husarbeid og mannens innsats i maskulint husarbeid. Yngste barns alder ser ut til å ha relativt liten betydning, men gifte deler mer tradisjonelt og er mindre likestilt enn samboere. Hvis han jobber mer enn henne, og/eller hvis hun ikke er i jobb, bidrar dette, naturlig nok, i retning av en tradisjonell arbeidsdeling og mindre likdeling enn når partene jobber ute tilnærmet like mye eller like lite. Når han eller begge er uten jobb, ser vi imidlertid små og spredte tendenser til at han øker innsatsen noe i det feminine og hun noe i det maskuline husarbeidet.

Det at barn i husholdet bidrar til en mer tradisjonell husarbeidsdeling, er neppe overraskende og må primært sees i lys av tradisjonelle kjønnsroller. For å forstå det overveiende omvendt proporsjonale mønsteret mellom yrkesdeling og husarbeid er det mer nærliggende å relatere til partenes faktiske tidsbruk. Det vil si at det skjer en tilpasning i tidsbruk mellom partene ved at den i paret som har minst bundet tid på jobb, gjør mest hjemme. Forklaringer med hovedvekt på gjensidighet i tidstilpasning stemmer godt overens med at mannen gjør noe mer feminint husarbeid når det kun er hun som er i jobb. Hvordan parene fordeler tiden til lønnsarbeid og husarbeid, vil også kunne være et resultat av forhandlinger dem imellom.

Unge mer likestilte

Det er tydelig generasjons- eller aldersforskjeller i deling av husarbeidet. Jo eldre parene er, desto mer tradisjonell og mindre lik deling mellom partene. Dette kan sees i sammenheng med at både kjønnsroller og kultur for likdeling av lønnet og ulønnet arbeid har endret seg over generasjoner. Samtidig har de høyest utdannede stort sett vært, og er, pionerer med hensyn til større likhet og likdeling av husarbeid mellom kjønnene.

Tabell 2. Relative sannsynligheter for ulik arbeidsdeling av feminint, nøytralt og maskulint husarbeid¹

	Feminint husarbeid			Nøytralt husarbeid			Maskulint husarbeid		
	Hovedsakelig hun	Omtrent like mye	Hovedsakelig han	Hovedsakelig hun	Omtrent like mye	Hovedsakelig han	Hovedsakelig hun	Omtrent like mye	Hovedsakelig han
Livsfase									
Barn 0-5 år	1,5	0,7					0,7	0,8	1,4
Barn 6-13 år	1,4	0,8	0,6	1,4		0,7		0,8	1,3
Barn 14+ år	1,4	0,8							
Ingen barn i husholdet	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Samliv									
Gift	1,2	0,8						0,8	1,2
Samboer	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Arbeid									
Begge heltid	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Han heltid – hun deltid	1,8	0,6	0,6	1,8	0,8	0,5		0,8	
Han heltid – hun ikke i jobb	1,3	0,8		1,9	0,7	0,7			
Han ikke i jobb – hun i jobb (hel/deltid)	0,8		1,6	0,8		1,5			
Ingen jobber				1,2				0,8	
Alder									
18-29 år	0,8	1,3		0,7	1,4				
30-39 år	1	1	1	1	1	1	1	1	1
40-49 år									
50-59 år	1,8	0,6	0,6	1,6	0,8			0,8	
60+ år	2,2	0,5	0,5	1,9	0,7	0,6		0,7	1,3
Utdanning									
Lav	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Medium									
Høy	0,6	1,6	1,6	0,7	1,1	1,3		1,2	0,8
Kjønn									
Kvinne	1,7	0,6	0,5	2	0,7	0,6	1,5	2	0,5
Mann	1	1	1	1	1	1	1	1	1

¹ Tabellen viser bare estimater som er signifikante på 5 prosent-nivå. Se beskrivelse av metoden i tekstsaks på forrige side.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Endring mot større likedeling synes å være en historisk prosess som setter stadig tydeligere spor hos nye generasjoner av kvinner og menn. Men til tross for livsløpsforskjeller og historiske endringsprosesser finner vi fortsatt systematiske forskjeller i hvordan kvinner og menn opplever den faktiske arbeidsdelingen hjemme. Begge kjønn vektlegger egen innsats mer enn den andres. Og det gjelder alle typer husarbeid.

Mannen er mer fornøyd enn kvinnen når hun gjør mest ...

Hva som er den ideelle arbeidsdelingen, vil være forskjellig hos ulike par. Tabell 3 viser hvor fornøyde kvinner og menn er med arbeidsdelingen hjemme. Det er generelt stor fornøyde med arbeidsdelingen, men det er noen interessante forskjeller i graden av fornøyde. Menn er betydelig mer fornøyde enn kvinner når hun gjør mest – det gjelder alle oppgaver, også de maskuline. Mennene er også mest fornøyde når nøytralt og maskulint husarbeid deles likt, mens kvinnene ser ut til å sette mest pris på en større likedeling i de feminine oppgavene.

Tabell 3. Fornøyde med arbeidsdelingen. Kvinner og menn. Gjennomsnittsskåre, på en skala fra 0 («ikke fornøyd i det hele tatt») til 10 («svært fornøyd»)

	Kvinner	Menn
Feminint husarbeid		
Hovedsakelig hun	7,82	8,72
Omtrent like mye	8,96	8,69
Hovedsakelig han	9,05	8,22
Nøytralt husarbeid		
Hovedsakelig hun	7,34	8,62
Omtrent like mye	8,43	8,78
Hovedsakelig han	8,82	8,53
Maskulint husarbeid		
Hovedsakelig hun	6,70	8,72
Omtrent like mye	7,81	8,83
Hovedsakelig han	8,13	8,67

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Metoden bak estimatene i figur 2

Med utgangspunkt i spørsmålet om hvor fornøyd en er med arbeidsdelingen av husarbeid på en skala fra 0 til 10, hvor 0 betyr «ikke fornøyd i det hele tatt» og 10 betyr «svært fornøyd», har vi beregnet gjennomsnittsskårer for fornøydhet (tabell 3). Etter å ha kontrollert for livsfase, samliv, arbeid, alder og utdanning (tabell 2) har vi med utgangspunkt i en referanseperson (40-49 år, gift, ingen barn i husholdet, begge jobber heltid, medium utdanning) estimert gjennomsnittsskårer for **fire ulike «varianter» av arbeidsdeling** hjemme:

- (1) Kvinnen gjør mest feminint og nøytralt husarbeid, mannen gjør mest maskulint husarbeid.
- (2) Kvinnen gjør mest feminint husarbeid, mannen gjør mest maskulint husarbeid, mens de gjør omtrent like mye av nøytralt husarbeid.
- (3) Hver i paret gjør omtrent like mye av feminint og nøytralt husarbeid, mens mannen gjør mest maskulint husarbeid.
- (4) Hver i paret gjør omtrent like mye av alle tre typene husarbeid.

... mens kvinnen ser helst at mannen gjør mest

Vi ser også at kvinnene gjerne vil at mannen gjør mest av disse oppgavene. Tabell 3 gir imidlertid ikke et entydig bilde av hvilken arbeidsdeling kvinner og menn trives best med. Både kvinner og menn oppgir minst fornøydhet når de selv har hovedansvaret for husarbeidet. Menn er nesten uten unntak mest fornøyd når alt husarbeid deles likt, mens kvinner i større grad setter pris på at han gjør mest.

Det er således gjennomgående de mer utradisjonelle måtene å dele husarbeidet på som oppleves som positivt. Noe overraskende gjelder dette både kvinner og menn. Og enda mer overraskende er det kanskje i lys av at husarbeidsdelingen fortsatt er såpass tradisjonell.

Mest fornøyd med delvis likestilling

Fornøydhet med arbeidsdelingen hjemme kan avspeile parenes livssituasjon og livsfase. Når vi tar hensyn til dette, finner vi imidlertid at verken livsfase eller arbeidstilknytning gir spesielle variasjoner i fornøydhet. Heller ikke alder eller samlivsstatus har særlig betydning. Det som er viktigst, er hva slags arbeidsdeling som praktiseres hjemme.

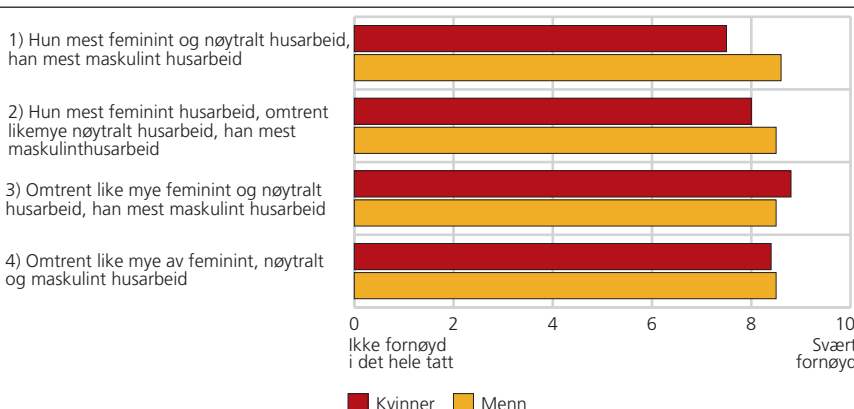
Figur 2 viser imidlertid at for menn er det ingen forskjell i fornøydhet knyttet til ulike varianter av arbeidsdeling hjemme. Menn er relativt godt fornøyd uansett. Kvinner er derimot betydelig mer fornøyd når det er en viss likedeling av husarbeid enn når de deler tradisjonelt, det vil si når hun gjør mest husarbeid, og han gjør mest av det maskuline husarbeidet. Det er hos par med den mest tradisjonelle arbeidsdelingen vi finner de minst fornøyde kvinnene. De mest fornøyde kvinnene lever i par der både feminint og nøytralt husarbeid deles likt, samtidig som mannen gjør mest vedlikeholdsarbeid. Det er altså ikke en fullstendig likedeling som gjør kvinner mest fornøyde.

I pose og sekk?

Husarbeid og det praktiske arbeidet i og rundt hjemmet er fortsatt sterkt kjønnsdelt. Det er kvinnen som gjør mest, men samtidig er det store forskjeller mellom grupper av par med hensyn til hvor mye som deles. Barn i familien bidrar til en mer tradisjonell arbeidsdeling, og lønnet arbeid betyr i stor grad tilsvarende mindre tid til husarbeid, særlig for menn. Utdanning og generasjon skaper store forskjeller.

Kvinner og menn oppfatter altså arbeidsdelingen noe forskjellig, og begge parter ser ut til å overvurdere egen innsats. Det kan se ut som om det er mer følelser og engasjement i spørsmålet om arbeidsdeling hjemme blant kvinner enn blant menn. Det at kvinner uttrykker mer misnøye enn menn når oppgavene i hjemmet utføres etter tradisjonelle kjønnskillinjer, kan forstås ut fra flere forhold. Det kan tenkes at noen gjøremål (for

Figur 2. Gjennomsnittsskårer av fornøydhet med arbeidsdelingen. Kvinner og menn

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

eksempel en del tradisjonelle kvinneoppgaver) i mindre grad enn andre gjøremål er gjenstand for forhandlinger og diskusjon partene imellom. Den sannsynligvis viktigste forklaringen er nok likevel at de feminine husarbeidsoppgavene er betydelig flere og innebærer mer arbeid enn de tradisjonelt maskuline oppgavene.

Noe overraskende finner vi at kvinner i mindre grad ønsker likedeling av det maskuline husarbeidet. De ser snarere ut til å trives med at dette arbeidet er hovedsakelig mannens ansvar. Hovedgrunnen til ulikedeling på det mannsdominerte området er således neppe at kvinnene ikke slipper til. Samtidig er det uten tvil kvinnene som til for få tiår siden har satt størst preg på, og mest pris på, utviklingen mot økt likestilling både ute og hjemme. Men nå er også mennene litt etter litt på vei over på arbeidsområder som tradisjonelt har vært dominert av det andre kjønn.

Det vi imidlertid kan stille spørsmål ved, er i hvor stor grad mennene vil gjøre en innsats, og om kvinnene er rede til å slippe dem til, på de mest typisk feminine arenaene innenfor husets fire vegger, det vil si med vaskepulver og strykejern. Og kanskje enda viktigere – hvorvidt kvinnene er rede til å gjøre en større innsats på mannens arena, med hammer, tang og jekk.

Referanser

- Bernhardt, E., Noack, T. og Lyngstad, T. H. (2008): Shared housework in Norway and Sweden: advancing the gender revolution, *Journal of European Social Policy*, 18, 275-288.
- Geist, C. (2005): «The welfare state and the home: regime differences in the domestic division of labour», *European Sociological Review* 21(1):23-41.
- Hook, J. L. (2006): Care in context: Men's unpaid work in 20 countries, 1965-2003, *American Sociological Review*, 71, 639-660.
- Kitterød, R. H. (2000): "Størst likedeling blant de høyt utdannede", *Samfunnspeilet* 5:34-47. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Kitterød, R. H. (2002): Fortsatt nedgang i kvinners tid til husarbeid på 1990-tallet, *Samfunnspeilet* 4-5/2002, 23-31, Statistisk sentralbyrå.
- Kitterød, R. H. (2004): Hvem gjør mest hjemme? Hva sier mor og hva sier far? *Samfunnspeilet* 6/2004, 39-48, Statistisk sentralbyrå.
- Klepp, I. G. (2006): *Skittentøyets kulturhistorie: hvorfor kvinner vasker klær*, Oslo: Novus forlag.
- Knudsen, K. og Wærness, K. (2008): National Context and Spouses' Housework in 34 Countries, *European Sociological Review*, 24, 97-113.
- Petterson, S. V. (2004): Mer likedelt med ulik arbeidstidsordning? *Samfunnspeilet* 6/2004, 31-38, Statistisk sentralbyrå.
- Vaage, O. (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*, Statistiske analyser 52, Statistisk sentralbyrå.
- Vaage, O. og K. Rydenstam (2008): Nordiske menn gjør mest hjemme, *Samfunnspeilet* 1/2008, 21-27, Statistisk sentralbyrå.

Vaskehjelp vanligst i høystatusgrupper

Privat rengjøringshjelp er forholdsvis lite utbredt i Norge. Blant småbarnsfamilier har det vært en viss økning de siste åra, men fremdeles har bare 13 prosent av par med små barn hjelp til husvasken. Det er fortsatt de med høy inntekt og lang utdanning som oftest kjøper slike tjenester. Rengjøringshjelp er vanligst på Østlandet, særlig i Oslo og Akershus.

Ragni Hege Kitterød

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Under overskriften «Kjøper seg tid» kunne vi i fjor høst lese i Aftenposten Aften at Ola og Kari gruer mer og mer for husvasken og stadig oftere leier vaskehjelp (Lars Hellberg, kommentar 6. oktober 2008). Artikkelen viser til en stigende etterspørsel etter tjenester som avlaster oss for kjedelige oppgaver hjemme, og til en sterk vekst i private renholdsbedrifter. I tillegg antar man at det «svarte» markedet for rengjøringshjelp har vokst.

Hvor vanlig det faktisk er med slike tjenester, kan vi bare få vite gjennom representative spørreundersøkelser. Tidligere studier har vist at nivået var overraskende stabilt fra begynnelsen av 1970-tallet og fram til årtusenskiftet. Til tross for økt yrkesaktivitet blant kvinner, større boliger og høyere inntekter i de fleste grupper hadde bare om lag 6 prosent av den voksne befolkningen slike tjenester i 2000. Det var beskjedne forskjeller mellom husholdninger med og uten barn, men store forskjeller etter inntekt og utdanningsnivå. Kvinns arbeidstid hadde en viss betydning, men rengjøringshjelp var uansett mest utbredt i høyinntektsgrupper og blant dem med lang utdanning (Kitterød 1998, 2002).

Alle lag av befolkningen?

Hvordan er situasjonen i dag? Medieoppslag om økt etterspørsel etter tidsbesparende tjenester skulle tilsi at vi finner flere med privat rengjøringshjelp i nyere spørreundersøkelser. Tidsklemma gjør, hevdes det, at stadig flere velger å kjøpe husvask en gang i uka. Enkelte argumenterer dessuten for at det er en fornuftig arbeidsdeling at høyt utdannede ikke kaster bort tiden på å vaske hjemme, men leier hjelp til dette, så de selv kan bruke mer tid på det de er utdannet for (førsteamanuensis Hans Mathias Thjømmøe, referert i Aften 6. oktober 2008).

Dette skulle tilsi at det fremdeles er store forskjeller mellom utdanningsgrupper i bruk av rengjøringshjelp. Men det finnes også tegn på det motsatte. Enkelte renholdsfirmar rapporterer om kunder fra alle lag av befolkningen og mener at kjøp av slike tjenester handler mye om prioriteringer. Noen velger å bruke penger på rengjøringshjelp framfor ny bil eller sofa, sier en fra bransjen (Trude Wester, sitert i Aften 6. oktober 2008). I det samme oppslaget understrekes det at nordmenn har fått et nytt syn på hjelp i huset. Det oppfattes ikke lenger som urett å leie noen til å vaske skitne boliger.

Hva finner vi om privat rengjøringshjelp i 2007 på bakgrunn av data samlet i LOGG?

Ragni Hege Kitterød er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (rhk@ssb.no)

Få kjøper husvask, men litt flere småbarnsforeldre gjør det

Spørsmålet som er stilt i undersøkelsen vi ser på her, er følgende:

– Har husholdet/du jevnlig betalt, privat hjelp til rengjøring av boligen eller annet husarbeid? Med jevnlig menes minst en gang i måneden fra samme person/firma. Kommunal hjemmehjelp regnes ikke med her.

Totalt oppgir 7 prosent av alle voksne at de har rengjøringshjelp, viser tabell 1 over andelen med privat rengjøringshjelp blant kvinner og menn i ulike familiefaser. Andelen er lavest blant unge og middelaldrende enslige, og høyest blant gifte/samboende småbarnsforeldre og eldre enslige. Ettersom både spørsmålsformuleringen og inndelingen i familiefaser her skiller seg noe fra tidligere studier, kan vi ikke si noe helt sikkert om endringer. For gifte/samboende småbarnsforeldre kan vi likevel med stor grad av sikkerhet fastslå at det har vært en viss økning siden årtusenskiftet, da bare 6 prosent hadde slik hjelp (Kitterød 2002). Blant enslige foreldre er det fremdeles få som leier andre til å vaske.

Selv om flere barnefamilier enn før kjøper hjelp til husvasken, gjelder dette fremdeles forholdsvis få. Selv blant dem med barn under skolealder står det store flertallet, nesten ni av ti, for rengjøringen selv. Mange av dem som kjøper hjelp, har dessuten hjelp forholdsvis sjelden. Blant småbarnsforeldre med rengjøringshjelp oppgir 35 prosent at de har hjelp minst fire ganger i måneden, altså hver uke. 58 prosent har hjelp to ganger i måneden. Noen få har hjelp tre ganger i måneden eller kun én gang per måned. Vi vet ikke om tjenestene kjøpes på det svarte eller hvite markedet, og heller ikke hvor mye folk betaler.

Vanligst i høyinntektsgrupper og i Oslo og Akershus

Tidsklemma assosieres gjerne med barnefamilier. Figur 1 (neste side) viser andel med rengjøringshjelp blant ulike grupper av gifte/samboende foreldre med barn under 20 år. Noen av grupperingsvariablene fanger opp behovet for hjelp, mens andre representerer mulighetene til å kjøpe hjelp.

Det er ingen klar sammenheng mellom antall barn og kjøp av rengjøringstjenester, men en viss tendens til at foreldre i store boliger (målt ved antall rom) oftere har slik hjelp enn dem med små boliger. Videre er det vanligere med hjelp når mor har lang arbeidstid, enn når mor har kortere arbeidstid eller ikke er yrkesaktiv. Det er imidlertid få mødre som jobber veldig mye. Kun en av fem har en vanlig ukentlig arbeidstid på minst 40 timer (tabell 2).

Det er også en positiv sammenheng mellom fars arbeidstid og bruk av rengjøringshjelp. Videre er rengjøringshjelp vanligst blant par med lang utdanning og blant par med høy inntekt, målt ved summen av mors og fars inntekt etter skatt. Rengjøringshjelp er også vanligere på Østlandet, særlig i Oslo og Akershus, enn i landet ellers.

Slike sammenhenger mellom to og to faktorer, for eksempel mellom mors arbeidstid og rengjøringshjelp, eller mellom bosted og rengjøringshjelp, kan være vanskelige å tolke. Kanskje bunner forskjellen mellom Østlandsområdet og landet ellers i at familier i ulike deler av landet skiller seg fra hverandre på andre områder, som for eksempel inntekt? For å få mer innsikt i betydningen

Tabell 1. Andel med privat rengjøringshjelp blant kvinner og menn i ulike familiefaser. Prosent

	Kvinner	Menn
Enslige 18-24 år, bor hos foreldre	7	7
Enslige 18-24 år, andre	1	3
Enslige 25-44 år, uten barn	3	5
Gifte/samboende uten barn	3	5
Gifte/samboende, yngste barn 0-6 år	13	12
Gifte/samboende, yngste barn 7-12 år	9	8
Gifte/samboende, yngste barn 13-19 år	6	8
Enslige foreldre, barn 0-19 år	2	4
Gifte/samboende 45-66 år, uten barn	6	6
Gifte/samboende 67 år +, uten barn	9	5
Enslige 45-66 år, uten barn	5	7
Enslige 67 år +, uten barn	12	11
Alle	7	7

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

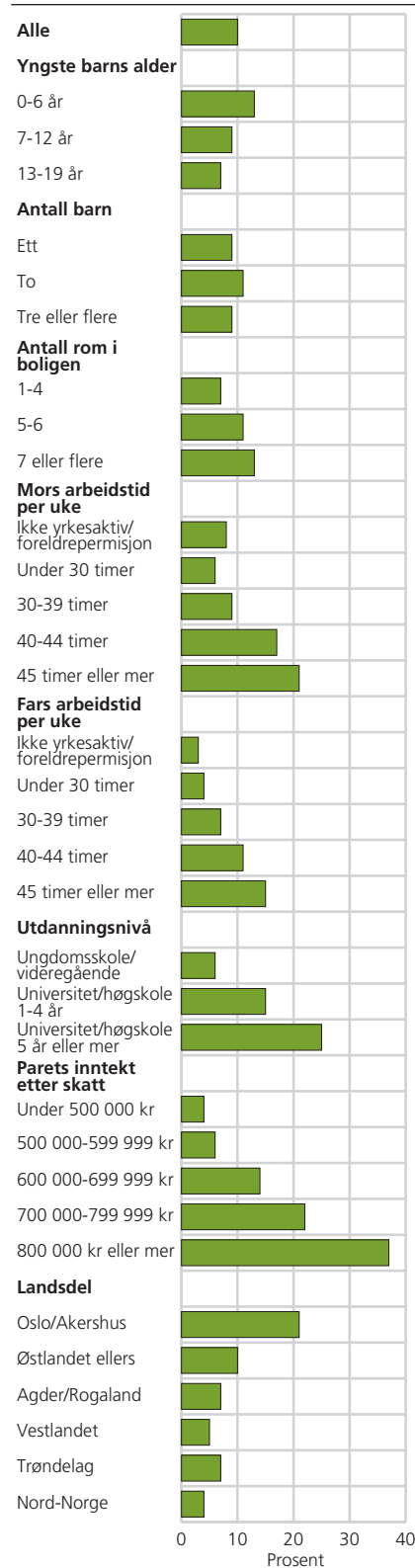

Tabell 2. **Gifte/samboende foreldre med barn under 20, etter ulike kjennetegn. Prosent**

	Andel foreldre i ulike grupper
Alle	100
Yngste barns alder	
0-6 år	49
7-12 år	28
13-19 år	24
Antall barn	
Ett	31
To	45
Tre +	23
Antall rom i boligen	
1-4	31
5-6	48
7 +	21
Mors arbeidstid	
Ikke yrkesaktiv/foreldrepermisjon	18
Under 30 timer per uke	19
30-39 timer per uke	45
40-44 timer per uke	11
45 timer + per uke	8
Fars arbeidstid	
Ikke yrkesaktiv/foreldrepermisjon	5
Under 30 timer per uke	2
30-39 timer per uke	37
40-44 timer per uke	23
45 timer + per uke	34
Høyeste utdanning	
Ungdomsskole/videregående	65
Universitet/høgskole 1-4 år	26
Universitet/høgskole 5 år +	9
Parets inntekt etter skatt	
Under 500 000 kr	38
500 000 -599 000 kr	30
600 000 -699 000 kr	16
700 000-799 000 kr	7
800 000 kr +	9
Landsdel for bosted	
Oslo/Akershus	21
Østlandet ellers	26
Agder/Rogaland	16
Vestlandet	20
Trøndelag	9
Nord Norge	9

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 1. **Andel foreldre i ulike grupper som har rengjøringshjelp. Prosent**

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

av de ulike forklaringene har vi laget en analyse som tar hensyn til flere mulige forklaringsfaktorer samtidig, en såkalt multivariat analyse. Faktorene er de samme som i figur 1, men noen av dem er gruppert litt annerledes. Resultatene vises i tabell 3.

Mens figur 1 altså illustrerer sammenhengen mellom to og to faktorer om gangen, for eksempel mellom mors arbeidstid og bruk av rengjøringshjelp – og mellom husholdningens inntekt og bruk av rengjøringshjelp, viser tabell 3 de ulike faktorenes betydning for bruk av rengjøringshjelp, gitt likhet på andre områder. Eksempelvis ser vi her betydningen av mors arbeidstid når vi sammenligner mødre med samme alder på yngste barn, samme boligstørrelse, samme inntekt og så videre.

For hver faktor har vi valgt en referansegruppe som de øvrige sees i forhold til. Tall (oddsrater) høyere enn 1 innebærer at foreldre i den aktuelle gruppen har større sannsynlighet for å kjøpe rengjøringshjelp enn foreldre i referansegruppen, gitt likhet på andre områder. Tall lavere enn 1 innebærer mindre sannsynlighet for kjøp av hjelp. Tall markert med fet skrift betyr at effekten er statistisk utsagnskraftig, det vil si at den ikke er et uttrykk for tilfeldigheter.

Også etter justering for andre forskjeller mellom parene viser resultatene at rengjøringshjelp er vanligere blant foreldre med små barn enn blant dem med store barn. Eksempelvis ser vi at par med barn under sju år har 2,3 ganger så stor sannsynlighet for å kjøpe hjelp som par med tenåringsbarn. Antall barn har ingen betydning, noe som kan bunne i at noen av barna er store nok til å hjelpe til hjemme.

Rengjøringshjelp er litt vanligere blant par som har store boliger, enn blant dem som har mindre boliger, og det er vanligere når mor jobber mye enn når hun har kort arbeidstid eller ikke er i jobb. Det er særlig par der mor jobber

Tabell 3. Bruk av rengjøringshjelp blant gifte/samboende foreldre med barn under 20 år, vist ved multivariat analyse (logistisk regresjon).¹ Antall personer=4 467

	Oddsratene
Yngste barns alder (ref: 13-19 år)	
7-12 år	1,34
0-6 år	2,30
Antall barn i husholdningen (ref: 1 barn)	
2	1,18
3 +	0,83
Antall rom i boligen (ref: 1-4 rom)	
5-6 rom	1,40
7 rom +	1,78
Mors arbeidstid (ref: ikke yrkesaktiv/foreldrepermisjon/kort arbeidstid)	
30-39 timer per uke	1,19
40-44 timer per uke	1,42
45 timer + per uke	2,09
Fars arbeidstid (ref: ikke yrkesaktiv/foreldrepermisjon/kort arbeidstid)	
30 -39 timer per uke	1,23
40-44 timer per uke	1,49
45 timer + per uke	1,78
Høyeste utdanning (ref: videregående)	
Universitet/høgskole 1-4 år	1,66
Universitet/høgskole 5 år +	1,66
Parets inntekt etter skatt (ref: -499 999 kr)	
500 000-599 000 kr	1,72
600 000-699 000 kr	3,18
700 000-799 000 kr	4,44
800 000 kr +	8,27
Landsdel (ref: Trøndelag/Nord-Norge)	
Agder/Rogaland/Vestlandet	0,93
Østlandet utenom Oslo og Akershus	1,77
Oslo/Akershus	3,00

¹ Tall med uthevet skrift viser statistisk signifikante effekter.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

minst 45 timer per uke, som ofte leier hjelp. Fars arbeidstid har ingen klar betydning når vi tar hensyn til forskjeller i inntekt mellom par der far har lang arbeidstid, og par der far har kortere arbeidstid.

Par med lang utdanning har oftere vaskehjelp enn par med kortere utdanning, også etter justering for forskjeller i inntekt, arbeidstid og andre forhold. Nærmere analyser (ikke vist her) avdekker at både mors og fars utdanning har betydning, men mors utdanning er viktigere enn fars. Videre har parets inntekt og bosted sterk og selvstendig betydning. Dette innebærer for eksempel at uansett hvor mye mor og far jobber, er rengjøringshjelp langt vanligere blant par med høy enn med lav eller middels inntekt, og langt vanligere i Oslo og Akershus enn andre steder.

Hva med par som har to fulle jobber?

Det er særlig familier med to fulle jobber som antas å etterspørre tidsbesparende tjenester. I om lag fire av ti foreldrepar med barn under 20 år jobber både mor og far minst 38 timer per uke. Men heller ikke her er vaskehjelp

Referanser

Kitterød, R. H. (1998): Kjøp av rengjørings tjenester – større sosial ulikhet blant kvinner? *Sosiologisk tidskrift* (6) 3:185-208.

Kitterød, R. H. (2002): Få har rengjøringshjelp, men stor variasjon mellom grupper, *Samfunnsspeilet* 4-5/2002, 32-35, Statistisk sentralbyrå.

Datagrunnlag

Analysene er basert på undersøkelsen LOGG. Dette er en intervjuundersøkelse med påkoblede registeropplysninger om utdanning, inntekt og en rekke andre forhold. Inntektsopplysningene i denne artikkelen gjelder for 2006. Inntektsopplysninger for 2007 vil bli koblet til senere.

særlig utbredt; bare 14 prosent har dette. Slik hjelp er imidlertid vanligere når både mor og far har forholdsvis lang arbeidstid. Blant par der begge jobber minst 40 timer per uke, har 21 prosent vaskehjelp, og blant par der begge jobber minst 45 timer per uke, har 26 prosent slik hjelp. Det er imidlertid forholdsvis sjeldent at både mor og far har lang arbeidstid. Kun i 14 prosent av parene har begge parter en ukentlig arbeidstid på minst 40 timer, og kun i 4 prosent av parene har begge en arbeidstid på minst 45 timer.

Vi finner langt på vei de samme forskjellene mellom grupper her som for alle foreldrepar. Også blant dem som har to fulle jobber, er det par med små barn, par med store boliger, par med lang utdanning, par med høy inntekt, og par i Oslo og Akershus som oftest kjøper hjelp til husvasken.

Fortsatt vekst?

Mens omfanget av privat rengjøringshjelp var nærmest uforandret fra begynnelsen av 1970-tallet og fram til årtusenskiftet, ser det ut til å ha vært en viss økning fram til 2007, særlig blant par med små barn. Men fremdeles er det forholdsvis få foreldre som kjøper seg fri fra husvasken. Blant dem som leier hjelp, har kun en av tre hjelp hver uke.

Økonomiske ressurser har større betydning enn behovet for hjelp. Rengjøringshjelp er utvilsomt et spørsmål om prioritering, men noen har romsligere rammer å prioritere innenfor enn andre. Det at foreldre med lang utdanning oftere kjøper hjelp enn dem med kortere utdanning, kan bunne i ulike holdninger til husarbeid og kjøp av tjenester. Den klare overhyppigheten av rengjøringshjelp i Oslo og Akershus har trolig sammenheng med et bedre tilbud av både registrerte rengjøringsfirmaer og «svart» arbeidskraft enn ellers i landet. Kanskje er det også en viss smitteeffekt, slik at etterspørselen øker med utbredelsen i et område. Eventuelle motforestillinger mot rengjøringshjelp vil trolig dempes når dette er vanlig i vennekrets og nabolag.

Muligens vil vi se en ytterligere økning i kjøp av rengjøringstjenester i åra som kommer. Økningen blant småbarnsfamilier kan indikere at dagens foreldre har mer liberale holdninger til å kjøpe seg fri fra husarbeidet enn tidligere generasjoner av foreldre. Kanskje har de også større krav til å ha egen fritid. En fortsatt vekst avhenger imidlertid ikke bare av etterspørselen, men også av tilbudet. Kanskje vil økende arbeidsledighet innebære at det blir lettere å få tak i rengjøringshjelp til en overkommelig pris?

Det gode nabolag finnes mest på bygda

I nyttårstalen i 1995 etterlyste daværende statsminister Gro Harlem Brundtland «nabokjerringa», et symbol på et trygt nabolag der folk bryr seg om hverandre. Intervjuundersøkelser viser at flere opplever samhørighet og tillit i nabolag på bygda enn i byene. Mange stoler også på at naboene vil gripe inn hvis de ser ungdommer begå hærverk eller ruse seg. At man opplever slik sosial kontroll, er viktig for å føle seg trygg.

Utgangspunktet for statsministerens nyttårstale i 1995 var frykten for et kalde samfunn med isolerte familier og enkeltindivider. Det er også et klassisk tema innenfor samfunnsforskningen. Der det er liten sosial kontroll, er det mange som føler seg utrygge.

Er nabolaget viktig?

Nabolaget er ikke like viktig som før for sosialt kontakt og tilhørighet. Folk er mobile og velger selv hvem de vil omgås, og da velger de i stor grad folk i samme livssituasjon uavhengig av hvor de bor (Villa 1999). Den viktigste formen for sosial kontakt utenfor familien blir dermed, spesielt i urbane strøk, mellom venner og ikke mellom naboer. Men nabolaget kan for noen fortsatt være en sentral kilde til fellesskap og vennskap, særlig hvis det er et oversiktlig nabolag med mange familier i samme livsfase.

Selv om nabolagets viktigste funksjon i dag ikke er sosialt fellesskap, kan det ivareta felles interesser. Uformell sosial kontroll kan være en vesentlig side ved nabolag, og være avgjørende for om man føler seg trygg når man selv eller ens barn oppholder seg der. Nabolaget kan også gi rammer for å ivareta felles interesser, for eksempel gjennom velforeninger, dugnader eller samarbeid om å følge barn til skolen.

Alle tall og figurer i denne artikkelen er hentet fra spørreundersøkelsen LOGG (se tekstboks). I spørsmålene som er stilt om nabolaget i LOGG, er det opp til folk selv å definere hva de legger i begrepene naboer og nabolag. Når vi for eksempel spør «Hvor mange naboer er du på hils med?» vil respondenter variere når de skal svare på hvem de regner som naboer, alt etter om de bor i en villavei, i grisevengstrøk eller en bygård i en storby.

Folk i byene er mindre bofaste enn folk på bygda

En viktig side ved nabolag er bofasthet. Mye flytting svekker det sosiale samholdet i nabolaget (Rasch og Sørensen 1984).

Nordmenn flest er ganske bofaste, men i mindre grad i byene enn på mindre steder (figur 1). I de minste kommunene i LOGGs utvalg har et flertall, syv av ti, bodd i den samme bydelen eller strøket i mer enn 19 år, mot omtrent fire av ti i byene. Dessuten ser vi at det er dobbelt så mange i storbyene som i de minste kommunene som flyttet til bydelen for bare under tre år siden.

Både på grunn av at områder med blokker og bygårder er uoversiktlige, og på grunn av at folk i slike områder er noe mindre bofaste, er det grunn til å

Ivar A. Åsland Lima og
Britt Slagsvold

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

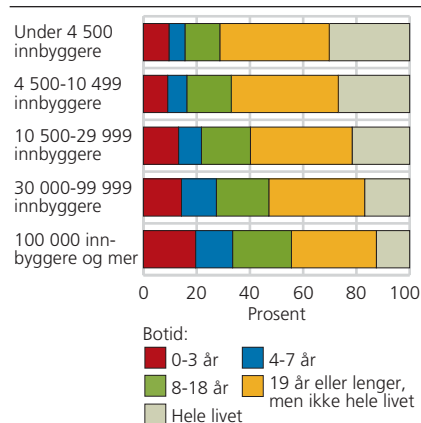
LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGG) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Ivar A. Åsland Lima er sosiolog og forskningsassistent ved NOVA. (ial@nova.no)

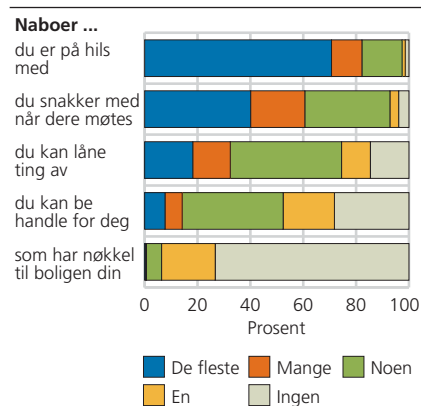
Britt Slagsvold er psykolog og forsker ved NOVA. (bsl@nova.no)

Figur 1. Botid i strøket/bydelen, etter kommunestørrelse. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 2. Spørsmål om nabokontakt og tillit: «Hvor mange av dine naboer ...?» Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 1. Naboskapsintegrasjon på en skala fra 0 (lav) til 4 (høy) slik respondentene opplever det. Prosent og antall

	Antall	Prosent
Totalt	10 287	100
Naboskapsintegrasjon		
0 Lav	1 176	11
1	1 213	12
2	1 437	14
3	2 178	21
4 Høy	4 284	42

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA..

forvente mindre tillit og sosial samhörighet i nabolag i byene sammenlignet med nabolag i tettsteder og på bygda. Men hvor stor er egentlig forskjellen mellom by og bygda?

De fleste har kontakt med mange naboer

Vi skal først se på graden av tillit og samhörighet i norske nabolag. Figur 2 viser svarfordelingen på fem spørsmål i LOGG om sosiale relasjoner og utveksling av tjenester i nabolaget. Et klart flertall er på hils med de fleste eller mange, og to av tre slår av en prat med flesteparten av naboene når de møtes. Kun noen få er «på hils» med bare en nabo eller ingen i det hele tatt, mens en av seks hilser bare på noen. To av tre nordmenn kan dermed sies å bo i nabolag der mange naboer kjenner hverandre

Det er også et stort flertall som har minst en de kan låne ting av, og tre av fire har flere de kan låne ting av. Tre av fire kjenner minst en eller flere naboer så godt at de regner med at «naboen kan handle for deg hvis du er syk». Videre er det en av fire som har så høy tillit til minst en nabo at de har gitt vedkommende nøkkel til egen bolig.

Det å låne ting av andre eller å be dem handle for deg hvis du er syk, er mer krevende handlinger enn bare å slå av en prat. Det er ikke uventet et mindretall som sier at de kan be om slike tjenester. Å be en nabo om en tjeneste impliserer også en mulig gjenytelse, og vi vil gjerne være noe mer selektive med hvem vi vil «stå i gjeld til». Figuren viser at et klart flertall har kjennskap til alle eller de fleste av våre naboer, men det er færre de kan eller ønsker å ha et tettere og mer forpliktende forhold til.

Samhörighet og tillit målt fra 0 til 4

I et nabolag preget av samhörighet og tillit bør så å si alle hilse på hverandre, de fleste bør slå av en liten prat i ny og ne, og en bør kunne låne ting av flere enn en nabo når det er nødvendig. Jo flere som ser sine naboer på denne måten, jo bedre nettverk og jo mer tillit opplever man at det er mellom naboene. En slik tillit kan være avgjørende for evnen til kollektiv organisering og sosial kontroll i nabolaget.

Vi har brukt fire av spørsmålene fra figur 2 til å lage et samlet mål på samhörighet og tillit i nabolaget, der 0 er lav og 4 er høy tillit og samhörighet. I dette målet har vi ikke tatt med spørsmålet om en eller flere naboer har nøkkel til din egen bolig. For å gjøre fremstillingen enklere omtaler vi dette som naboskapsintegrasjon (Rasch og Sørensen 1984). Et nabolag med høy naboskapsintegrasjon kan sies å være et godt nabolag.

Nesten halvparten med høy naboskapsintegrasjon

Et flertall på 42 prosent bor i gode nabolag med høyeste verdi på skalaen for naboskapsintegrasjon, bare 11 prosent har laveste verdi. Nesten halvparten av nordmenn bor med andre ord i nabolag der mange kjenner til hverandre og slår av en prat, der en har så godt forhold til flere naboer at en kan låne ting av naboene eller få hjelp med å handle hvis en blir syk. Funnene gir grunn til å hevde at det står ganske godt til med nabolaget som sosial arena i det norske samfunn.

Oftere gode naboskap på bygda enn i byen

Det er allment antatt at sosialt samhold og nabokontakt er bedre i nabolag i spredtbygde strøk enn i byene, noe som også er bekreftet i tidligere norske

studier (Villa 1999). Det er en lineær sammenheng mellom kommunestørrelse og naboskapsintegrasjon. Jo større kommune, desto færre er integrert i nabolaget (figur 3). I de minste kommunene opplever fire av fem høy naboskapsintegrasjon, mot en av fire de største byene.

Selv om det på bygda er vanligere å bo i gode nabolag, er det grunn til å fremheve at også mange i byene opplever å bo i gode nabolag. Det er stor variasjon i kvaliteten på nabolag både innad i byene og i mindre kommuner. Denne variasjonen er til dels knyttet til om en bor i enebolig, blokk eller bygård.

Flere med lav naboskapsintegrasjon i blokk og bygård

Figur 4 viser forskjeller i naboskapsintegrasjon mellom blokkområder, villastrøk og rekkehus i de fem kommunetypene.

På topp i naboskapsintegrasjon kommer de som bor på gård i de minste kommunene, der tre av fire bor i nabolag med høyeste verdi på denne skalaen. Nederst på skalaen ligger de som bor i blokk eller bygård generelt, og spesielt de som bor i blokk eller bygård i byene. I sistnevnte kategori er det kun en av fem som bor i nabolag med høyeste naboskapsintegrasjon.

I byene opplever nesten dobbelt så mange av dem som bor i eneboliger eller rekkehus at de bor i gode nabolag, sammenlignet med dem som bor i blokker eller bygårder. I storbyene er det en viss forskjell mellom rekkehus og eneboliger. Flere av dem som bor i rekkehus, har høyeste skår i naboskapsintegrasjon enn de som bor i eneboliger. For alle andre kommunetyper er forholdet motsatt, der skårer de som bor i rekkehus, jevnt over litt lavere enn de som bor i eneboliger.

Nykommere har det bedre i små kommuner

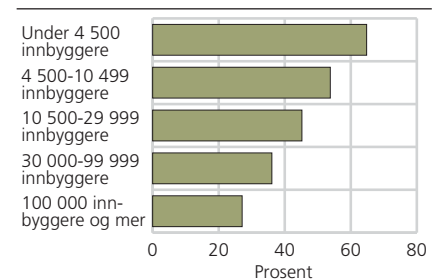
Botid på stedet har betydning for nabolagets nettverk, og den geografiske mobiliteten er større i byene. Kan forskjellen mellom by og land skyldes at flere i byene nylig har flyttet dit og derfor ikke selv er integrert i det som egentlig er gode nabolag?

Vi kan tenke oss at et nabolag kan ha høy naboskapsintegrasjon, men at de nyinnflyttede respondentene ikke har oppdaget det ennå. Analyser viser imidlertid at også blant dem som har bodd under tre år på stedet, er det langt høyere andel som er integrert i nabolaget i de små kommunene enn i de store. Også nyinnflyttede ser med andre ord nabolag i småkommuner som bedre i så måte.

«Nabokjerringa» er der

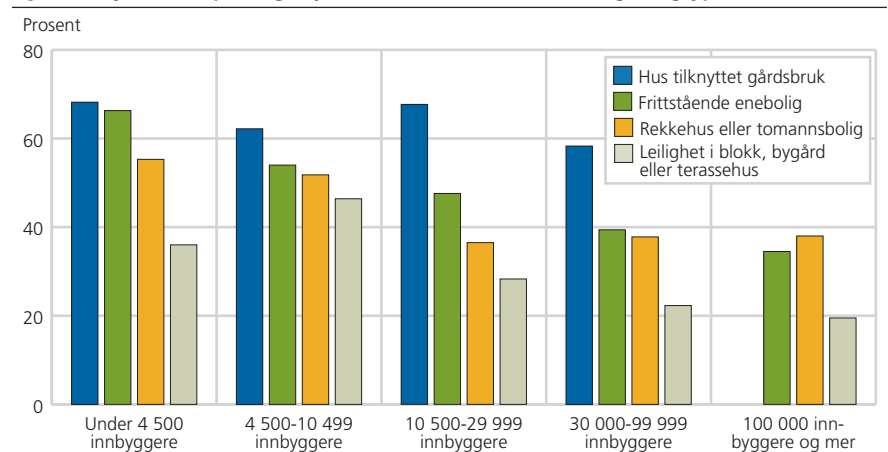
Nabokjerringa som Harlem Brundtland snakket om, representerer først og fremst en som bryr seg og griper inn, en som utøver en viss sosial kontroll når det er påkrevet. I en slik sammenheng er sosial kontroll noe positivt.

Figur 3. Høy grad av naboskapsintegrasjon, etter kommunestørrelse. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 4. Høy naboskapsintegrasjon, etter kommunestørrelse og boligtype. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Sosial kontroll

I LOGG inngår to spørsmål om sosial kontroll med følgende formulering:

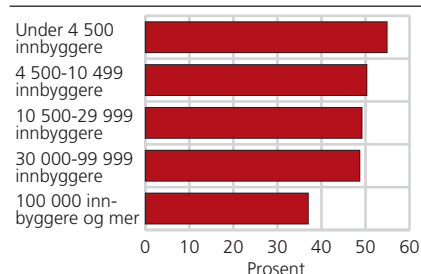
1. Folk her ville **gripe inn** hvis de så ungdom gjøre hærverk.

2. Folk her ville **si ifra** hvis de så mindreårige drakk/ruset seg.

Nesten to tredjedeler (63 prosent) svarer at «folk» ville gripe inn mot ungdommers hærverk, mens nesten halvparten (49 prosent) svarer at «folk» ville si ifra hvis de så mindreårige som ruset seg.

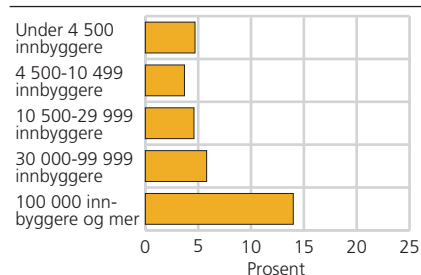
Andelene refererer til dem som svarer «stemmer nokså godt» eller «stemmer helt». Vi har kombinert disse to spørsmålene til et samlemål på sosial kontroll, der høy sosial kontroll oppleves av dem som har svart positivt på begge de to spørsmålene.

Figur 5. Sosial kontroll, etter kommunestørrelse. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 6. Svak sosial kontroll, etter kommunestørrelse. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Sosial kontroll kan imidlertid også ha negative sider, slik som «bygdedyret», skildret av forfatteren Tor Jonsson. Tor Jonsson beskriver et knugende sosialt miljø med et «bygdedyr» som slår hardt ned på alle former for annerledeshet, det være seg i livsstil, ideer, meninger eller ambisjoner. Sladder og sosial ute-stenging er en side av en slik måte å utøve sosial kontroll på.

I likhet med Andreas Hompland (2000) mener vi at denne siden av sosial kontroll er mindre aktuell i dag enn da Tor Jonsson skrev sine bøker, siden det jevnt over er betydelig større toleranse for annerledeshet i det norske samfunnet i dag. I denne artikkelen vier vi derfor ikke denne siden av sosial kontroll oppmerksomhet. Vi fokuserer derimot på sosial kontroll i form av grensesetting rettet mot atferd som er skadelig for en selv eller for andre. Slik vi har målt sosial kontroll, opplever omtrent halvparten av den norske befolkning en viss sosial kontroll ved bostedet (se tekstboks for definisjon).

Flere opplever sosial kontroll i de mindre kommunene enn i de større, og forskjellene er betydelige, 56 mot 37 prosent, viser figur 5. Hvis vi spør hvor mange som opplever liten eller ingen sosial kontroll der de bor, finner vi enda klarere relative forskjeller (figur 6). Hovedskillet går da mellom de største byene og resten av landet, med nesten tre ganger så mange uten sosial kontroll i storbyene enn i byene i resten av landet. I alt opplever 15 prosent mangel på sosial kontroll i byene, mens 5 prosent i kommuner med mindre enn 10 000 innbyggere gjør det.

Unge opplever minst sosial kontroll

Hvis vi kun ser på aldersgruppen 18-34, er det en klart lavere andel personer som rapporterer høy sosial kontroll. Samtidig er forskjellene mellom by og land mer markante i denne aldersgruppen. Med andre ord, hvis en spør unge voksne, er forskjellene i sosial kontroll mellom by og land mer tydelige.

Det kan tenkes at yngre i større grad har førstehåndskjennskap til om folk griper inn fordi det er kort tid siden selv var unge og kunne erfare om naboer faktisk grep inn mot ungdommers hærverk eller rus. En slik tolkning innebærer at de derfor gir et mer realistisk bilde av denne formen for sosial kontroll. En alternativ tolkning er at de yngre er mindre tilbøyelig til å gripe inn overfor slik atferd, og at de tenker at dette også gjelder for naboene.

For å oppsummere finner vi at nabokjerringa, slik vi har målt det her, er til stede i omtrent halvparten av alle lokalmiljøer, men mer på bygda enn i byene, og ikke minst er nabokjerringa fraværende i betydelig flere nabolag i de store byene enn i resten av landet. Yngre opplever i mindre grad enn eldre at nabokjerringa er aktiv i deres nærmiljø, og yngre i byer opplever i særlig grad at hun er fraværende.

Naboskap viktig for sosial kontroll

Ovenfor antok vi at graden av sosial kontroll har en nær sammenheng med graden av sosial integrasjon, og vi finner også at kontroll og integrasjon samvarierer svært sterkt (figur 7).

Blant dem som opplever høy naboskapsintegrasjon, oppgir tre av fem også at det er sosial kontroll i nærmiljøet, mens blant dem som har laveste verdi, er det kun en av seks. Selv om det å kjenne naboer (naboskapsintegrasjon) og det å tro at folk i nærmiljøet vil gripe inn overfor uønsket atferd (sosial kontroll) er ulike fenomener, er de begge knyttet til tillit, oversikt og en form

for sosialt nettverk på et overordnet nivå. Naboskapsintegrasjon vil til en viss grad være en forutsetning for utøvelse av sosial kontroll.

Utrygghet i nærmiljø med lav sosial kontroll

Er det slik at folk som opplever lav sosial kontroll i nabolaget, også føler seg mindre trygge når de oppholder seg i nabolaget? I LOGG-undersøkelsene tar respondentene stilling til påstanden «jeg føler meg trygg når jeg går utendørs her i området om kvelden». I det følgende ser vi på menn og kvinner separat, siden mange tidligere studier har vist at langt flere kvinner enn menn føler seg utrygge.

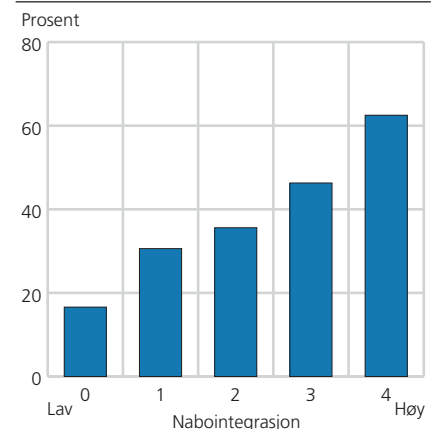
Figur 8 viser sammenhengen mellom sosial kontroll og følelse av trygghet blant kvinner og menn etter kommunestørrelse. I alle kommunetyper finner vi at sammenhengen er meget sterk. I storbyene er det omtrent ti ganger vanligere at kvinner som bor i nabolag med manglende sosial kontroll, føler seg utrygge sammenlignet med nabolag med høy sosial kontroll (henholdsvis 24 og 2 prosent).

For kommuner som har under 4 000 innbyggere, finner vi den samme forholdsmessige forskjellen, men her er andelen som føler seg utrygge, langt lavere (henholdsvis 10 og 1 prosent). Sosial kontroll i nabolaget kan, med andre ord, ha sterk innvirkning på noe så fundamentalt som følelse av trygghet. Nabolag med fravær av sosial kontroll oppleves av mange som utrygge.

Det må riktignok påpekes at denne sammenhengen trolig også i stor grad skyldes at mange av dem som føler seg utrygge, bor i sentrum, der det av forskjellige årsaker er mer fyll, bråk og vold. Det er allikevel neppe hele forklaringen, fordi vi også i de minste kommunene finner en sterk sammenheng mellom sosial kontroll og følelse av trygghet.

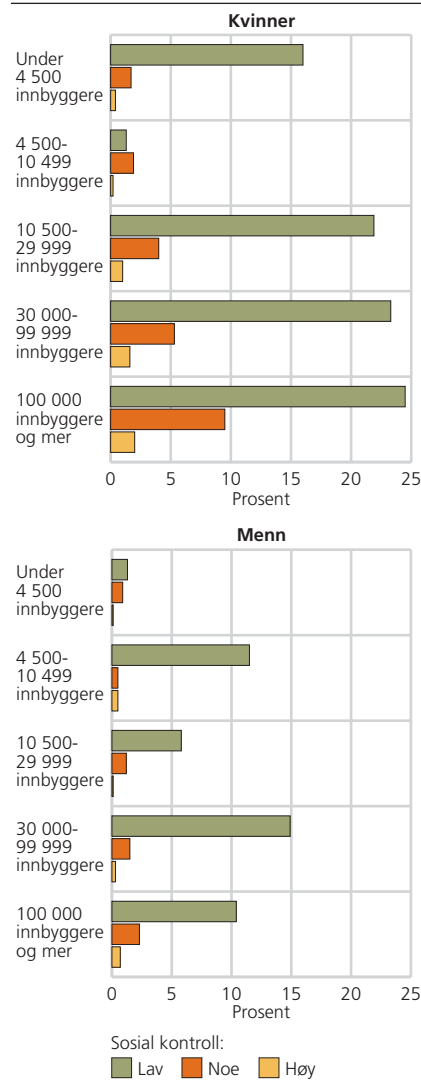
Beskrivelsen av lokalmiljøene kartlegges gjennom respondentenes vurderinger. Det er derfor en mulighet for at psykologiske karakteristika ved de intervjuede, slik som tendenser til angst, kan bidra til å forklare de sterke sammenhengene vi finner mellom manglende sosial kontroll og følelse av utrygghet. Når vi tar hensyn til angstsymptomer, som vi også har mål på i LOGG-prosjektet, finner vi en slik sammenheng. Den rokker likevel bare

Figur 7. Sammenhengen mellom naboskapsintegrasjon og sosial kontroll. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 8. Andel som føler seg utrygge, etter kommunestørrelse og graden av sosial kontroll. Kvinner og menn. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Referanser

Barstad, Anders (2003): «Om levekår i storby, basert på intervjudata», i *Levekår og ulikhet i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 2*, Barstad, Anders og Kirkeberg, Mads Ivar, s. 25-51, Notater 2003/34, Statistisk Sentralbyrå.

Hompland, Andreas (2000): *Bygdedyret er dødt! Leve bygdedyret!* Dagbladet 25.2.2000.

Rasch, Bjørn E. og Sørensen, Rune J. (1984): Geografisk mobilitet, naboskapsintegrasjon og frivillig organisering i lokalsamfunn, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 25: 57-77.

Villa, Marianne (1999): Sosial kontakt i bygdene – familie, venner og naboer, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 4, 1999, 40: 442-62.

Litteratur

Cohen, Anthony P. (1985): *The symbolic construction of community*, London, New York: Havistock.

Coleman, James S. (1988): Social Capital in the Creation of Human Capital, *The American Journal of Sociology*, 94: 95-120.

Sampson, Robert (1997): Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy, *Science*, 277: 919-924.

Slagsvold, Britt og Solem, Per Erik (2006): «Stedstilknypning og alder», i Slagsvold, Britt og Daatland, Svein Olav (red.) *Eldre år, lokale variasjoner*, NOVA, Rapport 15/06.

i liten grad ved den sterke sammenhengen mellom sosial kontroll og følelse av trygghet som fremkommer i figuren.

Betyr mer enn sosial kontakt

Mange i norske nabolag kjenner altså sine naboer og har tillit til dem, men det er betydelige forskjeller mellom by og land, og mellom ulike boformer, viser LOGG-undersøkelsen. Byene kommer relativt dårlig ut, og spesielt områder med bygårder eller blokker i storbyene. Det er flere forhold som bidrar til forskjellene mellom by og land; blant annet flytter folk i byene oftere, dessuten er nabolag i byene vanligvis mer uoversiktlige.

At naboskapsintegrasjon er svakere i byene, betyr ikke at folk i byene jevnt over har det dårlige sosialt, eller er mer ensomme enn dem som bor på bygda. I sin gjennomgang av forskjeller i sosiale relasjoner mellom by og land konkluderer Anders Barstad (2003) med at folk i byene har like mye kontakt med venner som folk i spredtbygde strøk, og at det dessuten er en viss tendens til at folk i Oslo har flere fortrolige venner.

Velfungerende nabolag kan imidlertid ha andre funksjoner enn å bidra til sosial kontakt. Når folk i et nabolag kjenner hverandre, gir det et bedre grunnlag for å mobilisere til arbeid for felles interesser, og for å utøve sosial kontroll mot uakseptabel eller farlig oppførsel. Tillit til naboer kan for eksempel være viktig for om en våger å la barn leke ute alene i nabolaget. Når slik tillit ikke er til stede, kan en grunnleggende form for frihet svekkes, både for barn og voksne.

Gode venner – sjeldne fugler?

LOGG bekrefter den positive utviklingen av vennsforholdene som andre undersøkelser har vist. Noen grupper i befolkningen har imidlertid større risiko for mangelfulle vennsforhold enn andre: menn, eldre, enslige uten kjæreste, lavutdannede, uførepensjonister og andre som står utenfor yrkeslivet, samt personer med helsemessige og økonomiske problemer.

En sann venn er en sjelden fugl (*verus amicus rara avis*), heter det i et gammelt latinsk ordtak. Oppfølgingsspørsmålet er naturligvis hva en sann venn egentlig er. Aristoteles (384-322 f.Kr.) skilte mellom tre former for vennskap, basert på nytte, nytelse eller dyd. For Aristoteles var dydsvennskapet det sanne vennskapet. I vennskapet basert på dyd blir vennen verdsatt for hans eller hennes egen skyld, ikke på grunn av den nytte eller det behag som vennen gir.

En annen tilnærming til det «sanne» vennskapet finner vi hos den italienske sosiologen Alberoni, som har skrevet mye vakkert og poetisk om vennskap. Hør bare på dette:

Hver og en av oss er en virvelvind av ønsker rundt en kjerne av glødende ild. Ved møtet [med en venn] berører vi denne innerste kjernen. Vi gir et svar på det som er vesentlig og det er det evige spørsmålet: Hvorifra kommer vi, hvor er vi og hvor bør vi gå? En venn er den som hver gang får oss til å skimte målet og følge oss en bit på veien. (Alberoni, 1984).

Betraktet på denne måten er nok de sanne vennene «sjeldne fugler». Alberoni påstår da også at de fleste av de personene som vi betrakter som våre venner, i virkeligheten bare er bekjentskaper.

Noen dype, noen overfladiske

Vennskap kommer i utallige varianter, fra det dype og ofte livslange sjelevennskapet som Alberoni beskriver, til det overfladiske og kortvarige. Noen vennskap er avgrenset til en bestemt aktivitet (for eksempel trening eller kortspill), mens andre er langt mer komplekse og «atomfattende» (Spencer og Pahl 2006).

Om venner er sjeldne fugler eller ikke, er altså sterkt avhengig av hva vi legger i dette begrepet. I praksis er det neppe særlig meningsfylt å skulle forsøke å skille ut de «sanne» fra de «usanne». Noe av poenget er tvert imot variasjonsbredden, at vennskap kommer i så mange forskjellige former, hver med sine unike karakteristika. I denne sammenheng, gjennom bruk av LOGG, er vi også henvist til å akseptere intervjupersonens egen definisjon av hva et vennskap representerer; vi har ingen muligheter til å overprøve denne. Vi kan imidlertid si noe om forskjellige egenskaper ved vennskapet, som jeg skal komme tilbake til.

Anders Barstad

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Anders Barstad er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (aba@ssb.no)

Nordmenn har mange venner

I 2001 ble det gjennomført en undersøkelse i regi av ISSP (*International Social Survey Programme*) av sosiale nettverk i 21 land. I denne undersøkelsen ble det blant annet stilt spørsmål om antallet nære venner og om hvor ofte intervjupersonene besøkte sine venner. Blant landene som deltok skilte den norske befolkningen seg ut ved å ha det høyeste antallet nære venner. Derimot var ikke besøksfrekvensen spesielt høy; det var framfor alt befolkningen i landene rundt Middelhavet og til dels i Øst-Europa (Ungarn, Russland, Slovenia) som hadde hyppig besøkskontakt med sine venner (Kääriäinen og Lehtonen 2006).

Utviklingen i vennskap over tid

LOGG inneholder et spørsmål om intervjupersonen har gode venner på bostedet, utenom egen familie. Dette er et spørsmål som også ble stilt i den første norske levekårsundersøkelsen, gjennomført i 1973, og med jevne mellomrom i de seinere undersøkelsene. Her kan vi med andre ord følge utviklingen over en periode på om lag 35 år. Det har vært små endringer i løpet av dette tidsrommet. Fra 1973 til 1987 ble det litt flere som hadde gode venner på bostedet, de siste 20 årene har det imidlertid ikke skjedd noen endringer (figur 1). Om lag én av ti har ingen gode venner på stedet der de bor.

I seinere levekårsundersøkelser har det også blitt spurt om vennskap andre steder enn på bostedet, slik at det er mulig å si noe om vennskap i sin alminnelighet, uavhengig av bosted. Tilsvarende spørsmål er brukt i LOGG.

Utviklingen med hensyn til vennskap andre steder er mer entydig positiv enn for vennskap på hjemstedet (tabell 1). Det har blitt klart færre som mangler gode venner utenom bostedet, og det er færre som er helt uten gode venner. Dette virker rimelig med tanke på utviklingen av kommunikasjonsmidlene de siste 20-30 årene, og at folk tilbringer mindre tid i nærmiljøet enn de gjorde tidligere.

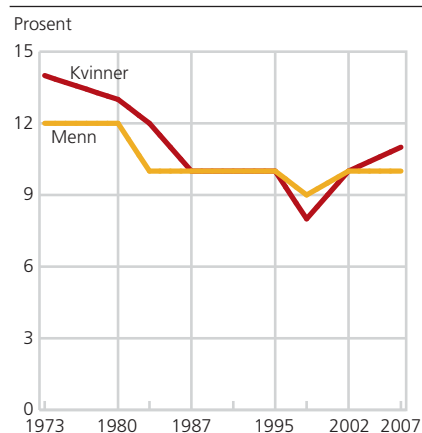
Vel 1 prosent av befolkningen mangler, etter eget utsagn, gode venner. Eldre mangler i noe større grad gode venner enn de yngre, men også i denne gruppen har utviklingen vært positiv. Blant personer 60-79 år har andelen som mangler gode venner avtatt jevnt og trutt, fra 7 prosent i 1980 til 3 prosent i 2007.

Flere kvinner over 60 har en fortrolig venn

En annen måte å kartlegge utviklingen i vennskap på er å spørre mer inngående om innholdet i vennskapet. Fra og med levekårsundersøkelsen i 1980 har det blitt spurt om fortrolige vennskap, nærmere bestemt om intervjupersonen, bortsett fra medlemmer av egen familie, har: «... noen som står deg nær, og som du kan snakke fortrolig med?»

LOGG har det samme spørsmålet (stilt i skjemaet som sendes i posten). Andelen som er uten fortrolige vennskap har sunket sterkt i løpet av de siste 25 årene, og enda mer blant kvinner enn blant menn (figur 2). I det siste tiåret

Figur 1. Andelen som ikke har noen gode venner på bostedet. Menn og kvinner 18-79 år. 1973-2007. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene og LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 1. Andelen som ikke har noen gode venner andre steder enn hjemstedet, og andelen som ikke har noen gode venner overhodet. 1980, 1983, 1995, 2007. 18-79 år. Prosent

	1980	1983	1995	2007
Ingen gode venner utenom bostedet	14	13	10	8
Menn	14	13	10	8
Kvinner	12	13	9	8
Ingen gode venner overhodet				
Menn	3	2	2	2
Kvinner	3	3	1	1

Kilde: Levekårsundersøkelsene og LOGG 2007, SSB og NOVA.

ser det ut til at endringene har vært særlig store blant eldre kvinner (60+). Andelen uten fortrolige venner har blitt nesten halvert i denne gruppen siden 1998. Blant menn i samme aldersgruppe har det vært påfallende små endringer, men også her er det tegn til noe større endring de siste ti årene enn i 1980- og 1990-årene.

Hvorfor denne utviklingen?

Disse tallene gir med andre ord et nokså positivt bilde av utviklingen i venns-kapsrelasjonene. Hvorfor er det slik? Skyldes endringene bare en forskjell i merkelapper, at tidligere tiders «bekjentskaper» nå er definert som vennskap, eller er det snakk om mer substansielle endringer?

Det er neppe tvil om at vi lever i en mer «vennscapsorientert» kultur i dag enn for få år tilbake. Den amerikanske statsviteren Ronald Inglehart har beskrevet det han ser som en overgang fra en kultur som vektlegger tradisjon og «overlevelse» til en kultur som vektlegger toleranse og individuell selvutfoldelse, «self-expression». Verdien av vennskap understrekes langt sterkere i den sistnevnte kulturen, mens familien blir mindre viktig (Inglehart og Baker 2000).

Vennskapet passer på mange måter godt inn i det «senmoderne» samfunnets kultur, med sin framheving av verdier som likhet, demokrati, valgfrihet og uformelle sosiale regler. I motsetning til dette er familierelasjonene i større grad preget av hierarki (over- og underordning), forpliktelser og formelle regler. I praksis er riktignok ikke skillene helt entydige, og det har utvilsomt vært en utvikling i retning av at familierelasjonene har blitt mer vennskapslignende enn tidligere.

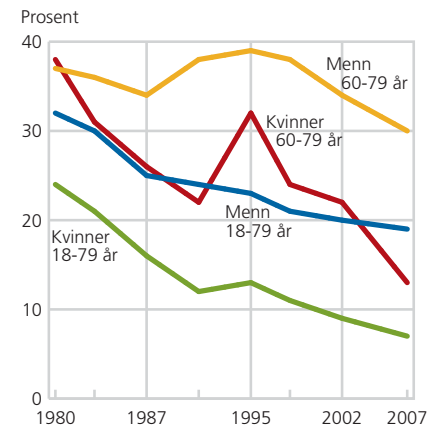
Intensivering av venns-kapsrelasjonene skyldes også at stadig flere bor alene og derfor må søke sine sosiale kontakter utenfor husholdet, og at barnefødsleene har blitt utsatt til seinere i livsløpet. Utviklingen av «ung voksen»-fasen i livsløpet har bidratt til vennskapets økte betydning (Frønes og Brusdal 2000).

Vennskap på tvers av kjønn

LOGG-materialet gir anledning til å utforske en rekke interessante sider ved vennskap som sosialt fenomen, i tillegg til å kaste lys over utviklingen over tid. I denne artikkelen er det bare plass til å gi noen få, utvalgte smakebiter.

En av nyvinningene i LOGG-materialet er at det gir muligheter for å si noe om vennskap på tvers av kjønn. Det er stilt spørsmål om intervjupersonen har snakket fortrolig med noen i løpet av det siste året, det vil si snakket om sine personlige erfaringer og følelser, og hvem han eller hun i så fall har snakket med. To av alternativene er mannlige og kvinnelige venner. Hvor vanlige er slike fortrolige samtaler med venner på tvers av kjønn?

Figur 2. Andelen som ikke har noen å snakke fortrolig med utenom egen familie. 1980-2007. Alle menn og kvinner, 18-79 år, og menn og kvinner 60-79 år. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene og LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 2. **Har snakket om personlige erfaringer og følelser med kvinnelige venner eller mannlige venner i løpet av det siste året. Menn og kvinner i hele befolkningen, 18-79 år, og blant unge, 18-29 år. 2007. Prosent**

	Mannlige venner	Kvinnelige venner
Menn, 18-79 år	35	7
Kvinner, 18-79 år	12	55
Menn, 18-29 år	48	12
Kvinner, 18-29 år	18	66

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabell 2 gir svaret. Her er det skilt mellom befolkningen som helhet og ungdom i alderen 18-29 år. Det er grunn til å tro at vennskap på tvers av kjønn er særlig vanlig i denne gruppen av «unge voksne».

Slike fortrolige samtaler på tvers av kjønn er ikke uvanlige, men likevel kanskje mindre vanlige enn hva en ofte får inntrykk av. I hele befolkningen var det bare 7 prosent av mennene som oppga at de hadde hatt en fortrolig samtale med ei venninne i løpet av det siste året. Blant de unge mennene var andelen noe høyere, men heller ikke her mer enn 12 prosent.

Kvinner er generelt mer tilbøyelige til å ha samtaler hvor de forteller om personlige erfaringer og følelser enn menn, men også blant kvinner ser det ut til at det store flertallet av slike samtaler skjer med personer av samme kjønn.

Som forventet er disse samtaler mer utbredt i «ung voksen»-fasen. Forskjellen er særlig tydelig blant menn. Andelen unge menn som har hatt en samtale hvor de har fortalt om personlige erfaringer, er nesten på høyde med gjennomsnittet for kvinner. En statistisk analyse hvor det kontrolleres for mange kjennetegn samtidig, viser at de fortrolige samtaler på tvers av kjønn er særlig vanlige blant dem som er unge, bor i sentrale strøk, har høyere utdanning og er enslige uten kjæreste (tall ikke vist).

Hvem er uten venner og savner vennskap?

For å undersøke vennskapets sosiale fordeling, har jeg sett på tre spørsmål som både sier noe om en person har venner eller ikke, samt noe om vennskapets kvalitet. Gjennom en statistisk analyse som kontrollerer for en rekke egenskaper (variabler), er det mulig å si noe om hva som kjennetegner personene som på tre ulike måter har mangelfulle vennsforhold: har ingen gode venner, har ingen å regne med utenom nær familie ved personlige problemer og er enig i at de savner en virkelig nær venn.

Som et eksempel viser tabell 3 utdrag fra en slik analyse, nærmere bestemt effekten av familiesituasjon, utdanningsnivå og forholdet til arbeidsmarkedet på risikoen for ikke å ha noen å regne med utenom nær familie, når personlige problemer inntreffer. I den første modellen er ikke variabler som måler ulike aspekter ved egenverd økonomi og helse inkludert, mens disse er med i den andre modellen.

Tabell 3. Effekter av ulike egenskaper på risikoen for ikke å ha noen å regne med utenom nær familie ved personlige problemer. Odds ratio. *=statistisk sikker effekt

	Modell 1 ¹	Modell 2 ²
Familiestatus		
Enslig/ikke kjæreste	2,06*	1,63*
Kjæreste	1,18	1,03
Samboer	0,98	0,92
Gift/partner (ref.)	1,00	1,00
Utdanningsnivå	0,85*	0,87*
Hovedaktivitet		
Arbeidsledig	1,85	1,45
Uførepensjonist	2,24*	1,37*
Andre pensjonister	2,08*	1,59*
Under utdanning	1,29	1,21
Hjemmearbeidende/annet	2,06*	1,59*
Yrkesaktiv (ref.)	1,00	1,00

¹ Modell 1 inkluderer, i tillegg til familiestatus, utdanningsnivå og hovedaktivitet, kjønn, alder, bosted (sentralitet) og barn i husholdet.

² Modell 2 inkluderer, i tillegg til variablene i modell 1, egenvurdert økonomisk situasjon, egenvurdert generell helse, depresjon og begrensninger i sosial omgang på grunn av fysiske eller psykiske problemer.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Tabellen viser at personene som opplever at de ikke kan regne med noen, kjennetegnes av at de er enslige uten kjæreste, har lav utdanning (risikoen synker med økende utdanningsnivå) og står utenfor arbeidslivet på grunn av uførepensjon, annen pensjon eller fordi de er hjemmearbeidende. Disse effektene reduseres til dels betydelig når helsetilstand og økonomiske forhold tas inn i modellen, men er likevel fortsatt statistisk sikre (statistisk sikkerhet er målt på 5 prosent-nivået, som innebærer at sannsynligheten for at effektene skyldes tilfeldigheter, er mindre enn 5 prosent). Det ser særlig ut til at uførepensjonistenes relativt dårlige situasjon har sammenheng med deres helsemessige og økonomiske problemer.

Disse funnene bekreftes i det store og hele av de andre analysene. For eksempel har uførepensjonister både større risiko for å være helt uten venner og for å savne en virkelig nær venn, sammenlignet med yrkesaktive. Denne forskjellen blir imidlertid betydelig mindre når det kontrolleres for helsemessige og økonomiske problemer og er ikke lenger statistisk sikker (i motsetning til tabell 3).

Jo høyere utdanningsnivå, jo mindre er sjansen for å være helt uten gode venner. Derimot har ikke utdanningsnivået i seg selv betydning for savnet av en nær venn. Enslige er både oftere uten venner og savner i langt større grad en virkelig nær venn enn de gifte, også ved kontroll for økonomi og helse.

De som trenger det mest

Oppsummert, når vi også tar inn de andre variablene som er brukt i analysen, kan vi si at det følgende kjennetegner dem som har relativt mangelfulle vennskapsforhold: De er menn, de er eldre, de er enslige og uten kjæreste, har lavt utdanningsnivå, står utenfor arbeidslivet gjennom uførepensjon eller ved å være hjemmearbeidende, har dårlig helse og en vanskelig økonomisk situasjon. Det gode vennskapet er med andre ord en relativt sjelden fugl for en del av dem som har størst behov for et slikt vennskap.

Referanser

Alberoni, F. (1984): *Vänskap*, Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Aristoteles (1999): *Etikk: et hovedverk i Aristoteles filosofi, også kalt «Den nikomakiske etikk»*, Oslo: Gyldendal.

Frønes, I. og R. Brusdal (2000): *På sporet av den nye tid. Kulturelle varsler for en nær fremtid*, Bergen: Fagbokforlaget.

Inglehart, R. and W.E. Baker (2000): Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values, *American Sociological Review*, **65**, 19-51.

Kääriäinen, J. og Lehtonen (2006): The variety of social capital in welfare state regimes – a comparative study of 21 countries, *European Societies*, **8**, 27-57.

Spencer, L. og R. Pahl (2006): *Rethinking Friendship. Hidden Solidarities Today*, Princeton: Princeton University Press.

Hvem er de ensomme?

Er mennesker som bor i storbykommuner – Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger – mer ensomme enn folk i små utkantkommuner? Nei, viser resultatene fra LOGG-undersøkelsene. Storbyene er ikke så ensomhetskapende, og småstedene ikke så ensomhetsbeskyttende som vi ofte forestiller oss. Det er personens kjønn, subjektiv helse, om man er samboer og er i jobb som har størst betydning for om man er ensom eller ikke, uavhengig av bostedet.

Kirsten Thorsen og
Sten-Erik Clausen

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Kirsten Thorsen er psykolog og seniorforsker ved NOVA. Hun er leder for Funksjonshemning og aldring (FoA) ved Nasjonalt kompetansesenter for aldring og helse, og professor ved Høgskolen i Buskerud. (kth@nova.no)

Sten-Erik Clausen er psykolog og seniorforsker ved NOVA. (sec@nova.no)

Ensomhet er å oppleve et savn av ønsket kontakt med andre. Den som er ensom, har mindre kontakt med andre eller dårligere innhold i kontakten enn han eller hun ønsker (Peplau og Perlman 1982). Det er altså av betydning hvilke ønsker man har, ikke bare den faktiske kontakten.

Å være ensom er ikke det samme som å være alene eller isolert, bo alene, ha få venner eller ha liten sosial omgang. Ensomhet og «alenehet» er to ulike forhold. Man kan være einstøing, bo avsides eller se folk sjelden, og være aldeles fornøyd med tilværelsen. Man kan ha mange venner – ha stor vennekrets og høy aktivitet på Facebook – og likevel oppleve ensomhet. Det er likevel vanligvis en sammenheng mellom størrelsen på nettverket og om man opplever ensomhet. Mennesker med få kontakter er oftere ensomme (Meeuwesen, L. mfl. 2001, Halvorsen, K. 2005).

Inkludert i nærmiljøet

Ensomhet kan ses som et mål på om personene føler seg inkludert i nærmiljøet og har et kontaktnett som man opplever som tilfredsstillende. Et samfunn med mange ensomme vil være et samfunn med lite samhold og nærhet mellom menneskene. For den enkelte er ensomhet et viktig tegn på manglende trivsel i livet – en dårlig livskvalitet.

Hvem er det som opplever ensomhet?

I LOGG-studien har vi sett nærmere på hvilke kjennetegn ved individene som henger sammen med opplevelse av ensomhet. Vi ser først på sammenhenger mellom enkeltforhold og ensomhet, og til sist ser vi hva som har betydning for opplevelse av ensomhet når vi ser på disse forholdene samtidig.

Kvinner er mer ensomme enn menn

I LOGG-studien finner vi at relativt flere kvinner enn menn sier at de opplever ensomhet. Tabell 1 viser at hver fjerde kvinne sier at hun ofte eller av og til opplever ensomhet, mens noe under hver femte mann sier det samme. Kvinner er vanligvis gift med eldre menn, de mister oftere ektefellen, bor oftere alene, lever lenger og får flere helseplager. Menn anses å være mindre sosiale enn kvinner.

Levekårsundersøkelsen 1998 (Sosialt utsyn 2000) viser at menn har færre nære venner enn kvinner har. Ofte har menn ektefellen som sin nærmeste og eneste fortrolige. Også andre undersøkelser viser at ensomhet er mer utbredt blant kvinner enn blant menn (Andersson 1982, Peplau og Perlman 1982, Quereshi og Walker 1989, Thorsen 1990, Barstad 2000).

Ensomhet blant unge og eldre

Er det slik at eldre mennesker er mest ensomme, slik vi gjerne tror? LOGG-studien viser at ensomhet er mest utbredt i de eldste aldersgruppene, blant dem over 80 år og i gruppen 70-79 år (tabell 1).

Forskjellen i opplevd ensomhet mellom menn og kvinner øker med økende alder (figur 1). Vel tre av ti personer er ensomme blant eldre over 80 år, mot nær to av ti blant yngre mennesker over 30 år. Dette er i tråd med det bildet vi ofte får av gamle mennesker gjennom massemedia. Særlig helsepersonell mener at ensomheten er stor blant gamle (Tornstam 1981), men de overvurderer ensomheten blant eldre sammenholdt med hva eldre selv sier om sin ensomhet. Sammenlignet med yngre er eldre oftere syke og skrøpelige, de står vanligvis utenfor arbeidslivet, og mange bor alene og har mistet ektefellen.

Men ensomhet er også utbredt blant yngre i alderen 18-29 år. Minst ensomhet er det blant unge voksne, personer i etableringsfasen og de voksne «etablerte». Også andre undersøkelser (Peplau mfl. 1982, Andersson 1990, 1993) finner at kurven for ensomhet i ulike aldersgrupper har en u-form. Som årsaker til ensomhet blant helt unge mennesker pekes det på (Thorsen 1990) at unge i større grad enn eldre legger vekt på å være populære. Eldre kan si at ensomheten skyldes ytre forhold, at de er blitt alene eller har fått dårlig helse. Unge legger i større grad «skylden» på seg selv om de er ensomme. Det rammer selvfølelsen sterkere.

Helsens betydning – slik vi selv oppfatter den

Det er rimelig å anta at dårlig helse har sammenheng med opplevelse av ensomhet. Her måler vi helse som *subjektiv helse*, altså den helsen folk sier de opplever selv, vurdert på en skala fra «utmerket» til «dårlig». Tre ganger så mange av dem som opplever at de har dårlig helse, opplever også ensomhet, sammenlignet med dem som sier de har utmerket/meget god helse (tabell 1). Også andre undersøkelser viser at mennesker med dårlig helse er mer ensomme (Berg mfl. 1981, Tornstam 1988, Lunaigh og Lawlor 2008).

Dårlig helse kan føre til mer ensomhet, og følelse av ensomhet kan gi dårlig helse. Det kan hende at personer med redusert helse og funksjonsevne ikke orker så mye sosial kontakt. De står oftere utenfor arbeidslivet og mangler dermed kollegakontakt. Men ensomhet kan også føre til redusert helse, både fysisk og psykisk. Ensomhet kan gi depresjon, søvnløshet, spenninger, angst og fortvilelse (Lunaigh og Lawlor 2008). Det kan oppstå en ond sirkel av tilbaketreking og helsereduksjon. Analyse av NorLAG 1-data fra 2002-2003 viste at det er sterkere sammenheng mellom ensomhet og psykisk helse enn mellom ensomhet og fysisk helse (Thorsen og Solem 2005).

Samboerskapets velsignelser?

Studier viser rimeligvis at ektefeller og samboere er mindre ensomme enn de som lever som enslige (Thorsen 1990, Næss 1991, Barstad 2000, 2005). Blant de enslige sier over en tredel at de er ensomme, mens 14 prosent av samboende er ensomme. Men samboerskap er ikke noe fullgodt vern mot å oppleve ensomhet. Det er også mange gifte og samboende som føler ensomhet. Det kan være at parforholdet og partneren ikke oppfyller forventninger om lykke, nærhet og fortrolighet.

Tabell 1. Andeler som sier at de er ensomme minst «av og til». Prosent

Variabler	Prosent ensomme	Antall personer totalt
Alle	21,2	15 048
Kjønn		
Menn	18,0	7 414
Kvinner	24,1	7 637
Alder		
18-29 år	22,7	2 552
30-39 år	19,0	3 067
40-49 år	18,5	2 895
50-59 år	19,4	2 675
60-69 år	22,5	2 267
70-79 år	27,0	1 269
80 år og over	31,7	325
Subjektiv helse		
Utmerket	13,0	3 570
Meget god	18,0	4 699
God	24,4	3 600
Nokså god	28,4	2 386
Dårlig	39,2	780
Samlivsstatus		
Ugift	34,7	4 943
Gift eller samboer	14,4	10 108
Arbeidstilknytning		
Ikke i arbeid	29,5	4 026
I arbeid	18,0	11 025
Utdanning		
Grunnutdanning	25,7	3 069
Videregående grunnutdanning	22,4	2 503
Videregående avsluttende	18,9	4 303
Høgskole/universitet	19,1	5 002
Innbyggere i kommunen		
Inntil 4 000	22,4	2 451
5 000-10 000	21,2	2 104
10 000-20 000	19,1	3 676
20 000-100 000	20,6	2 444
Mer enn 100 000	22,2	4 373

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Kvinner føler seg oftere ensomme i parforhold enn menn (Andersson 1990, Thorsen 1990). Ensomheten kan også skyldes at man har få venner og lite nettverk utenfor parforholdet (Weiss 1973).

Utdanning, yrkesaktivitet, inntekt og ensomhet

Høyere utdanning henger sammen med mange positive forhold i livet: bedre helse, høyere levealder og bedre livskvalitet. Men kanskje er mennesker med høyere utdanning mer ensomme? De jobber hardt, dyrker karrieren og seg selv, og har lite tid til sosialt samvær?

Resultatene viser imidlertid at dess høyere utdanning, dess mindre opplevelse av ensomhet (tabell 1). Flere blant personer med grunnskoleutdanning er ensomme enn blant dem med høyere utdanning. Men vi finner ikke forskjell mellom dem med videregående skole og dem med høyskole eller universitetsutdanning.

Mange forhold som henger sammen med utdanning, kan innvirke på ensomhetsopplevelsen. Personer med lav utdanning har oftere dårlig helse, de har dermed større risiko for å ikke komme inn i arbeidslivet, eller de faller tidligere ut av det. De er oftere uføretrygdet og har dårligere økonomi enn yrkesaktive. Økonomi kan være en faktor som begrenser sosial deltakelse, ikke minst det som koster penger.

Mennesker som er utenfor yrkeslivet, er mer ensomme enn de som er yrkesaktive (tabell 1). Vi finner også en svak sammenheng mellom inntekt og følelse av ensomhet, slik at personer med lavere inntekt er noe mer ensomme enn dem med høyere inntekter. Funnet synes å bekrefte urettferdighetens prinsipp i livet, eller det som er kalt Matteus-effekten: «Den som har mye, skal få mer». (Matteusevangeliet kap. 25, vers 29). Fordeler i livet har en tendens til å falle sammen, det samme gjelder ulemper og uhell. Dette gjelder ikke bare ytre levekår, men livsopplevelse, følelse av sosial tilhørighet og trivsel – og ensomhet.

Er man mer ensom på store steder?

Mange har forestillinger om den fremmedgjørende storbyen der man kan gjemme seg bort, men også bli oversett og glemt. Er det tilfelle at man er mer ensom i kommuner med mange innbyggere – i Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger – enn i utkantkommuner med få innbyggere? Tabell 1 viser liten forskjell mellom store og små kommuner; andelen ensomme er nesten like stor uansett kommunestørrelse. Minst ensomhet finner vi i de mellomstore kommunene.

Mens de sosiale relasjonene innenfor husholdningene er blitt færre over en 25-års periode, fordi flere bor alene, er det blitt mer vanlig med fortrolige venner utenfor husholdningen (Sosiale indikatorer i Samfunnsspeilet 5-6/2008). Overalt har man omtrent like mye kontakt med gode venner. Det er små forskjeller i andelen som har fortrolige venner, etter bostedsstrøk (i levekårsundersøkelsene i 2002 og 2005). Det er noen flere i tettsteder enn i spredtbygde strøk som synes det er vanskelig å få hjelp fra naboene, men forskjellene er små (Levekårsundersøkelsen 2005).

Weiss (1973) skiller mellom *emosjonell ensomhet* – det at man mangler andre å være fortrolig med, og *sosial ensomhet* – at man mangler sosiale nettverk. At det over tid er blitt flere aleneboende, at færre finner sine fortrolige innenfor

Mål på ensomhet

I denne artikkelen måler vi ensomhet med spørsmålet: *Hender det du opplever ensomhet?* Svaralternativene er *ofte, av og til, sjelden* og *aldri*. Hvis personen svarer *ofte* eller *av og til*, regnes det som at de opplever ensomhet.

Dette er et spørsmål som har vært anvendt i en rekke undersøkelser, også i levekårsundersøkelser i Norge. Spørsmålet overlater til den enkelte å angi at han eller hun opplever ensomhet, og vurdere hva som legges i begrepet.

husholdningen og flere utenfor, viser en viktig endring i sosial samhandling. Men mye tyder på at relasjoner utenfor husholdningen – som kontakt med venner og naboer – ikke har samme betydning for å holde ensomheten borte som nær kontakt med en partner (Thorsen og Blekesaune 2004).

Når alle forhold ses under ett

Ulike forhold virker sammen, forsterker eller motvirker hverandre. En multi-variabel analyse (såkalt regresjonsanalyse) kan fortelle mer om hvordan ulike forhold virker sammen, og hva som har størst betydning for opplevelsen av ensomhet.

De som bor alene, kvinner, personer med dårlig helse eller manglende yrkestilknytning er oftere ensomme enn andre. I tillegg er ensomhet mer utbredt i grupper med lav utdanning, sammenlignet med andre utdanningsgrupper. De forholdene som har sterkest forklaringskraft, er samboerskap og helsetilstanden.

Referanser

- Andersson, L. (1982): Interdisciplinary study of loneliness with evaluation of social contacts as a means towards improving competence in old age, *Acta Sociologica*, 25, 75-80.
- Andersson, L. (1990): Om ensamhetens innhold og alders opplevelser, *Tidsskrift Aldresentrum*, 1-2, 9-13.
- Andersson, L. (1993): Loneliness. I Kastenbaum, R. (red): *Encyclopedia of adult development*, Phoenix A. Z.: The Oryx Press.
- Barstad, A. (2005): Få isolerte, men mange er plaget av ensomhet, *Samfunnsspeilet* 5, 19-26.
- Barstad, A. (2000): Hvem er de ensomme og isolerte? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 4, 67-84.
- Barstad, A. (1997): Psykisk helse: Fortrolighet som forebygger? *Samfunnsspeilet* 2, 22-31.
- Berg, S., Mellström, D., Persson, G. og Svanborg, A. (1981): Loneliness in the Swedish aged, *Journal of Gerontology*, 36, 3, 342-349.
- Halvorsen, K. (2005): *Ensomhet og sosial isolasjon i vår tid*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Gyldedal Akademiske.
- Luanaigh, C.O. og Lawlor, B.A. (2008): Loneliness and the health of older people, *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 23, 1213-1221.
- Meeuwesen, L., Hortulanus, R. og Machielse, A. (2001): Social contacts and social isolation: A typology, *The Netherlands Journal of Social Sciences*, 37, 2, 132-154.
- Næss, S. (1991): Ensomhet, livssituasjon og alder, *Aldring & Eldre* 4, 2-6.
- Peplau, L. A. og Perlman, D. (Red) (1982): *Loneliness. A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy*, New York: John Wiley and Sons.
- Peplau, L.A., Bikson, I., Rook, K. og Goodshields, J. (1982): Being old and living alone, I Peplau, L. A. og Perlman, D. (Red) (1982): *Loneliness. A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy*, New York: John Wiley and Sons.
- Quereshi, H. og Walker, A. (1989): *The Caring Relationship. Elderly People and Their Families*, Basingstoke: Macmillan.
- Statistisk sentralbyrå: *Sosialt utsyn 2000*.
- Thorsen, K. (1990): *Alene og ensom, sammen og lykkelig?* NGI-rapport nr. 2, Oslo: Norsk gerontologisk institutt.
- Thorsen, K. og Solem, P.E. (2005): «Vil ensomheten øke i årene fremover?», i Slagsvold, B. og Solem, P.E. (2005), *Morgendagens eldre*, NOVA-rapport 11/05, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Thorsen, K. og Blekesaune, M. (2004): Aldring, sosiale relasjoner, deltaking og ensomhet i lokal kontekst, Paper på den 17. Nordiska Kongressen i gerontologi, 23-26 mai i Stockholm.
- Tornstam, L. (1981): *Realiteter och föreställningar om vardagsproblem bland äldre, medelålders och yngre*, Rapport, Sociologiska Institutionen, Universitetet i Uppsala.
- Tornstam, L. (1988): *Ensamhetens ansikten*, En studie av ensamhetsopplevelser hos svenskar 18-80 år, Sociologiska insitutionen, Universitetet i Uppsala.
- Weiss, R.S. (1973): *Loneliness. The Experience of Emotional and Social Isolation*, London: The MIT press.

Når alle forhold ses sammen, er effekten av alder reversert i forhold til de enkle analysene. Yngre mennesker er mer ensomme enn eldre når vi kontrollerer for de andre variablene. At unge mennesker er utsatt for å oppleve ensomhet, bør få mer oppmerksomhet. Mobbing, sosial utstøting og ensomhet blant unge kan gi langvarige skadevirkninger, som depresjon, angst og psykiske plager.

Inntektsforhold har lite å si for om man føler seg ensom, derimot spiller utdanningsnivå en viss rolle.

Møtesteder er viktig

Heller ikke kommunestørrelse (målt med antall innbyggere i kommunen) ser ut til å spille noen rolle. Man kan bo i den lille utkantkommunen, ha dårlig helse og ha mistet ektefellen – og lengte etter de voksne barna som har flyttet bort. Og man kan ha dårlig helse, være alene og isolert i fjerde etasje i en bygd, se ut på pulserende byliv og føle ensomheten knuge. At kommunestørrelse ikke ser ut til å bety noe, skyldes at det er forhold knyttet til individene – deres helsetilstand, samboerforhold og yrkesaktivitet – som spiller størst rolle, slik vi har undersøkt det. Kommunen får betydning ved å innvirke på disse forholdene.

Det betyr at skal man redusere ensomheten i kommunen, må man studere hver kommune ut fra dens forutsetninger og befolknings sammensetning, og tilpasse tiltakene etter lokale forhold. En rekke forhold kan ha betydning: arbeidsmuligheter på stedet, befolkningens sammensetning, helsestell og livsstil blant innbyggerne. Og rimeligvis vil møtesteder der folk kan få venner, ha samvær, føle tilhørighet og finne partnere, være av betydning.

Eldre mest fornøyd med hvordan de bor

Boligens og familiens størrelse, sannsynligheten for å bo i enebolig eller å være leieboer varierer med alder og dels med hvor i landet man bor. Hvor fornøyd man er med boligen, avhenger også av alder. Jo eldre man er, jo mer fornøyd er man. Eldre kvinnelige husiere i Oslo er mest tilfreds. Unge og nyetablerte bor trangest i Oslo. 22 prosent av 20-29-åringene og 16 prosent av 30-39-åringene i hovedstaden bor trangt.

Vi tilbringer en betydelig del av våre liv i boligen, legger mye penger i den, og den blir ofte en del av vår identitet. Boligen og hvordan den samsvarer med våre behov og preferanser, er derfor viktig i et levekårsperspektiv. Data inn-samlet i LOGG (se tekstboks) viser hvordan sentrale sider ved boforholdene varierer mellom aldersgrupper og regioner i landet, og avdekker forhold som har betydning for hvor tilfreds vi er med boligen.

Ola Nordmann vel tilfreds med 4,5 rom i eid bolig

Ifølge intervjuundersøkelsen LOGG bor gjennomsnittsnordmannen i en bolig med 4,5 rom utenom kjøkken og smårom. Han deler boligen med 1,5 andre faste husholdningsmedlemmer og disponerer 2,2 rom per person. En av fire bor alene, i den forstand at det ikke finnes andre faste medlemmer i husholdningen, og en av tyve bor trangt (se tekstboks om boligens størrelse). Videre bor 83 prosent i en bolig som husholdningen eier, og 59 prosent bor i enebolig.

Intervjupersonene i LOGG ble stilt følgende spørsmål: «På en skala fra 0 til 10, hvor 0 betyr ikke fornøyd i det hele tatt, og 10 betyr svært fornøyd, hvor fornøyd er du med boligen din?» Vel en av fire er svært fornøyd, og tre av fire valgte en av de tre høyeste verdiene. Bare 1 prosent foretrakk en av de tre laveste verdiene (0-2). Gjennomsnittsnordmannen plasserte seg høyt opp på skalaen, nærmere bestemt 8,2. Samme grad av tilfredshet kommer til uttrykk i et spørsmål om hvor fornøyd man er med «strøket/bygda/bydelen». Disse spørsmålene finnes ikke i Statistisk sentralbyrås ordinære levekårs-/boforholdsundersøkelser.

De som bor alene, har små og ofte leide boliger

Personer som bor alene, har naturlig nok mindre boliger enn andre, med gjennomsnittlig 3,3 mot 4,9 rom. Aleneboende eier også boligen sjeldnere enn andre (63 mot 90 prosent blant dem som ikke bor alene). Forskjellene må sees på bakgrunn av at en forholdsvis stor andel av dem som bor alene, er

Hvem ble intervjuet

Analysen er avgrenset til intervjupersoner i alderen **20-79 år**. Vi har valgt å fokusere på personer med en **selvstendig bosituasjon**, og har derfor utelatt intervjupersoner som bor sammen med sine foreldre. Barn, eldre og hjemmeboende unge inngår likevel som medlemmer i intervjupersonenes husholdning og dermed som del av dennes boforhold. Fordi analyseenheter er personer, forteller tallene hvor mange som bor slik eller slik, og ikke hvor mange *boliger eller husholdninger* som har de eller de egenskapene.

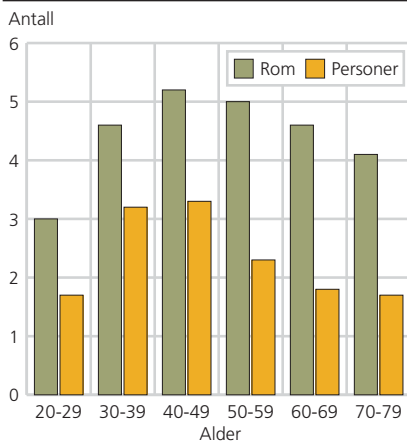
Torkil Løwe

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

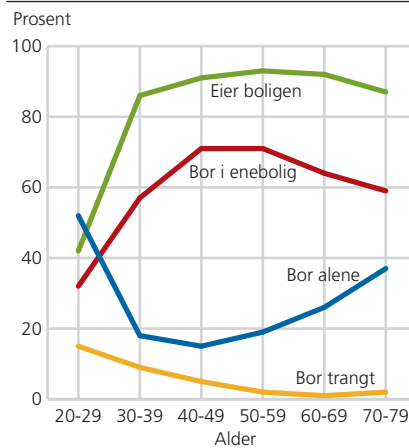
Torkil Løwe er sosiolog og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (tll@ssb.no)

Figur 1. Bolig- og husholdningsstørrelse, etter alder. Antall rom og personer¹

¹ Intervjuede som bor med sine foreldre er utelatt.
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Forbehold om livsløpstolkninger

LOGG er en tverrsnittundersøkelse som hittil er gjennomført kun på ett tidspunkt. Aldersgruppene representerer derfor ulike generasjoner (fødselskohorter), og vi kan kun beskrive forskjeller mellom disse per i dag. Hvordan **boforholdene endres gjennom livsløpet**, vil ikke kunne måles direkte, i og med at **verken generasjoner eller individer følges over tid**. Undersøkelsen forteller verken hvordan de som er i bestemte aldre i dag, hadde det før, eller vil få det senere i livet. Det er dessuten verdt å merke seg at tallene gir uttrykk for gjennomsnitt i de ulike aldersgruppene, og at boligkarrieren for den enkelte ikke nødvendigvis er preget av så kontinuerlige endringer som figurene 1 og 2 gir inntrykk av.

Figur 2. Boforhold, etter alder. Prosent¹

¹ Intervjuede som bor med sine foreldre er utelatt.
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

unge. Til forskjell fra andre undersøkelser ble det i LOGG spurt om noen bor sammen med intervjupersonen *deler av tiden*, nærmere bestemt minst en helg i måneden. I alt svarer knapt en av ti (8 prosent) at dette er tilfelle. Blant dem som bor alene, er andelen 12 prosent, hvorav litt flere menn enn kvinner (14 versus 11 prosent).

Store forskjeller mellom aldersgrupper

Det er generelt en sterk sammenheng mellom boforhold og alder, slik figurene 1 og 2 viser. Unge i 20-årene som har flyttet hjemmefra (se tekstboks), bor gjennomgående i små og ofte leide boliger. Samtidig har de som regel små husholdninger, og over

halvparten bor alene. Personer i 40-årene har størst boliger og har – i likhet med aldersgruppen 30-39 år – også de største husholdningene. Sjansen for at man har minst en person boende på deltid, det vil si minst en helg i måneden, er også størst blant 40-49-åringene; dette gjelder 15 prosent av dem. Blant enslige i denne aldersgruppen gjelder dette hele en av tre (33 prosent), hvorav andelen er høyest blant kvinner (38 mot 29 prosent).

Andelen som bor trangt, synker med alder

Tolker vi figur 1 i et livsløpsperspektiv (se forbehold i tekstboks), ser vi at boligen i gjennomsnitt vokser fra man flytter hjemmefra fram til 50-årsalderen, for deretter å krympe noe. Det samme gjelder andelen som bor i enebolig (figur 2). Forholdet mellom antall husholdningsmedlemmer og boligens størrelse blir stadig mer gunstig – og andelen som bor trangt, synker – inntil 60-70-årsalderen. Videre ser vi at sannsynligheten for at man eier boligen, øker sterkt tidlig i livsløpet fram til 40-årsalderen for deretter å stabilisere seg på et høyt nivå – over 90 prosent – før den synker noe fra 70-årsalderen.

Særlig store endringer i 20-årene

Forskjellene er størst blant intervjupersoner i 20-årene, som representerer det vi gjerne kaller *etableringsfasen*. Andelen som leier, er særlig høy i første halvdel av 20-årene. Knapt hver fjerde 20-24-åring (23 prosent) eier boligen, mens vel en av to (56 prosent) er boligeier blant 25-29 åringer. At de aller yngste ofte leier, må sees i sammenheng med at to av tre av disse (65 prosent) bor alene, mens dette gjelder fire av ti 25-29-åringene – som dessuten oftere enn de yngste er etablert i arbeidslivet.

Boligens størrelse

Boligens størrelse måles ved antall beboelsesrom, det vil si hvor mange **soverom** og **oppholdsrom** i tillegg til kjøkken, bad, gang og vaskerom husholdningen disponerer til eget bruk. Man bor «trangt» dersom husholdningen disponerer færre beboelsesrom enn det er faste medlemmer av husholdningen. Enslige regnes som trangbodde når de kun har ett rom (i likhet med husholdninger som består av to personer).

Beskjedne forskjeller mellom landsdeler ...

Tabell 1 viser hvordan boforholdene varierer i et regionalt perspektiv etter en inndeling av landets fylker i landsdeler (Statistisk sentralbyrå 1999). Andelen som bor i enebolig, varierer naturlig nok en del mellom landsdelene, og dels som følge av dette er det også klare forskjeller i boligstørrelse. Personer i Oslo og Akershus har de minste boligene, 3,8 rom i gjennomsnitt, fulgt av Nord-Norge med 4,5 rom. Agder og Rogaland topper listen med 4,9 rom. Forskjellene i boligstørrelse må sees i nær sammenheng med forskjeller i husholdningsstørrelse.

Vi merker oss at de som bor i Nord-Norge, er minst – og de som bor på Sør-Østlandet, er mest – fornøyd med boligen. Bortsett fra at andelen som bor alene, og som bor trangt, er høyest i Oslo og Akershus, avdekker tabell 1 ellers bare relativt beskjedne forskjeller mellom landsdelene slik de her er definert. Det er verdt å merke seg at Oslo og Akershus er svært ulike når det gjelder boforhold (Andersen A. mfl. 2003). De som bor i Akershus, har i gjennomsnitt 4,6 rom i boligen, mot 3,6 rom i Oslo. Dette har sammenheng med at mange flere har enebolig i Akershus enn i Oslo (54 mot 15 prosent).

... men tydelige forskjeller mellom by og land

Det er tydeligere forskjeller mellom «by og land» enn mellom landsdeler. I figurene 3 og 4 er bosted ordnet etter kommunens sentralitet (blant annet reisetid til nærmeste tettsted, se tekstboks). Vi ser at boforholdene varierer ganske mye med hvor sentralt område man bor i, og at storbyene, spesielt Oslo, skiller seg klart ut når det gjelder boligtype og boligens størrelse. Jo mer sentralt strøk, jo lavere er andelen som bor i enebolig, og boligene er følgelig gjennomgående mindre.

I storbyene, og særlig i hovedstaden, er det også flere som bor alene. Selv om husholdningene generelt er noe mindre, er forholdet mellom husholdningenes og boligens størrelse minst «rommelig» i storbyene, fremfor alt i Oslo der en av ti bor trangt. Sannsynligheten for at man eier boligen, varierer i liten grad med sentralitet.

Trangt i Oslo for de unge

Det er større forskjeller i boforhold mellom unge og eldre i storbyene enn i landet ellers (Løwe 2002, Andersen A. mfl. 2003). I Oslo bor 22 prosent av 20-29-åringene og 16 prosent av 30-39-åringene trangt, mens andelen trangbodde i de samme aldersgruppene i de tre andre storbyene er 15 og 7 prosent i gjennomsnitt.

Eldre mer tilfreds med boligen enn yngre ...

Generelt er det – ikke overraskende – de som eier og har mange rom og god plass, og som bor i enebolig, som er mest fornøyd med boligen (tabell 2). Mer

Tabell 1. Boforhold, etter landsdel. Intervjuede i alderen 20-79 år som ikke bor med sine foreldre. Prosent, antall og gjennomsnitt

	Antall rom i boligen	Antall personer i boligen	Bor i enebolig (prosent)	Bor alene (prosent)	Bor trangt (prosent)	Eier boligen (prosent)	Hvor fornøyd med boligen (gj.snitt, 0-10)	Antall intervjuede
Landet	4,6	2,5	61	25	5	84	8,2	13 952
Oslo og Akershus	3,8	2,3	25	32	9	82	8,2	3 646
Hedmark og Oppland	4,8	2,5	81	19	4	83	8,2	836
Sør-Østlandet ¹	4,7	2,6	70	21	4	87	8,3	1 820
Agder og Rogaland	4,9	2,7	76	22	3	86	8,2	2 296
Vestlandet	4,8	2,7	63	21	5	85	8,1	1 862
Trøndelag	4,7	2,5	75	24	5	83	8,1	1 969
Nord-Norge	4,5	2,4	80	27	4	80	8,0	1 522

¹ «Sør-Østlandet» omfatter Østfold, Buskerud, Vestfold og Telemark. Vestlandet omfatter Hordaland, Sogn og Fjordane samt Møre og Romsdal.

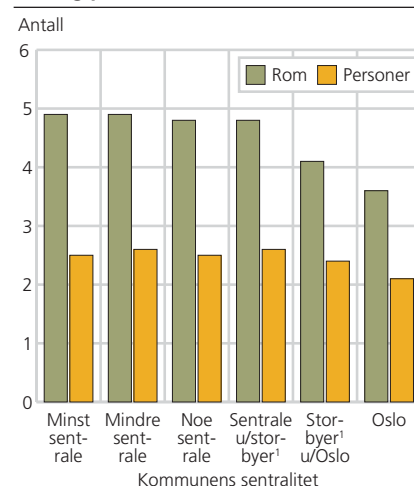
² Det er stor forskjell i mellom Oslo og Akershus for disse forholdene.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Sentralitet

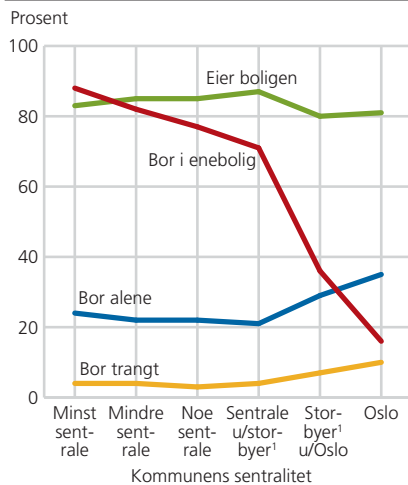
Kommunenes geografiske beliggenhet i forhold til tettsteder av ulik størrelse. Inndelt i fire sentralitetsnivåer (0-3), der 0 = minst sentral, 1 = mindre sentral, 2 = noe sentral og 3 = sentral kommune (Statistisk sentralbyrå 2008). Nivå 3 omfatter storbyene Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger som er skilt ut og behandles separat i denne artikkelen.

Figur 3. Bolig- og husholdningsstørrelse, etter sentralitet blant personer 20-79 år som ikke bor med sine foreldre. Antall rom og personer¹

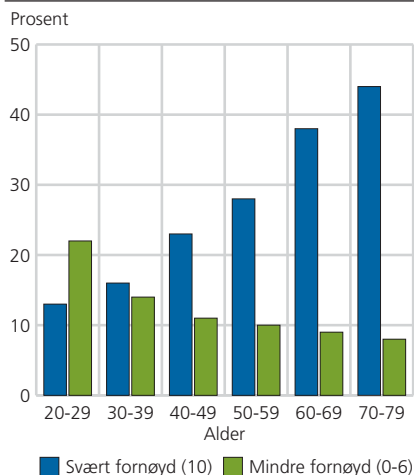
¹ Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger er her skilt ut fra sentralitetsnivå 3 (jf. tekstboks om sentralitet). Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 4. Boforhold, etter sentralitet blant personer 20-79 år som ikke bor med sine foreldre. Prosent¹

¹ Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger er her skilt ut fra sentralitetsnivå 3 (jf. tekstboks om sentralitet). Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 5. Hvor fornøyd man er med boligen på en skala fra 0 (mindre fornøyd) til 10 (svært fornøyd), etter alder. Prosent¹

¹ Intervjuede som bor med sine foreldre, er utelatt. Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Ulike typer analyse

I en såkalt univariat analyse beskriver vi **ett forhold** – en variabel – for eksempel inntekt. En bivariat analyse er en undersøkelse av hvordan **to forhold henger sammen**, for eksempel inntekt og kjønn, uten hensyn til andre relevante forhold. I en multivariat analyse studerer vi hvordan **flere forhold henger sammen** i en teoretisk modell. Oftest spør vi her hvordan én variabel betinges av to eller helst flere antatt relevante forklaringsvariabler. Gjennom *regresjon* kan vi beregne verdien/størrelsen på den avhengige variabelen, gitt bestemte verdier på forklaringsvariablene – og om/hvor mye den avhengige variabelen **endres** i gjennomsnitt ved gitte endringer i hver av forklaringsvariablene mens de andre **holdes fast**, det vil si «kontrolleres for» (Lewis-Beck 1980).

interessant er det at menn er litt mindre fornøyd med boligen enn kvinner, og særlig at *eldre er mer tilfreds enn yngre* (figur 5). Det kan tenkes at eldre er mer fornøyd enn yngre fordi de oftere eier boligen og sjeldnere bor trangt – og at de som bor i enebolig, er mer fornøyd enn andre fordi de har større plass og bedre nærmiljø.

... uavhengig av boforhold

Selv om det kontrolleres for disse og andre relevante forhold i en såkalt *regresjonsmodell* som avdekker flere forholds betydning *uavhengig* av de andre, viser det seg at jo eldre man er, jo mer fornøyd er man med boligen (se tabell 2 og tekstboks om ulike typer analyse). Med andre ord gjelder sammenhengen mellom alder og boligtilfredshet uavhengig av sentrale boforhold og kjennetegn ved personene. Dette tyder på at eldre generasjoner er mer nøysomme enn yngre, og årsaken kan være at etterkrigstidens stadige vekst i boligkonsumet har bidratt til at de mer tilårskomne har andre referanserammer for hva som er tilfredsstillende boforhold.

Kvinnelige huseiere i Oslo med god plass er mest fornøyd

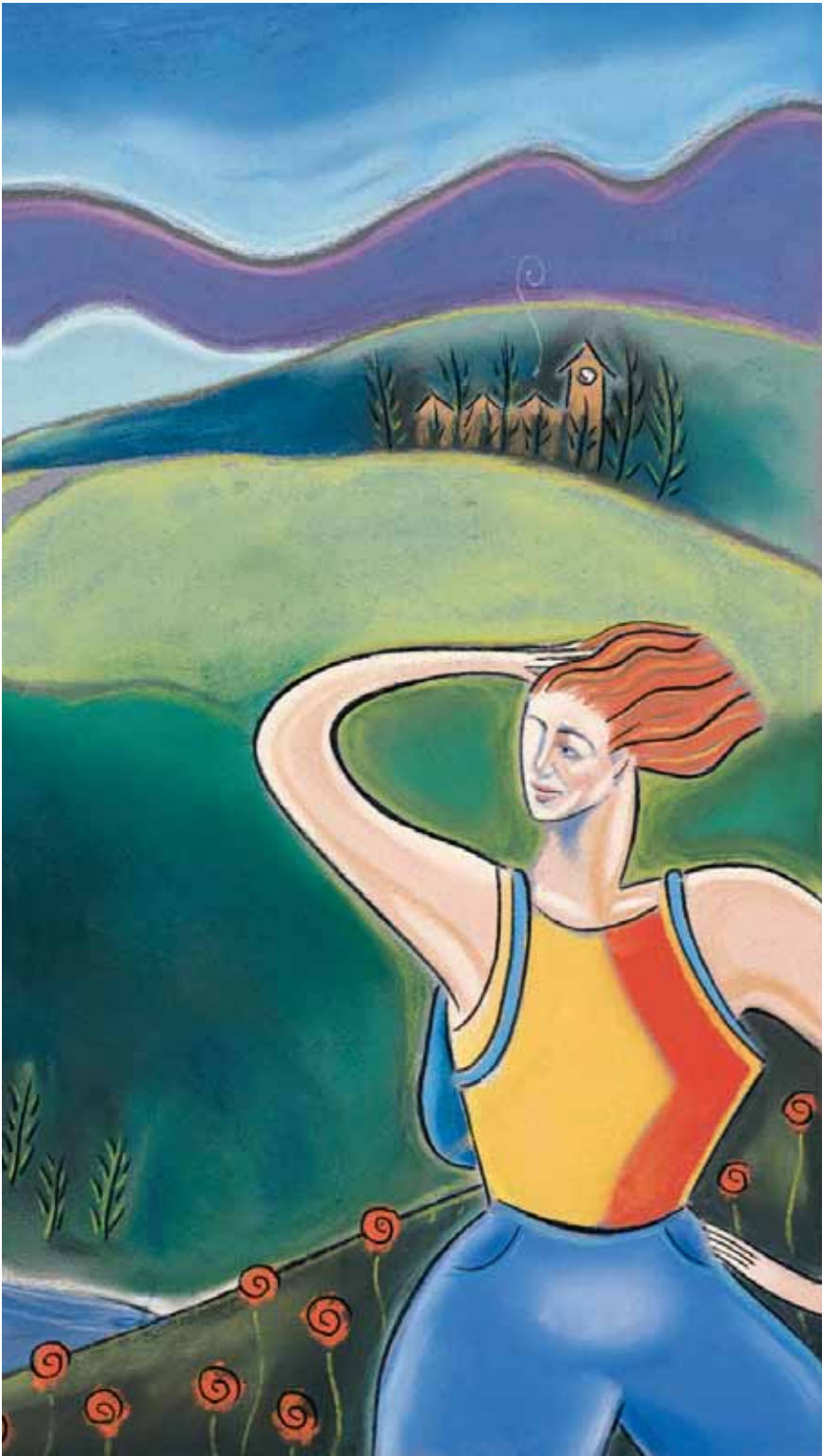
Tabell 2 viser at kjønnsforskjellen holder seg uendret uansett kontroll for andre forhold i modellen. Modellen viser videre at de som bor i Oslo, er noe mer fornøyd enn andre, såfremt vi tar hensyn til at boforholdene i hovedstaden er noe mindre rommelige. Det å eie boligen har positiv betydning for hvor tilfreds man er med boligen, uavhengig av de andre variablene i modellen. Om man bor i enebolig, har, derimot, interessant nok, ingen betydning i seg selv da det er boligens størrelse som her er utslagsgivende.

Tabell 2. Betydningen av ulike faktorer for hvor tilfreds man er med boligen (0-10). Personer 20-79 år som ikke bor med sine foreldre¹

	Bivariat (enkel) sammenheng	Multivariat (kontrollert) sammenheng
Alder (år)	,23	,16
Kjønn (mann)	-,06	-,06
Eier boligen	,25	,16
Bor i enebolig	,09	Ikke signifikant
Antall rom	,17	,08
Bor alene	-,10	Ikke signifikant
Bor trangt	-,16	-,08
Bor i Oslo	Ikke signifikant	,04
Bor i Nord-Norge	-,04	-,03

¹ Bivariate sammenhenger: Pearsons R, Multivariat: Beta, lineær regresjon. Alle sammenhenger: P<,001. N=13952.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Fornøyd med boligen, nærmiljøet og livet

Et forhold som, ikke overraskende, henger nært sammen med hvor tilfreds man er med boligen, er hvorvidt man er fornøyd med nærområdet. De som er fornøyd med boligen, er også fornøyd med «strøket/bygda/bydelen», og omvendt. Og er man tilfreds med boligen, er man også ofte svært fornøyd med livet – fremdeles ifølge LOGG.

Referanser

Andersen, A., Torkil Løwe og Elisabeth Rønning (2003): Boforhold i storby. Notater 36/2003, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/notat_200336/notat_200336.pdf

Lewis-Beck, M. (1980): *Applied regression. An introduction*, SAGE Publications.

Løwe, T. (2002): Boligkonsum og livsfase i by og bygd. Analyser av SSBs boforholds- og levekårsundersøkelser 1998 og 1997. Notater 83/2002, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/05/03/notat_200283/notat_200283.pdf

Løwe, T. (2001): *Boligkonsum og husholdningsstruktur: Livsfase- og generasjonsendringer i perioden 1973-1997*, Rapporter 24/2001, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/emner/00/02/rapp_200124/rapp_200124.pdf

Statistisk sentralbyrå (1999): *Regionale inndelinger: En oversikt over standarder i norsk offisiell statistikk*, NOS C513.

Statistisk sentralbyrå (2008): «Standard for sentralitet – Sentralitet 2008», <http://www3.ssb.no/stabas/ItemsFrames.asp?ID=5285601&Language=nb>

Litteratur

Løwe, T. (2003): Er noen generasjoner bedre stilt på boligmarkedet enn andre? Analyser av livsløps- og generasjonsforskjeller i boforhold gjennom perioden 1967-2001, *Økonomiske analyser 2/2003*, Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200302/lowe.pdf>

De fleste bor nær foreldre og voksne barn

Noen av oss har foreldre og barn boende svært langt unna, men de aller fleste har foreldre og/eller barn i en rimelig avstand, under 30 kilometer, fra der vi selv bor. Det er flest med lang reisevei til foreldre blant dem som bor i Oslo og Akershus og i Nord-Norge. De som har voksne barn langt unna, er for det meste personer på Vestlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge. Utviklingen i flyttemønster har påvirket den geografiske avstanden mellom familiemedlemmer.

Trude Lappegård

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Trude Lappegård er forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (lap@ssb.no)

Familien utgjør en av de viktigste dimensjonene i folks liv. For den enkelte vil det å ha et godt sosialt nettverk, hvor familien inngår, være svært viktig for opplevelse av egen velferd. For samfunnet utgjør familien en viktig sosial ressurs, hvor utveksling av ubetalt hjelp og omsorg utgjør en viktig komponent for et bærekraftig velferdssamfunn (Murphy 2008). Familien er den viktigste kilden til hjelp og omsorg ved siden av offentlige velferdsordninger (Daatland og Herlofson 2005). Geografisk nærhet er dermed en viktig forutsetning for hyppig samvær og utveksling av støtte mellom generasjoner og familiemedlemmer.

Et aktuelt spørsmål er i hvilken grad geografisk avstand svekker familien som en viktig sosial ressurs i samfunnet. At Norge er et land med store geografiske avstander, gjør dette spørsmålet mer aktuelt her enn i andre land. Hvor vanlig er det å bo langt unna foreldrene sine? Er det slik at de fleste innbyggerne verken har foreldre eller voksne barn i nærheten?

Med utgangspunkt i LOGG-utvalget av personer i aldersgruppen 18-79 år ser vi her nærmere på forskjeller i geografisk avstand (se tekstboks), både til foreldrene og til voksne barn, i tre grupper: 1) personer som har minst én forelder i live, 2) personer som har minst ett barn over 20 år boende på en annen adresse, 3) personer som både har minst én forelder i live og minst ett barn over 20 år boende på en annen adresse enn en selv.

Det er imidlertid viktig å understreke at det ikke bare er geografisk avstand som har betydning for familien som sosial ressurs. Endringer i familiemønster og nye kjønnsrollemønstre er andre viktige faktorer (Daatland og Herlofson 2005).

Vedvarende sentralisering i Norge

Utviklingen i flyttemønsteret og bosetningsmønsteret gjennom de siste tiårene utgjør et viktig bakteppe for geografisk avstand mellom de nære familiemedlemmer. Gjennom mange år har det pågått en sentraliseringsprosess i Norge. Figur 1 illustrerer dette og viser flyttestrømmene for 2007. Ifølge befolkningsstatistikken flytter 4-5 prosent av befolkningen over kommunegrensene hvert år.

Sentraliseringen av befolkningen har pågått gjennom mesteparten av etterkrigstiden, og folk har i større grad flyttet fra land til by enn omvendt. Det

har vært en jevnt høy og vedvarende utflytting fra de typiske distriktsområdene. Viktige trekk ved samfunnsutviklingen kan knyttes til sentraliseringen. Næringsutvikling, utdanningsbehov, teknologisk utvikling, betydningen av informasjons- og kommunikasjonsforhold og krav til effektivitet har i sum hatt kontinuerlig sentraliserende virkninger (Sørli 2003). Det var størst utflytting fra Nord-Norge. For eksempel Finnmark har som følge av innenlandske flyttinger isolert sett redusert befolkningen med 16 prosent av befolkningen i perioden 1996-2006. Samtidig har befolkningen i Oslo og Akershus økt med 6 prosent (Statistisk sentralbyrå 2007).

Ulike grunner for å bo nær foreldre

I løpet av livet er det mange forhold som påvirker flytting, slik som utdanning, arbeid og bolig. I noen perioder vil det være mer attraktivt å bo nær hverandre, og det kan være ønsker og behov for mer kontakt og samvær mellom foreldre og barn.

Når en etablerer seg med familie og barn, er det med på å styrke bånd til nærmiljøet og bostedet. Dette vil kunne bidra til mindre mobilitet, men samtidig kan det å få barn gjøre det mer attraktivt å bo i nærheten av sine foreldre (eller svigerforeldre). Foreldre, når de blir besteforeldre, kan uttrykke et sterkere ønske om at barna skal bo i nærheten (Michielin og Mulder 2008). Ønsket om å bo nærmere sine foreldre vil også kunne øke som en følge av andre endringer i familiesituasjonen, for eksempel samlivsbrudd.

Endringer i foreldrenes situasjon kan også øke behovet for å bo i nærheten av hverandre. Når en av foreldrene dør, kan det føre til at den gjenlevende trenger hjelp og støtte fra barna. Norge er et samfunn der formelle regler og uformelle normer ikke definerer familien som hovedsansvarlig for støtte og omsorg for de gamle (Hagestad 2003). Dette henger sammen med et velutbygd tjenestetilbud til eldre i det norske velferdssamfunnet.

Selv om nordmenn ikke har formelle familieforpliktelser, viser det seg at de har uformelle normer som legger vekt på støtte mellom familiemedlemmer. Dette betyr at også i Norge representerer familien et sentralt sikkerhetsnett for eldre. Den fyller hull i velferdsstatens ordninger, samtidig som den gir tilhørighet og kontinuitet (Hagestad 2003).

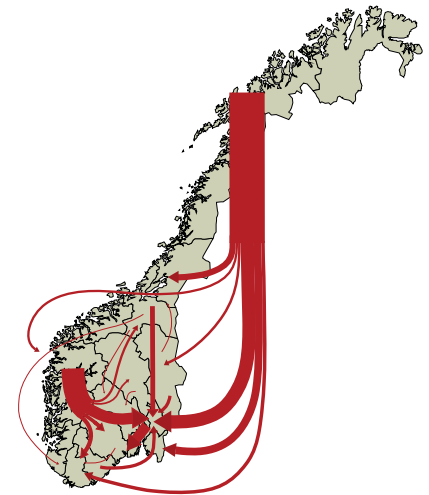
Lengst reisevei til far når foreldre ikke bor sammen

Avstand mellom voksne barn og deres foreldre vil i hovedsak være påvirket av flyttemønstret til barna. Voksne barn vil her være i alle aldersgrupper, og flyttingene deres vil ha skjedd over flere tiår. Når vi skal se på bostedsavstand mellom barn og foreldre, skiller vi etter om foreldrene bor sammen eller ikke, og hvorvidt en eller begge lever.

Figur 2 viser at de som har foreldre som ikke bor sammen, bor lenger unna både mor og far enn de som har foreldre boende sammen, eller bare har en forelder i live. De som har foreldre som ikke bor sammen, har en større geografisk avstand til far enn til mor.

Vi viser tre ulike tall for avstand: avstanden som 25 prosent i gruppen har til sine foreldre, avstanden som halvparten (medianverdien) i gruppen har til sine foreldre, og avstanden som 75 prosent har til sine foreldre. De største forskjellene mellom gruppene finner vi blant dem som bor relativt langt unna foreldrene. Blant dem som har foreldre som ikke bor sammen, har 25 far bo-

Figur 1. **Nettflytting mellom landsdeler, 2007**

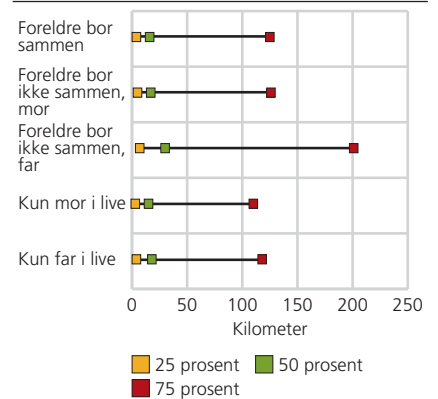

Kilde: Befolkningsstatistikk, SSB.
Kartgrunnlag: Statens kartverk

Beregning av geografisk avstand

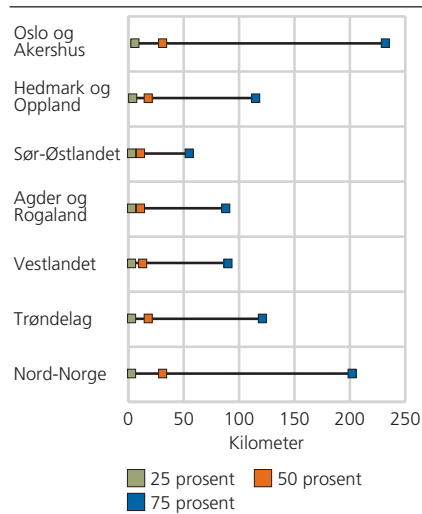
For å beregne geografisk avstand mellom to familiemedlemmer har LOGG brukt **adresseregistret** i GAB (Grunneiendoms-, adresse- og byggningsregisteret, som Statens kartverk er ansvarlig for). Ved hjelp av numeriske adresser beregnes **reell avstand langs vei** (reisemeter) mellom to adresser. Det tas spesielt hensyn til **fergestrekninger**. Hvis avstand langs vei ikke beregnes, blir **luftlinje** beregnet (aktuelt for eksempel på øyer uten fergeforbindelse). For mer informasjon om beregning av geografisk avstand, se Reid (2002).

Figur 2. **Avstand i kilometer til foreldre¹, etter om foreldre bor sammen**

¹ Personer med minst én forelder i live.
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 3. Avstand i kilometer til foreldre¹, etter landsdel. Personer med minst én forelder i live

¹ Hvis foreldre ikke bor sammen, har vi beregnet avstand til mor.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

ende mer enn 201 kilometer unna. Det tilsvarende tallet blant dem som har foreldrene boende sammen, er 125 kilometer.

«Lang vei hjem» fra Oslo og Akershus

Figur 3 viser at det er til dels store forskjeller i avstand til foreldre etter landsdel. Personer bosatt på Sør-Østlandet (Østfold, Buskerud, Vestfold og Telemark) og i Agder og i Rogaland bor gjennomgående nærmere sine foreldre enn personer som bor i andre deler av landet. Lengst avstand til foreldre har de som bor i Oslo og Akershus samt i Nord-Norge. I disse gruppene har 25 prosent foreldrene sine boende henholdsvis mer enn 232 kilometer og 202 kilometer unna. For dem som bor i Oslo og Akershus, kan dette knyttes til de store flyttestrømmene til disse områdene, mens for dem som bor i Nord-Norge, kan det henge sammen med de store avstandene i disse områdene.

Funnene her gjenspeiler seg også i variasjoner etter sentralitet. Avstanden til foreldre er lengst for personer bosatt i de minst sentrale kommunene og blant dem som bor i sentrale kommuner (figur 4).

Stadig flere bor der de vokste opp

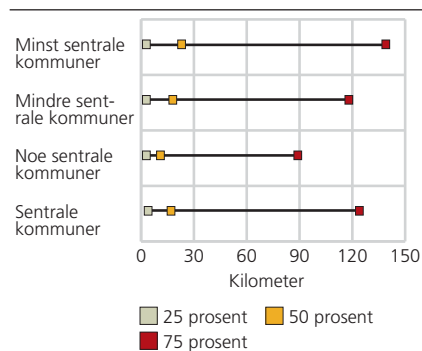
Tidligere undersøkelser peker mot at personer i fødselskullene like etter andre verdenskrig i størst grad skifter bostedskommune fra barneårene til voksen alder (Sørliie 2003). Etter hvert vil stadig flere bli boende i sine oppvekstkommuner. I takt med at flere er født eller har vokst opp i sentralt beliggende kommuner, har en økende andel av hvert årskull kunnet etablere seg på hjemstedet eller nær byområdene (Sørliie 2003).

Små forskjeller mellom søsken

Hvor søsken bor kan også ha betydning for hvor en selv bosetter seg. Det kan for eksempel være slik at hvis en av søsknene bor nær foreldrene, kan det bidra til mindre forpliktelse for de øvrige søsknene og dermed større mobilitet bort fra foreldre. At søsken bor nær sine foreldre kan også gi en egenverdi til bostedet og dermed gjøre det mer attraktivt å bo der. En studie fra Nederland viser at de som ikke hadde søsken boende der foreldrene bodde, hadde lengre

vei til sine foreldre enn de som hadde minst ett søsken boende nær foreldrene (Michielin og Mulder 2008).

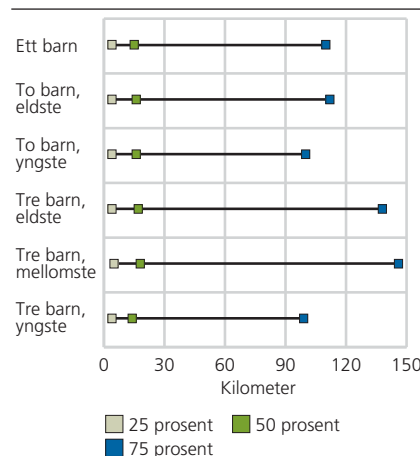
Figur 4. Avstand i kilometer til foreldre¹, etter sentralitet. Personer med minst én forelder i live

¹ Hvis foreldre ikke bor sammen, har vi beregnet avstand til mor.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 5. Avstand i kilometer til voksne barn, etter antall barn og nummer i søskenflokk. Personer med minst ett voksen barn boende på en annen adresse enn en selv

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Vi har valgt å se på personer som har ett, to eller tre barn (de som har flere enn tre barn utgjør ingen stor gruppe i vårt materiale). Vi skiller mellom eldste og yngste barn samt mellomste barn. Det er ikke noen store forskjeller i avstand til barna etter hvorvidt barnet er eldst eller yngst i en søskenflokk, viser figur 5. Det er imidlertid en liten tendens til at den yngste bor noe nærmere sine foreldre enn den eldste, men forskjellene er små. Det er også en liten tendens til at den mellomste i søskenflokk bor noe lenger unna foreldrene enn den yngste og den eldste.

Lengst vei til barna har de som bor i Nord-Norge

Det som har størst betydning for avstanden til barna, er hvor i landet foreldrene er bosatt, og det er svært store forskjeller, slik figur 6 viser. Halvparten av personer bosatt i Nord-Norge har det eldste barnet boende i en radius av

106 kilometer, mens de siste 25 prosent har barnet boende mer enn 1 372 kilometer unna. Halvparten av dem som er bosatt i Oslo og Akershus, har det eldste barnet boende i en radius av 11 kilometer, mens 25 prosent har barnet boende mer enn 33 kilometer unna.

Dette gjenspeiler den betydelige flyttestrømmen fra Nord-Norge de siste tiårene hvor de som har vokst opp i Oslo og Akershus, i stor grad blir boende i de samme områdene som voksne. Når vi ser på variasjoner etter sentralitet, har de som bor i de minst sentrale kommunene, lengst avstand til sine barn, mens de som bor i sentrale kommuner, har kortest avstand til sine barn (figur 7).

Er det mange som verken har foreldre eller barn i nærheten?

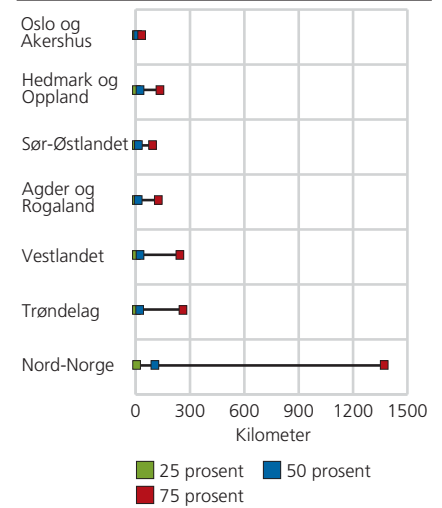
Så langt har vi sett på en persons avstand til foreldre og avstand til voksne barn uavhengig av hverandre. Vi skal nå se på en persons avstand til både foreldre og barn. De som er med, er de som minst har én forelder i live og minst ett barn over 20 år boende på en annen adresse enn de selv.

Det er blitt en vanlig, forventet del av voksenlivet å befinne seg i en såkalt *Janus-generasjon*, der vi forholder oss «oppover» som barn til aldrende foreldre og «nedover» til egne barn (Hagestad 2003). Selv om få familier har alvorlige «generasjonsklemmer» knyttet til unge og gamle som trenger omsorg, stiller likevel Janus-posisjoner mange voksne i en situasjon der vi må ta prioriteringsvalg (Hagestad 2003).

Med utgangspunkt i avstanden som halvparten (medianverdien) har til sine foreldre, og avstanden halvparten har til sine voksne barn, har vi sett nærmere på avstand til både foreldre og barn for samme person. Medianverdien for foreldre er her 12 kilometer og for eldste barn 18 kilometer. Vi definerer avstand under medianverdien som «nær» og avstand over som «lenger unna». Dette gir oss fire grupper: 1) de som har både foreldre og barn boende i nærheten, 2) de som har foreldrene boende i nærheten og eldste barnet boende lenger unna, 3) de som har foreldrene boende lenger unna og eldste barnet boende i nærheten, 4) de som har både foreldre og barn boende lenger unna.

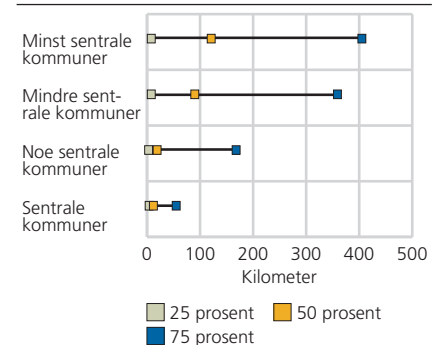
Figur 8 viser hvordan disse gruppene fordeler seg etter sentralitet. En av tre som er bosatt i sentrale kommuner, har både foreldre og barn boende i nærheten, mens det tilsvarende tallet for personer bosatt i minst sentrale kommuner er en av seks. Situasjonen som dominerer blant personer i mindre sentrale og noe sentrale kommuner, er at de har foreldre boende i nærheten og samtidig barna boende lenger unna.

Figur 6. Avstand i kilometer til voksne barn¹, etter landsdel. Personer med minst ett voksent barn boende på en annen adresse enn en selv

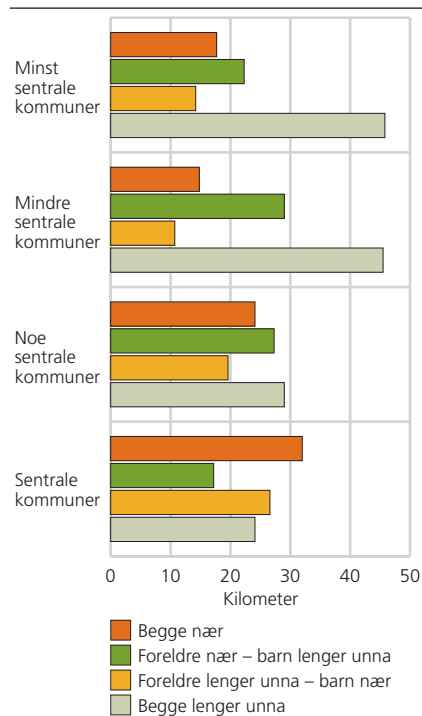
¹ Vi har her beregnet avstand til eldste barn. Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 7. Avstand i kilometer til voksne barn¹, etter sentralitet. Personer med minst ett voksent barn boende på en annen adresse enn en selv

¹ Vi har her beregnet avstand til eldste barn. Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 8. Avstand til foreldre¹ og voksne barn², etter sentralitet. Personer med minst én forelder i live og minst ett voksent barn boende på en annen adresse enn en selv

¹ Hvis foreldre ikke bor sammen, har vi beregnet avstand til mor.

² Vi har her beregnet avstand til eldste barn.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Av dem som bor i de minst sentrale eller de mindre sentrale kommunene, er det relativt få som har barna boende i nærheten, og samtidig foreldre som bor langt unna. Dette er imidlertid en mer vanlig kombinasjon blant dem som bor i de sentrale kommunene. At verken foreldre eller barn bor i nærheten er tilfelle for hele 46 prosent av både dem som er bosatt i de minst sentrale kommunene, og dem som er bosatt i mindre sentrale kommuner. Blant dem som er bosatt i noe sentrale og sentrale kommuner, utgjør denne gruppen henholdsvis 29 og 24 prosent.

De fleste har familien boende i nærheten

Funnene i undersøkelsen viser at de fleste har sine foreldre boende i nærheten. Det samme gjelder avstanden til voksne barn. Flertallet har barna boende i en rimelig avstand, med unntak av dem som bor i Trøndelag og Nord-Norge der avstanden er noe lenger. Som følge av utviklingen i flyttemønster og bosted har noen grupper sine foreldre og voksne barn boende svært langt unna.

Det er blant dem som bor i Oslo og Akershus, og blant dem som bor i Nord-Norge, vi finner flest som har foreldrene boende langt unna. Lengst avstand til voksne barn har personer bosatt på Vestlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge. Blant dem som bor i små usentrale kommuner, er det relativt mange som både har foreldre og voksne barn boende langt unna. Enten det er behov for å gi hjelp til foreldre eller voksne barn, eller det er behov for å motta hjelp fra foreldre eller voksne barn, vil lange avstander være et stort hinder.

Mindre lokalsamfunn – lange avstander

I lokalsamfunn der mange har lange avstander til sine familiemedlemmer, blir familien en mindre sosial ressurs enn der avstanden er kortere. Også i det norske velferdssamfunnet med et godt utbygd tjenestetilbud utgjør familien et viktig sikkerhetsnett, spesielt for eldre (Hagestad 2003). Når geografisk avstand hindrer hyppig samvær og utveksling av hjelp, vil det innebære større utfordringer for samfunnet, ikke bare for de individene det gjelder.

Referanser

Daatland, S.O. og K. Herlofson (2005): «Familiens rolle i morgendagens omsorg», i Slagsvold, B. og P.E. Solem, *Morgendagens eldre. En sammenligning av verdier, holdninger og atferd blant dagens middelaldrende og eldre*, NOVA-rapport 11/05.

Hagestad, G. (2003): «Aldring», i Frønes, I. og Kjølørød, L. (red.), *Det norske samfunn*, Oslo: Gyldendal Akademisk.

Michielin, F. og C.H. Mulder (2008): «Distance to parents and geographical mobility», *Population, Space and Place*, 14:327-345.

Murphy, M. (2008): «Variations in kinship networks across geographic and social space», *Population and Development Review*, 34(1):19-49.

Reid, S. (2002): Bosettingskriteriene i inntektssystemet til kommunene. Erfaringer med overgang til ny beregningsmåte og nye bosettingskriterier, 2002, Notater 2002/33, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2007): «Sentraliseringen tiltar», Befolkningsstatistikk, innenlandske flyttinger, 2006, friggitt på web 3. mai 2007 (www.ssb.no/flytting/arkiv/art-2007-05-03-01.html)

Sørli, K. (2003): «Bosetting, flytting og regional utvikling», i Frønes, I. og Kjølørød, L. (red.), *Det norske samfunn*, Oslo: Gyldendal Akademisk.

Tror mer enn før på innflytelse over eget liv

Følelsen av å ha innflytelse over eget liv gir sosiale og helsemessige gevinster. Dagens nordmenn tror i noe større grad at de kan påvirke eget liv, enn hva jevnaldrende gjorde for fem år siden. Menn og høyt utdannede har større tro på egenkontroll enn andre grupper. I høy alder svekkes følelsen av å ha kontroll over egen livssituasjon betraktelig.

I hvilken grad man forventer å kunne påvirke situasjoner kan være avgjørende for hvordan man handler. Dersom man tror at man kan påvirke, vil man møte situasjoner mer aktivt og med større initiativ enn om man ikke tror det.

Folks forventninger om å kunne påvirke vil selvsagt variere avhengig av forholdet det gjelder. Det er imidlertid også forskjeller mellom folk i hvorvidt de mer *generelt* tror de har innflytelse på omgivelsene, og dermed på sitt eget liv. Det er disse mer grunnleggende antagelser om innflytelse man vanligvis refererer til når man snakker om «opplevelse av personlig kontroll».

En generell opplevelse av personlig kontroll formes av erfaringer gjennom livet, og blir over tid til antagelser som folk møter nye situasjoner med. Men selv om disse grunnleggende antagelsene om innflytelse er nokså stabile, kan de både styrkes og svekkes av nye erfaringer.

Bedre immunforsvar, lengre liv

En rekke studier viser at opplevelsen av å ha personlig kontroll virker positivt på en rekke av livsområder (Mirowsky og Ross 2002). Tro på egen innflytelse er for eksempel knyttet til bedre fysisk og mental helse, bedre immunforsvar og lengre levetid. Folk som opplever å ha høy kontroll over sin egen livssituasjon, takler økonomiske problemer, uførhet og andre negative livserfaringer bedre enn de som opplever at de har lav kontroll. De lykkes bedre i arbeidslivet, de har mer harmoniske relasjoner til andre mennesker, blant annet. Det er derfor av interesse å vite mer om hvordan opplevelsen av kontroll endres gjennom livet.

Hva endret seg i løpet av fem år?

I LOGG kan vi se på endringer i opplevelse av kontroll over en femårsperiode og blant personer i alderen 40-79 år ved første intervju (se tekstboks om utvalget).

Fire spørsmål kan stilles i denne sammenheng:

- Har yngre aldersgrupper sterkere opplevelse av kontroll enn eldre?
- Endres opplevelsen av kontroll etter hvert som vi blir eldre?
- Endres opplevelse av kontroll på samme måte for menn og kvinner over tid?
- Endres opplevelse av kontroll i samme takt for ulike utdanningsgrupper?

*Britt Slagsvold og
Annemette Sørensen*

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

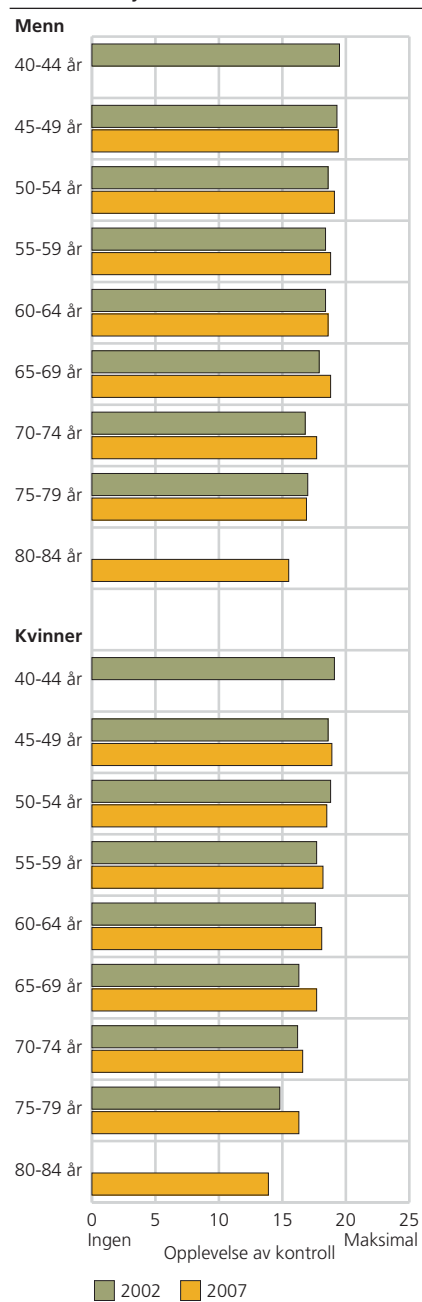
LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGG) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Britt Slagsvold (til venstre) er psykolog og forsker ved NOVA. (bsl@nova.no)

Annemette Sørensen er sosiolog, forsker ved NOVA, gjesteforsker og lektor ved Stanford University. (ans@nova.no)

Figur 1. **Opplevelse av egen kontroll i forskjellige generasjoner, målt i 2005 og 2007, etter kjønn**

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Utvalget

I LOGGs utvalg inngår personer som ble intervjuet i studiens første runde (NorLAG 1) av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon, fem år tidligere. NorLAG er en såkalt longitudinell studie, der man følger de samme personene over tid. Andre runde av datainnsamling i NorLAG er slått sammen med LOGG.

I alt **2 471 personer over 40 år** har fylt ut et spørreskjema om opplevelse av kontroll både i NorLAG 1 og LOGG. Opplevelse av kontroll er målt ved fem ledd fra «The Personal Mastery Scale», Pearlin og Schooler 1978. I denne skalaen blir respondentene bedt om å si seg enig eller uenig i utsagn som for eksempel:

Noen av de problemene jeg har, kan jeg rett og slett ikke løse.

Hvis jeg virkelig bestemmer meg, kan jeg gjøre nesten hva som helst.

Stilt overfor problemer i livet mitt føler jeg meg ofte hjelpeløs.

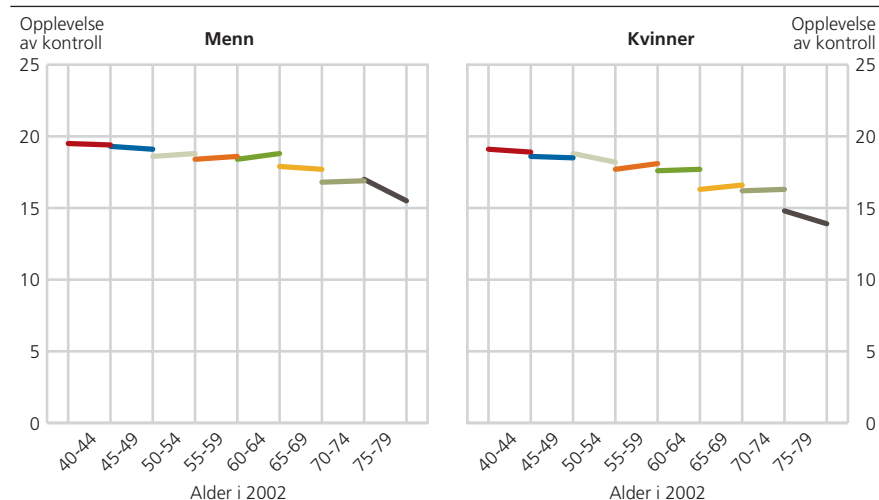
Tidligere studier, både fra Norge (Slagsvold og Sørensen 2008) og fra andre land (Ross og Mirowsky 2002, Skinner 1996) har funnet kjønns-, alders- og utdanningsforskjeller i opplevelse av kontroll. Det er imidlertid bare gjort få studier om endringer over tid.

Nye generasjoner tror mer på egen kontroll

Med data om de samme personene på to tidspunkter kan vi sammenligne de samme aldersgruppene i dag med personer i samme aldersgruppe fem år tidligere. Da finner vi at nyere generasjoner (kohorter) opplever å ha noe høyere kontroll enn det like gamle personer gjorde fem år tidligere. Denne styrkingen av opplevelse av kontroll gjelder alle aldersgrupper og både menn og kvinner (figur 1).

Nordmenn flest synes med andre ord å oppleve å ha større mulighet til å påvirke sitt eget liv i den retning de ønsker i 2007 enn de gjorde i 2002. Årsakene til denne endringen kan være flere, blant annet samfunnsmessige forhold. Om finanskrisen vi opplever i disse dager blir merkbart for mange, og

Figur 2. **Virking av alder på opplevelse av kontroll over fem år (2002-2007), på en skala fra 0 (ingen) til 25 (maksimal). Menn og kvinner, etter alder i 2002**

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

om negative konsekvenser varer ved, kan det være at vi ved neste runde av datainnsamling finner svekket tro på egen kontroll i yngre alderskohorter.

Svekkes sterkt etter fylte 75 år

Figur 2 viser utviklingen i opplevelse av kontroll over en periode på fem år for henholdsvis menn og kvinner. Det er nokså små endringer frem til 75-årsalderen. Kvinner, og særlig de eldste, har lavere opplevelse av egen kontroll enn menn, men nedgangen over en femårsperiode er litt sterkere for menn enn for kvinner. Menn i alderen 75-79 år ved første intervju og 80-84 år ved andre intervju hadde en nedgang på 1,5 poeng på skalaen for opplevelse av kontroll (skala 0-25), mens nedgangen for kvinner var 1,1.

Det er først og fremst økning i helseproblemer i siste halvdel av livet som forklarer nedgang i tro på egen kontroll. Etter 75 års alder bidrar imidlertid også andre forhold enn helse til at denne troen blir mindre. I så høy alder ser vi en klar aldersrelatert nedgang i opplevelsen av kontroll.

Svakere med alder uansett utdanning – i Norge

Tro på egen kontroll er høyere for dem som har høyere utdanning (figur 3). En studie fra USA viser at utdanning har betydning for endringer i opplevd kontroll over livsløpet, ved at utdanning synes å «bremse» nedgangen i opplevelse av kontroll med alderen (Mirowsky og Ross 2007). Det finner vi imidlertid ikke i norske data. I LOGG finner vi at endring i opplevelse av kontroll med alder synes å være omtrent den samme på tvers av utdanningsgrupper, men med en litt større nedgang for den eldste aldersgruppen blant dem som har høyest utdanning. Sammenheng mellom utdanning og opplevelse av kontroll er omtrent den samme for begge kjønn.

Noen årsaker til forskjeller mellom generasjonene

Ens opplevelse av kontroll formes av erfaringer, både i fortiden og nåtiden. Når kvinner har lavere opplevelse av kontroll enn menn, er det for eksempel nærliggende å knytte det til kvinners muligheter og stilling i familie og samfunn. Gjennom de siste 40 år har kvinners stilling blitt mer likestilt, og vi finner da også at kjønnsforskjeller i opplevelse av kontroll er mindre i de yngre aldersgrupper enn i de eldste. Når alder har betydning, er svekket helse en nærliggende forklaring.

Når høyt utdannede i større grad opplever å ha kontroll over eget liv, skyldes det trolig at utdanning øker mulighetene til å ta kontroll på mange måter, blant annet gjennom bedre arbeidsmuligheter, bedre økonomi og kunnskap om hvordan man kan påvirke sin egen livssituasjon.

Referanser

Mirowsky, J., og Ross, C.E. (2002): *Social causes of psychological distress* (2 ed.), New York: Aldine de Gruyter.

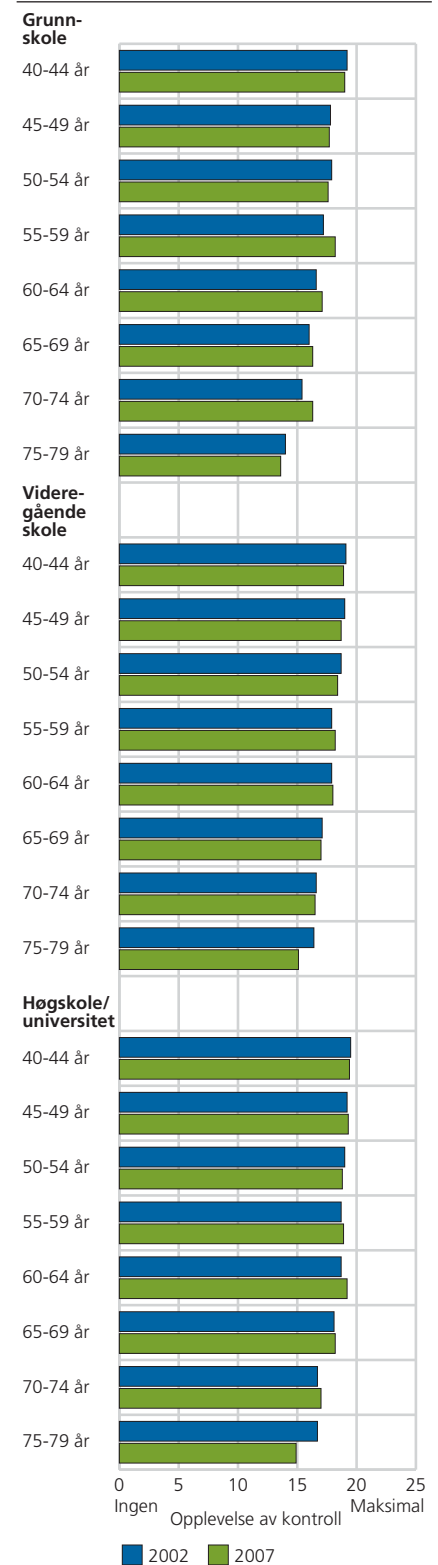
Mirowsky, J., og Ross, C.E. (2007): Life course trajectories of perceived control and their relationship to education, *American Journal of Sociology*, 112(5), 1339-1382.

Ross, C.E., og Mirowsky, J. (2002): Age and the gender gap in the sense of personal control, *Social Psychology Quarterly*, 65(2), 125-145.

Skinner, E.A. (1996): A guide to constructs of control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(3), 549-570.

Slagsvold, B., og Sørensen, A. (2008): Age, education, and the gender gap in the sense of control, *International Journal of Aging & Human Development*, 67(1), 25-42.

Figur 3. Opplevelse av kontroll over eget liv (2002 og 2007), etter utdanning og alder. Begge kjønn

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Småbarnsfamiliens støttespillere

Besteforeldre er viktige støttespillere i småbarnsfamiliers liv. Halvparten av småbarnsforeldre får hjelp av egne foreldre til barnepass, men det er bestemødre som i størst grad stiller opp. Flere kvinner som bor alene med barn, får hjelp sammenlignet med dem som bor sammen med partner. Selv om skilsmisse i den eldste generasjonen fører til at hjelpen blir mindre, slår myten om moderne, selvopptatte besteforeldre sprekker i lys av nye forskningsresultater.

*Gunhild O. Hagestad og
Katharina Herlofson*

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Gunhild O. Hagestad (til venstre) er professor i sosiologi ved Universitetet i Agder og forsker ved NOVA. (gunhild.hagestad@uia.no)

Katharina Herlofson er sosiolog og stipendiat ved NOVA. (kat@nova.no)

Det finnes rikelig med myter om norske besteforeldre, både i beskrivelser av dagens situasjon og i syn på tidligere tider. Det er en tendens til å overdrive den betydning besteforeldre hadde for barnefamilier før. Samtidig blir besteforeldres rolle i dagens samfunn undervurdert. Som historikeren Ståle Dyrvik (1979) har påpekt, er det en vanlig antagelse at i «de gode gamle dager» vokste barn opp på bestemors fang. Han minner om at så sent som for rundt hundre år siden var det mange barn som vokste opp uten besteforeldre.

I dag har nesten halvparten av barn i alderen 10-12 år alle fire besteforeldrene i live (Hagestad 2006). Det er nå normalt og forventet at småbarnsfamilien befinner seg i generasjonstrukturer med minst tre generasjoner. I LOGG finner vi at blant kvinner og menn med barn under 11 år, har henholdsvis 96 og 93 prosent minst en av foreldrene i live.

Det er også viktig å huske at da barneflokkene var større, var det mer konkurranse mellom rollene som foreldre og besteforeldre, siden det ikke var uvanlig å ha barn og barnebarn på omtrent samme alder. Slik er det ikke i dag, og denne historiske endringen er spesielt markant for kvinner. Siden menns liv er mindre regulert av biologiske klokker, befinner en del av dem seg i «gammelaldagse» generasjonskonstellasjoner, enten fordi de blir fedre sent, eller fordi de er flerkullspappaer.

Når det gjelder dagens besteforeldre, er det en vanlig myte at de er for travelt opptatt med andre ting til å engasjere seg i barns og barnebarns liv. Ofte tegnes bilder av bestemor og bestefar som nyter sol, golf og vin ved Middelhavet. En slik distansering blir også knyttet til manglende rolleforventninger. Vi har ingen besteforeldrerolle lenger, hevdes det. Nyere forskning har vist at dette faktisk ikke er tilfelle (Hagestad 2006).

Besteforeldre stiller opp, men ...

Det er klar enighet blant nordmenn om sentrale oppgaver for besteforeldre: De skal gjøre ting sammen med barnebarn, tre støttende til når de trengs og hjelpe voksne barn i sin rolle som foreldre. I NorLAG1 – den første runden av datainnsamling for den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (se omtale i innledningsartikkel) – svarte hele 90 prosent av respondentene at besteforeldre bør gi sine barn støtte i foreldregjeringen. I den samme studien oppga også rundt to tredjedeler av respondentene som hadde barnebarn under 12 år, at de tok seg av barnebarn minst en gang i måneden.

... er sjelden fulltids dagmammaer

Nordiske bestemødre påtar seg sjelden rollen som fulltids dagmammaer, slik mange av deres «kolleger» i middelhavsland er. Her spiller god barnehagedekning og fritidsordninger etter skoletid en vesentlig rolle. Besteforeldre i Norden representerer mer en reservetropp, et slags heimevern, som er klar til å rykke ut når det er nødvendig.

Tall fra SHARE-undersøkelsen (The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe), som inkluderer ti europeiske land, viser at det landet der flest bestemødre oppgir å ha hjulpet til med pass av barnebarn i løpet av de siste tolv månedene, er Danmark (over 70 prosent). Ser vi derimot på dem som gir hyppig hjelp (omtrent en gang i uken eller oftere), finner vi flest i middelhavsland som Italia og Hellas (Hank og Buber 2008). Norge er ikke med i SHARE-studien, men flere norske undersøkelser har gitt oss nye data om besteforeldre, både fra barnebarns, foreldres og besteforeldres perspektiv. Da norske foreldre med barn i alderen 10-12 år nylig ble spurt om hvem de ville gå til hvis de trengte ekstra hjelp til barnevakt, svarte omtrent halvparten av både kvinner og menn at de ville be sin mor om hjelp først (Hagestad 2006).

Hjelp med barnepass – mest fra bestemor

Her fokuserer vi på småbarnsforeldre som deltok i LOGG. Vi spør hvor mange av dem som får hjelp av egne foreldre (det vil si barnas besteforeldre) med pass av barn i alderen 0-10 år. Vi spør også: Er det forskjell mellom kvinner og menn med hensyn til hjelp fra egne foreldre? Får de som bor alene med barn, mer hjelp? Og til sist, får småbarnsforeldre som har skilte foreldre, mindre hjelp til barnepass enn de som har foreldre som fortsatt er sammen?

Som vi ser i figur 1, oppgir omtrent halvparten av kvinner og menn med barn under 11 år at de får hjelp med barnepass fra egne foreldre. Det er ikke dramatiske forskjeller mellom kvinners og menns opplevelse av å få slik hjelp. Derimot spiller foreldres kjønn en sentral rolle; hjelp fra mor nevnes dobbelt så ofte som hjelp fra far. Vi ser at søylene for hjelp fra mødre og søylene for hjelp fra minst en av foreldrene er så godt som identiske. Dette tyder på at far hjelper når mor hjelper, mens mødre i langt større grad stiller opp som barnevakt for barnebarn uavhengig av hva fedrene gjør.

Ser vi på foreldre som er enker eller enkemenn (ikke vist her), går det frem at langt flere enker hjelper til med barnepass (omtrent 40 prosent) sammenlignet med enkemenn (omtrent 10 prosent). Dette dreier seg trolig om historiske endringer i generasjoners kjønnsrollemønster. Mens svært mange av dagens småbarnsforeldre deler ansvar for barnas daglige pass, var det i mye større grad mors ansvar da de selv var små.

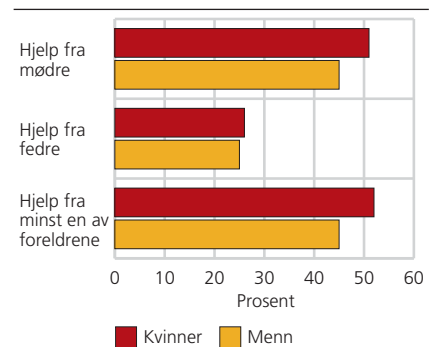
Barns første leveår ivaretas av foreldre

I overkant av en fjerdedel av kvinner og menn med barn under elleve år i husholdet oppgir at de ikke får hjelp med barnepass. Blant disse har over halvparten svært små barn, det vil si barn i alderen 0-1 år. Dette er en naturlig konsekvens av permisjonsordninger som gjør det mulig for foreldrene å være hjemme med barnet. Funn fra SHARE-undersøkelsen viser også at det er minst vanlig for europeiske besteforeldre å stille opp som barnepassere for barnebarn under ett år (Hank og Buber 2008).

Dersom vi kun ser på dem som får hjelp med barnepass, ser vi at egne foreldre nevnes av to tredjedeler av utvalget (ikke vist her). Hvis vi også inkluderer

Figur 1. Får hjelp med barnepass fra egne foreldre. Kvinner og menn med barn 0-10 år. Prosent

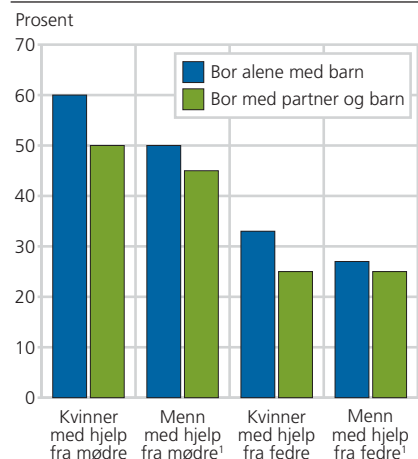

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Utvalg i spørreundersøkelsen

Spørsmål om hjelp med barnepass utover betalt tilsyn/skole på dagtid ble i LOGG stilt til personer med **barn i alderen 0-10 år** som bor fulltid eller deltid i husholdet. I alt ble 3 508 intervjuede bedt om å nevne hjelp fra inntil fem personer. Utvalget vi benytter oss av her, består av småbarnsforeldre med minst en av egne foreldre i live. De tilhører dermed **en mellom-generasjon i familien**; over seg har de foreldre, og under seg har de barn.

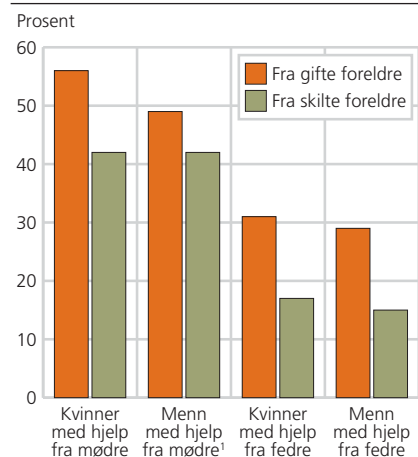
Figur 2. Får hjelp med barnepass fra egne foreldre. Andel av dem som bor alene med barn, og som bor sammen med barn og ektefelle/samboer. Prosent

¹ Ikke signifikant.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 3. Andel kvinner og menn med barn 0-10 år som får hjelp fra gifte og skilte foreldre. Prosent

¹ Ikke signifikant.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Referanser

Dyrvik, Ståle (1979): Barnet i familien og slektskrinsen, *Forskningnytt*, 4, s. 8-13.

Hagestad, G. (2006): Transfers between grandparents and grandchildren: The importance of taking a three-generation perspective, *Zeitschrift für Familienforschung*, 18. Jahrg., Heft 3, s. 315-332.

Hank, K. og Buber, I. (2008): Grandparents caring for their grandchildren. Findings from the 2004 Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe, Kommer i *Journal of Family Issues* (OnlineFirst tilgjengelig).

dem som nevner ektefelle/partners foreldre som barnepassere, finner vi at omkring 80 prosent av de som får hjelp, oppgir at de får den av egne foreldre og/eller svigerforeldre.

Flere skilte kvinner får hjelp fra mamma, men ...

Vi finner ingen statistisk signifikante forskjeller mellom menn som bor sammen med barn og partner, og de som bor helt eller delvis alene med barn (figur 2). Ikke signifikant betyr at forskjellene er så små at de kan bero på tilfeldigheter. Dette kan skyldes at de fleste menn med barn fra tidligere forhold, er såkalte deltidsfedre som ikke har barna hos seg så ofte, og derfor ønsker å være alene sammen med barna den tiden de er hos ham. For kvinner, derimot, har det betydning om hun bor alene med barn eller ikke. Vi finner at 60 prosent blant alenemødre får hjelp med barnepass fra egne mødre, sammenlignet med 50 prosent av dem som bor sammen med ektefelle/samboer. Når det gjelder hjelp fra fedre, får henholdsvis 33 og 25 prosent hjelp.

... færre får hjelp av skilte besteforeldre

Stiller skilte besteforeldre i mindre grad opp som støttespillere for småbarnsfamilier, sammenlignet med de som fortsatt holder sammen?

Som vi så tidligere, er mødre sentrale støttespillere både for kvinner og menn. Oppløste parforhold blant kvinner i mellomgenerasjonen øker hjelpen de får fra sine mødre (figur 2). Som figur 3 viser, har skilsmisse i den eldste generasjonen motsatt effekt. Skilte bestemødre blir mindre sentrale som hjelpere. Vi finner denne tendensen både i kvinners og menns opplevelser, men forskjellene er klarere og signifikante blant kvinner. Som vi ser, er det vesentlig flere kvinner med gifte mødre som sier at de får hjelp, enn det er blant kvinner der mødrene er skilt (henholdsvis 56 og 42 prosent).

Vi har allerede vist at fedre i langt mindre grad enn mødre blir nevnt som barnevakter blant kvinner og menn med små barn. Som vi ser, er sjansen for at far stiller opp, enda mindre dersom han er skilt (figur 3). Det er langt flere som oppgir at far hjelper med barnepass dersom far er gift med mor, enn det er blant de som har skilte foreldre. Dette gjelder både for kvinner og menn.

Mange myter om besteforeldre

Ny norsk forskning har vist at en del gjengse oppfatninger av moderne besteforeldre er myter. Det er ikke slik at vi i dagens Norge ikke har rolleforventninger rettet mot besteforeldre. En sentral forventning er at de skal støtte opp om voksne barns foreldregjering.

Analyser av svar fra småbarnsforeldre som deltok i LOGG-undersøkelsen, viser at bestemødre er sentrale støttespillere, og at de stiller opp når det er behov for hjelp til barnepass. Dette gjelder både for døtre og sønner som har barn under elleve år. Bestefar synes derimot å være mer perifer, og engasjerer seg i forhold til barnebarna når bestemor gjør det. Dette betyr at skilte bestefedre er lite sentrale i barns og barnebarns støttenettverk.

Også blant skilte bestemødre er det færre som passer barnebarn. Når parforhold oppløses i mellomgenerasjonen, derimot, intensiveres hjelp til kvinner med små barn, særlig fra mor til datter.

Eldre er tilfreds med livet – eller er det bare noe de tror?

Det er en vanlig antakelse at det psykiske velværet synker med alderen, men dette kommer helt an på hva vi legger i ordet velvære. De positive følelsene synker relativt sterkt fra midt i livsløpet, og flere er deprimerte, spesielt i veldig høy alder. Likevel er de fleste fornøyd med livet og opplever tilfredshet på ulike livsområder frem til de er rundt 80 år.

Livskvalitet er et uklart begrep som blir definert og målt på ulike måter. Her definerer vi livskvalitet som psykisk velvære – hvordan folk vurderer livet sitt og i hvilken grad de opplever mange positive og få negative følelser.

Mye kan bli verre med alderen, spesielt i veldig høy alder. Helsen er ikke som før, man orker mindre, noen får dårlig råd, enkelte ferdigheter svekkes, og mange mister sine tilvante roller, venner eller partner. I lys av dette synes det rimelig å forvente at livskvaliteten blir mindre med årene.

Noe blir likevel bedre

Alderdommen har imidlertid også visse gevinster som er mindre synlige for folk flest. Forskning har for eksempel vist at emosjonelle reaksjoner, også de negative, blir mindre sterke, at eldre lettere tilpasser seg ytre forhold, og at de generelt er flinkere til å justere mål og forventninger enn yngre. Man velger i større grad selskap og situasjoner man trives med, og som gir emosjonelt utbytte.

Aldring innbærer med andre ord både tap og gevinster. Med mindre aktivitet, opplevelser og sosial omgang er det mulig at man sjeldnere får de intense

Thomas Hansen og
Britt Slagsvold

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnspeilet, 1/2009.

Data og mål på subjektiv livskvalitet

LOGG har en rekke enkeltspørsmål og skalaer som måler ulike aspekter ved psykisk velvære. Denne artikkelen bruker et utvalg av disse. Vi bruker et enkeltspørsmål på **tilfredshet med livet**, målt på en skala fra 0 til 10. LOGG inneholder også en rekke spørsmål **om tilfredshet med ulike livsområder**, målt fra 1-5 eller 0-10. Vi definerer henholdsvis 4-5 og 7-10 som «tilfreds» (tabell 1).

Positiv og negativ affekt er målt ved PANAS (Watson, Clark og Tellegen 1988), som spør i hvilken grad (fra 1 til 5) man har hatt seks ulike positive følelser (oppglødd, begeistret, årvåken, inspirert, målbevisst, interessert) og negative følelser (bekymret, oppskaket, skremt, irritert, nervøs, redd) de siste to ukene. I figur 1 bruker vi gjennomsnittsskåre for PANAS og deler tilfredshet på to for at alle målene skal passe inn i en skala fra 1-5.

Depresjon måles ved 20-ledds CES-D-skalaen (Radloff 1977). I likhet med andre studier bruker vi en grenseverdi (over 16, på skalaen som går fra 0-60) for å klassifisere «depressive symptomer».

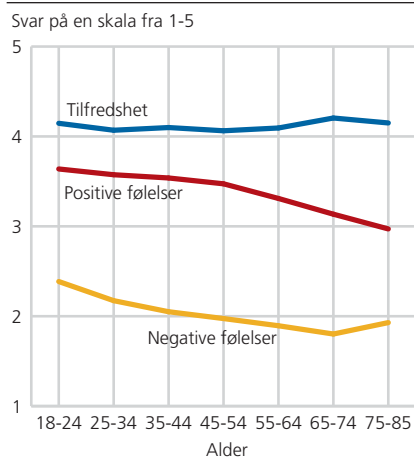
Alle tendenser som omtales, er statistisk signifikante, hvis ikke annet er notert.

Thomas Hansen er cand.polit. i psykologi og stipendiat ved NOVA. (han@nova.no)

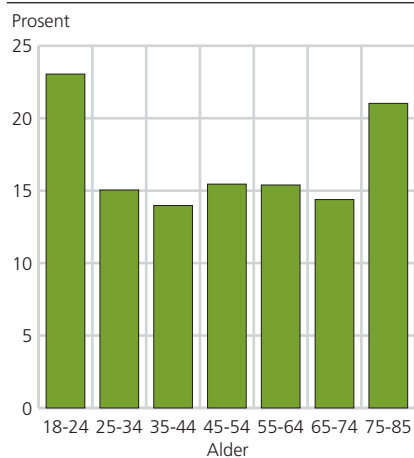
Britt Slagsvold er psykolog og forsker ved NOVA. (bsl@nova.no)

Figur 1. Tilfredshet med livet og positive og negative følelser med stigende alder

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 2. Andel med depressive symptomer i ulike aldersgrupper. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

glødene, men at man likevel er tilfreds fordi man opplever at livet svarer til forventningene og gir mening.

De intense følelsene avtar, på godt og vondt

Både positive og negative følelser synker relativt kraftig med økende alder, men de aller eldste rapporterer noe høyere negativ affekt enn middelaldrende (figur 1). Det er særlig de mer intense følelsene som avtar med alderen, for eksempel følelse av oppgløddhet og irritabilitet, mens eldre og yngre er omtrent like interesserte eller nervøse.

U-kurve for depresjon og ensomhet

Depresjon opptrer mer hyppig blant de yngste og de eldste enn hos personer midt i livet (figur 2). Som diskutert av Thorsen og Claussen i «Hvem er de ensomme?» i denne utgaven av Samfunnsspeilet (1/2009) finner vi tilsvarende aldersforskjeller også for ensomhet.

Skyldes økt depresjon og ensomhet økt alder «i seg selv» (knyttet til det å nærme seg livets slutt), eller har det mer konkrete grunner som dårligere helse og mobilitet, eller at eldre oftere bor alene? Sannsynligvis begge deler, for når vi i analysene med flere mulige forklaringsfaktorer kontrollerer for helse og sivilstatus, reduseres effektene, men de forsvinner ikke.

Eldre minst like tilfreds som unge

Tilfredsheten med livet er generelt høy, aldersforskjellene er små, men økende fra 25- til 75-årsalderen, men faller noe etter 75-årsalderen (figur 1). Det er et paradoks at eldre er minst like fornøyd som yngre til tross for at de opplever mindre positive følelser og har – i veldig høy alder – mer depressive symptomer og negative følelser. Eldre mennesker gir uttrykk for å være veldig fornøyd – uansett hvordan de har det på andre livsområder.

Er eldre mer fornøyd – «med alt»?

Tendensen til at eldre er såpass fornøyd med livet alt i alt, stemmer godt overens med det som i litteraturen omtales som et tilfredshetsparadoks; Eldres tilfredshet står i sterk kontrast til de svekkelser og tap som aldring vanligvis innebærer. Videre har man vist at eldre også sier seg mer tilfreds med økonomien og sosiale relasjoner enn yngre. Disse funnene har fått mange forskere til å påpeke at eldre synes å være tilfreds «uansett» (Slagsvold 1985).

For å se nærmere på dette viser vi i tabell 1 sammenhenger mellom alder og det å være fornøyd på ulike livsområder. Tendensen er den samme som man finner i tidligere forskning, nemlig at eldre er mer fornøyd enn yngre – med det meste. Det eneste de eldste er mindre fornøyd med, er helsen og seksuallivet. Men de er like tilfreds med utseendet som de yngre er.

Sammensatte forklaringer

Eldres høye tilfredshet med tilværelsen kan synes å være paradoksal og reiser mange spørsmål. For det første, hvorfor er eldre så tilfreds? Årsakene er sammensatt. Mange eldre er nok fornøyd simpelthen fordi de føler de er heldige som er i live, og at alderdommen er bedre enn forventet. Eldre i dag er friskere og sprekere enn eldre var før. De fleste har trygg økonomi og trygghet i etablerte velferdsordninger. De fleste kan vente at de vil bli tatt hånd om når livets slutt nærmer seg.

Tabell 1. Tilfredshet med ulike livsområder i ulike aldersgrupper. Andel som er tilfreds, etter alder. Prosent

Tilfredshet med	Andel som er tilfreds. Prosent		
	18-40	41-74	75-84
Levekår			
Materiell levestandard	83,4	87,1	91,2
Økonomi	63,3	76,4	83,6
Boligen	83,4	90,0	92,0
Nærmiljøet	85,4	88,7	89,8
Arbeidet	79,5	86,6	82,6
Sosiale relasjoner			
Familielkontakten	77,8	84,0	89,1
Vennekontakten	70,0	79,6	84,7
Parforholdet (hvis i samliv)	94,9	94,3	96,0
Helse			
Egen helse	68,2	48,3	26,8
Seksualliv	57,3	57,6	44,4
Utseende	62,5	66,0	61,4
Vekt	47,7	53,0	64,8

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Et annet spørsmål er om slike analyser gir et feilaktig bilde av hvor bra eldre har det. For det første er frafallet i undersøkelser ofte høyt i denne gruppen, spesielt blant skrøpelige eldre. I tillegg kan selve eldrepopulasjonen være selektert ved at de «lykkeligste» lever lengst. Dette kan gi et overdrevent positivt inntrykk av livskvaliteten blant eldre (Næss, 1992). Videre har flere forskere påpekt at eldres tilfredshet ikke nødvendigvis skyldes at de har det så bra, men at de har lave forventninger. Årsaken kan også ligge i at de sammenligner seg med folk som har det verre, at de bagatelliserer og idylliserer, det vil si «overdriver» sin egen tilfredshet, mer enn yngre (Slagsvold 1985).

At eldre «tar det» bedre på grunn av lavere forventninger, betyr ikke nødvendigvis at de har det bedre enn yngre. Flere har derfor pekt på at man bør være forsiktig i fortolkninger som bygger på subjektive mål på livskvalitet blant eldre (Ringén 1995). Bildet er mer nyansert, og dette bør også reflekteres i sosialpolitikken på området.

Et tredje spørsmål er om aldersforskjeller i tilfredshet skyldes aldringsprosesser eller generasjonsforskjeller. Det er trolig at generasjon spiller en rolle – det vil si at eldres tilfredshet delvis skyldes velferdsveksten de har opplevd, og at de tilhører en generasjon som er vant til lite og til å være tilfreds med det man har.

Litteratur

Diener, E. mfl. (1999): Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.

Argyle, M. (2001): *The psychology of happiness* (2nd ed.), London: Taylor & Francis.

Pinquart, M. (2001): Age differences in perceived positive affect, negative affect, and affect balance in middle and old age. *Journal of Happiness Studies*, 2, 375-405.

Referanser

Nes, R.B. (2007): Well-being & psychological distress genetic and environmental influences on stability, change, and covariance, Oslo: Department of Psychology Faculty of Social Sciences University of Oslo: Unipub.

Næss, S. (1992): Alder og livskvalitet. *Aldring og eldre*, 2, 8-10.

Radloff, L.S. (1977): The CES-D scale: A self-report depression scale for research in the general population. *Applied Psychological Measurements*, 1, 385-401.

Ringén, S. (1995): Well-Being, Measurement, and Preferences, *Acta Sociologica*, 38(1), 3-15.

Slagsvold, B. (1985): Inadequate living conditions and yet satisfied in old age (No. 5/85), Oslo: Norsk Gerontologisk Institutt.

Watson, D., Clark, L.A., og Tellegen, A. (1988): Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063-1070.

Morgendagens eldre kan tenkes ha andre forventninger og krav for å trives. Det er imidlertid grunn til å forvente et stabilt tilfredshetsnivå av minst to grunner. For det første er det sannsynlig at virkningene av høyere forventninger og enda høyere velstandsnivå vil jevne hverandre ut blant morgendagens eldre. For det andre viser studier som følger de samme personene over tid, at tilfredsheten er svært stabil. Dette skyldes at tilfredsheten er relativt sterkt knyttet til arv og personlighetstrekk (Nes 2007).

Eldre har det bedre enn de gamle

Hovedkonklusjonen her, som i tidligere forskning, er at alder spiller mindre rolle for opplevelsen av velvære enn hva de fleste tror, men det kan være mer krevende både å være helt ung og svært gammel. Generelt styrkes noen typer velvære, mens andre svekkes med høyere alder, men forskjellene er små, i alle fall inntil svært høy alder.

Ser vi bort fra de aller eldste, har eldre mennesker på mange måter den høyeste opplevde livskvaliteten; de er minst like tilfreds som yngre, og opplever i mindre grad negative følelser. Men relativt mange av de aller eldste, de over 75 år, er deprimerte og ensomme. Blant de hjemmeboende eldre er det spesielt noen av dem – som ikke har partner, og som på grunn av svekket helse ikke kommer seg så mye ut – som har det vanskelig. Dette er en gruppe som trenger mer oppmerksomhet. Samfunnsplanleggere bør spesielt rette oppmerksomheten mot å tilrettelegge for økt sosial omgang og meningsfull aktivitet for denne gruppen.

Er vi villig til å ta oss av gamle mor og far?

Hva skjer med voksne barns forpliktelse overfor eldre foreldre i en tid da de eldres andel av befolkningen øker? Sammenlignbare data fra utvalgte land i Øst- og Vest-Europa viser at ansvarsnormene står langt svakere i Norge enn i de andre landene. Men tendensene her i landet er omvendt av hva pessimistene ville vente. Barnløse er mer positive til å ta ansvar for gamle foreldre enn de som har barn. Skilte og samboende er like positive som gifte, og unge er langt mer positive til forpliktelser enn eldre selv er.

Befolkningen i Europa blir stadig eldre, og det stiller nye krav til familiens omsorgsinnsats. Samtidig finner det sted demografiske endringer som kan påvirke voksne barns muligheter og villighet til å yte hjelp: økt utdanning og sterkere individualistiske verdier som preger samfunnet, dessuten lavere fruktbarhet, flere oppløste parforhold og flere yrkesaktive kvinner. Vil slike endringer påvirke oppslutningen om omsorg for gamle foreldre? Spørsmålet er aktuelt for alle land i Europa, ikke minst land der familien har stått for det meste av eldreomsorgen.

For å belyse dette spørsmålet har vi sett på sammenhenger mellom holdninger til ansvar for gamle foreldre og utvalgte demografiske faktorer i syv øst- og vesteuropeiske land, med spesiell vekt på Norge (se tekstboks).

Barns ansvar for gamle foreldre er målt ved fire påstander som de intervjuede tar stilling til. Påstandene og andelen som har sagt seg enig i dem, er gjengitt i tabell 1.

Variasjonen mellom landene er stor. Det er imidlertid viktig å peke på at selv om påstandene er de samme i alle land og for alle grupper, kan referansene for svarene variere. Noen kan svare ut fra forhold til verdier og normer, andre ut fra personlige intensjoner og holdninger. Man kan også svare fra en posisjon som yter eller mottager av omsorg. I denne artikkelen tar vi i utgangspunktet svarene som de er, uansett hvilken posisjon svareren har. Svarene tolkes som uttrykk for holdninger som kan gjenspeile om de som blir spurt, er innstilt på å gi omsorg til gamle foreldre eller å motta slik omsorg fra sine barn.

Familieansvaret for gamle svakest i Norge

Når vi sammenligner de syv landene og bruker et mål der de fire spørsmålene er slått sammen (figur 1),

Om den internasjonale undersøkelsen

LOGG inngår i en større studie *Generations and Gender Study*, som går parallelt i en rekke land (United Nations 2005). Så langt er fullstendige data fra seks andre land tilgjengelige: Tyskland, Frankrike, Ungarn, Bulgaria, Russland, Georgia. Vi sammenligner Norge med disse landene.

*Britt Slagsvold,
Svein Olav Daatland,
Helge Brunborg og
Ivar A. Åsland Lima*

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Britt Slagsvold (fra venstre) er psykolog og forsker ved NOVA. (bsl@nova.no)

Svein Olav Daatland er forsker ved NOVA og redaktør av tidsskriftet Aldring og livsløp. (sod@nova.no)

Helge Brunborg er seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (hbr@ssb.no)

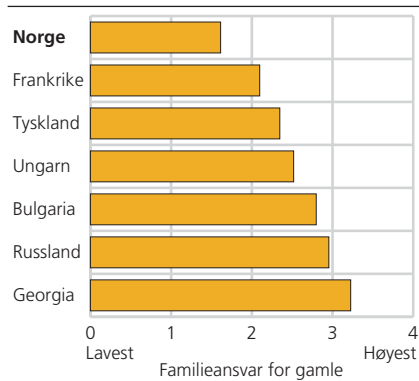
Ivar A. Åsland Lima er sosiolog og forskningsassistent ved NOVA. (ial@nova.no)

Tabell 1. Holdninger til voksne barns ansvar for gamle foreldre. Prosent som er «svært enig» eller «enig»

Andelen som er svært enig eller nokså enig i:	Norge	Tyskland	Frankrike	Ungarn	Bulgaria	Russland	Georgia
Barna bør ta ansvar for omsorg når foreldre trenger det	54	79	67	72	90	96	99
Barna bør tilpasse jobb etter foreldres behov	14	24	11	58	32	58	76
Barna bør gi hjelp til foreldre med økonomiske vansker	45	60	65	54	83	87	97
Barna bør ha foreldre boende hos seg når foreldre ikke kan ta vare på seg selv	14	44	42	23	80	70	91

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 1. Holdninger til familieansvar for gamle foreldre, etter land. Gjennomsnitt, på en skala fra 0 (lavest) til 4 (høyest)

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

ser vi store forskjeller i holdninger til familieansvar for gamle foreldre. I Norge er det færrest som slutter opp om ansvaret, i Georgia er det flest. I de tre østeuropeiske landene, Bulgaria, Russland og Georgia, er de aller fleste enig i utsagnene om familieansvar.

Gjennomsnittene i figur 1 skjuler interessante variasjoner mellom landene, som vist i tabell 1. Ser vi spørsmålene enkeltvis, er forskjellen mellom Norge og de andre landene minst når det gjelder holdninger til

at «barn bør ta ansvar for omsorgen når foreldre trenger det». Spørsmålet er nokså generelt, og man kan legge både lite og mye i det å «ta ansvar». I Norge er omtrent halvparten enig i at voksne barn bør ta ansvar, mot to tredjedeler eller mer i de andre landene.

Størst forskjell mellom Norge og andre land finner vi i holdninger til mer konkrete forsakelser fra de voksne barns side, som å tilpasse jobb etter foreldrenes behov og å ha foreldre boende hos seg når de ikke kan ta vare på seg selv. Bare 13 prosent i Norge er enig i å ha foreldre boende, mot mer enn tre ganger så mange i Tyskland og Frankrike, og enda flere i de østeuropeiske landene.

Ansvar for gamle foreldre og tilgang til offentlig omsorg

Bak forskjeller mellom landene ligger forskjeller i kultur og tradisjon, i grad av modernisering og urbanisering, ikke minst i tilbud av offentlig omsorg. Sammenlignet med andre land har Norge en svært sjenerøs eldreomsorg. Familiens hjelp er først og fremst et viktig supplement til offentlige tjenester når gamle foreldre blir skrøpelige.

I de østeuropeiske landene er tilbudet av offentlige tjenester svært begrenset, og i land som Georgia og Bulgaria så å si fraværende. Unnlater man å stille opp for skrøpelige foreldre, overlates de til seg selv eller til andres veldedighet. Den nesten unisone oppslutningen om ansvaret for gamle foreldre i østeuropeiske land må sees på denne bakgrunn. Det peker i retning av at i disse landene er ansvar for gamle foreldre mer å ligne på oppfatninger man tar for gitt, slik man i Norge tar det for gitt at foreldre bør ta seg av sine mindreårige barn eller ta seg av en ektefelle som er blitt skrøpelig.

Demografiske endringer, mindre omsorg?

Når man spør om demografiske endringer kan påvirke voksne barns omsorg for foreldre, bygger det på antagelser om at *evnen* til å gi omsorg kan bli mindre som følge av oppløste parforhold, færre barn som skal dele på omsorgen og høyere yrkesaktivitet blant kvinner.

Til dette kan føyes antagelser om at mer individualistiske verdier (van de Kaa 1987) kan føre til at voksne barn er mindre *villige* til å yte omsorg. Men om det så å si ikke finnes offentlig eldreomsorg, kan villighet og holdninger bli irrelevante og evnene strekkes langt. Nøden tvinger en til å ta ansvar, tilpasse sitt arbeid, hjelpe økonomisk og ta gamle foreldrene inn i eget hjem dersom de har behov for det.

Aldring og fruktbarhet 1950-2050 i syv europeiske land

Alle land i Europa, også de som vi ser på i denne artikkelen, gjennomgår en kraftig aldringsprosess. Figur 2 viser befolkningens gjennomsnittsalder målt ved medianen fra 1950 til nå, med framskrivning til 2050.

Det er viktige forskjeller mellom disse landene. De tre landene der færrest sier at barn har ansvar for foreldrenes omsorg – **Norge, Frankrike og Tyskland** – var blant de land som hadde **høyest medianalder i 1950**. De har også hatt **minst økning** i medianalderen hittil og kan vente seg minst økning framover, med unntak av Tyskland (figur 3).

Hovedårsaken til den ulike aldringstakten er **det høye fruktbarhetsnivået i Norge og Frankrike** (figur 3). For det første sank fruktbarheten tidligere i Norge og Frankrike enn i de andre landene, bortsett fra Tyskland. For det andre er fruktbarheten i Norge og Frankrike i dag blant de høyeste i Europa. Dette har sammenheng med den **velferdspolitikken** som føres, spesielt med sikte på å gjøre det enklere for foreldre å kombinere barn og yrkesliv.

Østeuropeerne har høy ansvarfølelse i alle grupper

Analysene fra de syv landene viser at i Ungarn, Bulgaria, Russland og Georgia har demografiske faktorer liten eller ingen betydning for ansvarsnormer i forhold til gamle foreldre. Om du har høy eller lav utdanning, er skilt, samboende eller gift, har barn eller ikke, og om man er yrkesaktiv eller ikke, spiller ingen rolle for holdningene.

Å forklare forskjeller mellom Norge og andre land med ulikheter i eldreomsorg alene kan imidlertid være for enkelt. Selv om grad av modernisering og økonomisk vekst i et land vil være av betydning for holdninger og verdier (Inglehart og Baker 2000), vil også kulturell arv og tradisjon (Reher 1998) og institusjonelle strukturer (Mayer 2001) virke inn. Dermed kan de samme demografiske endringene få ulike konsekvenser for holdninger og verdier i ulike land (Billari og Wilson 2001).

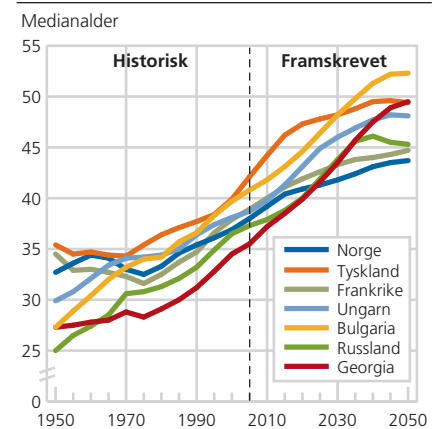
Fordi så å si alle i de østeuropeiske landene er enige i at voksne barn bør ta ansvar for sine foreldre, er det interessant å se på hva som kan forklare holdningsforskjeller i de vesteuropeiske landene – Norge, Frankrike og Tyskland. Analysene, hvor vi tar hensyn til mange forhold som kan være knyttet til ansvarsholdninger (blant annet kjønn, alder, antall barn, antall søsken, helse, om man har foreldre i live, om man er i arbeid), viser at særlig to forhold har sammenheng med holdninger til voksne barns ansvar, nemlig kjønn og barnetall.

Menn mer positive til omsorg

I Norge, Frankrike og Tyskland finner vi at menn er mer positive til å ta omsorgsansvar for gamle foreldre enn kvinner. I første omgang kan det synes overraskende, fordi det overalt i verden er kvinner som tar seg av familiens gamle. På den andre siden kan man tenke seg at nettopp dette kan være en grunn til kjønnsforskjellen: kvinnene vet hva omfattende omsorg innebærer av innsats, og er derfor mer forbeholdne med å gi sin tilslutning. Mennenes svar kan være mer uforpliktende, og kanskje til og med implisitt referere til oppfatninger om søstres eller døtres ansvarsforpliktelse.

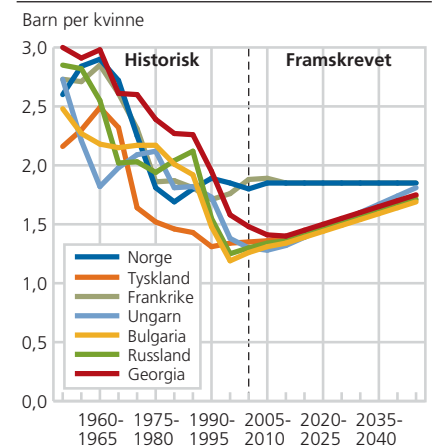
Så enkelt er det likevel ikke. Respondentene er nemlig også bedt om å ta stilling til følgende påstand: «Når foreldre trenger hjelp, bør døtre ta mer ansvar for omsorgen enn sønner» (figur 4). I Norge er omtrent 90 prosent *uenig* i en

Figur 2. Befolkningens medianalder, historisk og framskrevet, etter land

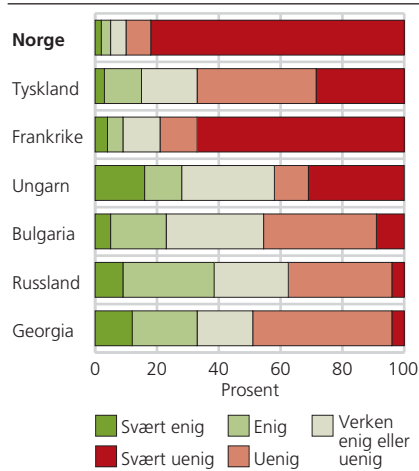
Kilde: Mellomalternativet i FNs befolkningsprognoser fra 2006 (<http://esa.un.org/unpp/index.asp>).

Figur 3. Samlet fruktbarhetstall (barn per kvinne), historisk og framskrevet, etter land

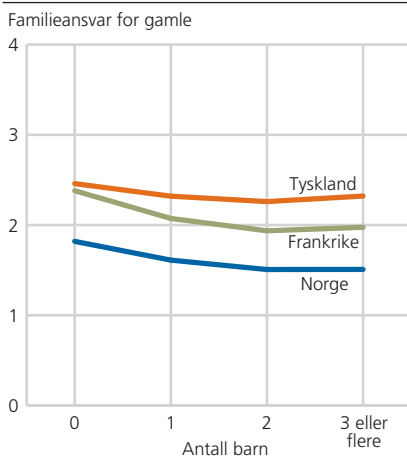
Kilde: Mellomalternativet i FNs befolkningsprognoser fra 2006 (<http://esa.un.org/unpp/index.asp>).

Figur 4. Enig/uenig om at døtre bør ta større ansvar for gamle foreldre enn sønner, etter land. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 5. Holdninger til familieansvar for gamle foreldre, på en skala fra 0 (lavest) til 4 (høyest), etter antall barn. Vestlige land. Gjennomsnitt

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

slik påstand, de aller fleste er «sterkt uenig» uansett kjønn. Selv om det er færre i Tyskland og Frankrike som er uenige, er det også her et klart flertall som synes at døtre og sønner bør ta like stort ansvar. I de østeuropeiske landene er det langt flere som stiller seg positivt til at kvinner bør være de som yter mest.

Likestilling i Norge – i holdninger

Svarfordelingen på spørsmålet om sønners og døtres ansvar illustrerer at Norge er særegent når det gjelder holdninger til likestilling. Selv om det fremdeles er kvinner som yter mest omsorg til familiens gamle i Norge, kan holdningene reflektere at arbeidsdelingen i omsorg for eldre er under endring. Så langt har det primært vært barneomsorg og husholdsoppgaver som har fått oppmerksomhet i likestillingsdebatten. Med nye generasjoner av «moderne menn», og med en økende andel eldre, kan mer likestilt ansvar for gamle foreldre bli aktuelt.

Barnløse mer positive til å ta seg av foreldre

Antall barn i familien slår også ut for ansvarsholdinger. Dette er særlig interessant, fordi lavere fruktbarhet har skapt bekymring i mange land. Man kunne tenke seg at det å ha få eller ingen barn kan være knyttet til ønsker om egen uavhengighet og være uttrykk for mer negative holdninger til familieforpliktelser. Tendensene i Norge, Tyskland og Frankrike er imidlertid omvendt (figur 5).

Barnløse er mer positive til ansvar for familiens gamle enn de som har barn. I tillegg er det en tendens til at de med bare ett barn er mer positive enn de som har to eller flere. Med få eller ingen barn har man færre konkurrerende forpliktelser, og kanskje også større forventninger om å få familiehjelp. Slik sett trues ikke familieomsorgen av lavere fruktbarhet, i hvert fall ikke på kort sikt. Når det blir flere barnløse blant skrøpelige eldre, kan situasjonen bli en annen.

Mer utbredt blant yngre enn eldre

Det kan være nærliggende å tro at sterke holdninger om at barn bør ta ansvar for gamle foreldre representerer tradisjonelle verdier, og således er mer utbredt blant eldre generasjoner enn blant yngre. Slik er det imidlertid ikke i noen av landene.

I de fleste land er det ingen forskjeller mellom unge og gamle i holdninger til familieansvar. Norge er imidlertid et slående unntak. I Norge er det en sterk tendens til at yngre slutter sterkere opp om familienormer enn eldre (figur 6).

Ser vi på enkeltspørsmål, er det for eksempel nesten like mange i aldersgruppen 18-39 år i Norge som er enig i at man bør ta ansvar for gamle foreldre, som det er i Frankrike og Ungarn (rundt 70 prosent). Mer enn halvparten i denne aldersgruppen er enig i at voksne barn bør hjelpe gamle foreldre økonomisk om de har økonomiske problemer, og knapt en av fem i denne aldersgruppen er enig i at voksne barn bør tilpasse sitt arbeid og ha foreldre boende hos seg om foreldrene har behov for det. Prosentandelene er halvparten eller mindre enn dette blant dem over 60 år.

Ung idealisme mot erfaringer?

Flere forhold kan ligge bak de store aldersforskjellene i holdninger til foreldreansvar i Norge. Viktigst er trolig at ulike aldersgrupper, som har ulike referanser, svarer på holdningsspørsmålene. De yngste gruppene (kohortene),

som fremdeles har spreke foreldre, kan være mer idealistiske. Middelaldrende er i en livsfase der det å gi omsorg kan være mest aktuelt, mens eldre i større grad kan legge vekt på det å motta omsorg i sine svar.

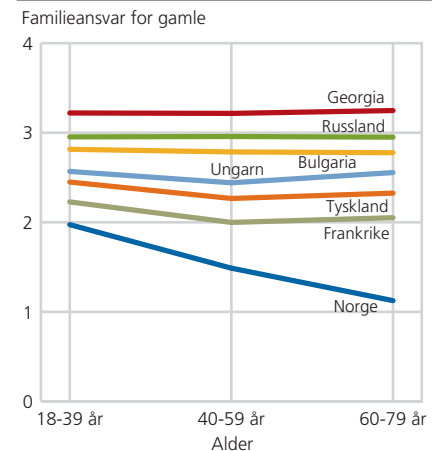
Bakgrunnen for de eldstes svar kan først og fremst være altruistisk motivert. Gitt at man i Norge kan få hjelp fra omsorgstjenestene, vil foreldre beskytte voksne barn mot å ta en stor omsorgsbyrde (Daatland 1990). Man skal imidlertid ikke se bort fra at vi ser tendenser til holdningsendringer. Blant annet har foreldrerollen endret seg mye gjennom de siste generasjonene, fra at foreldre var mer autoritære oppdragere, til at foreldre og barn blir mer likeverdige. Yngre generasjoner kan ha et annet og nærmere forhold til foreldrene, og de kan fortsatt ha det når de blir gamle.

Hva gjør Norge forskjellig?

Blant de syv landene er Norge nokså avvikende ved at vi har svakere ansvarsnormer og klarere aldersforskjeller i holdninger. Norge er det eneste landet der demografiske egenskaper har klar sammenheng med ansvarsnormer. Sammenhengene peker (ut fra disse data) i retning av at demografiske endringer ikke vil påvirke holdninger i negativ retning. Menn er mer positive enn kvinner, barnløse er mer positive enn de med barn, og yngre er mer positive enn eldre.

Trekker vi inn andre demografiske endringer som at utdanningsnivået øker, at oppløste parforhold blir mer vanlig, og at kvinnelig yrkesaktivitet er høy, finner vi at heller ikke disse forholdene synes å bidra negativt når det gjelder ansvarsholdninger. Høyt utdannede er noe mer positive enn de med lav utdanning, samboende og skilte har samme holdninger som gifte. Hvorvidt kvinner er yrkeskaktive, spiller ingen rolle for disse holdningene.

Figur 6. Holdninger til familieansvar for gamle foreldre, på en skala fra 0 (lavest) til 4 (høyest), etter alder. Gjennomsnitt

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Demografiske endringer på makroplanet kan ha påvirket både den offentlige politikken og holdningene til at barn skal ha ansvar for sine gamle foreldre. Norge hadde en tidligere fruktbarhetsnedgang enn de fleste av de andre landene vi her ser på, og fikk derfor en relativt gammel befolkning. Dette kan ha vært med på å presse fram behovet for offentlig omsorg for eldre, noe som

også har vært preget av statens velferdspolitik og den økonomiske evnen til å gjennomføre slik politikk.

De andre landene, særlig de østeuropeiske, kan nokså nylig ha blitt klar over den raskt økende befolkningsaldringen og utsiktene framover, og har derfor ennå ikke tatt helt inn over seg behovet for offentlig omsorg på dette feltet. Frukthbarhetsfallet til svært lave nivåer, bare 1,2-1,5 barn per kvinne (bortsett fra i Frankrike), vil etter hvert gjøre det enda vanskeligere å ha en familie-basert eldreomsorg, da det vil bli for mange gamle med få eller ingen barn. Paradoksalt nok har Norge både et mindre *behov* (færre gamle) og en større *evne* (flere barn og bedre økonomi) for at barn tar seg av sine gamle foreldre.

Referanser

Billari, F.C. og C. Wilson (2001): Convergence towards diversity? Cohort dynamics in the transition to adulthood in contemporary Western Europe, MPIDR Working paper WP 2001-039, Max Planck Institute for Demographic Research.

Daatland, S.O. (1990): What are families for? On family solidarity and preference for help, *Ageing and Society*, 10(1): 1-15.

Inglehart, R. og W.E. Baker (2000): Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values, *American Sociological Review* 65(1): 19-51.

Mayer, K.U. (2001): The paradox of global social change and national path dependencies: life course patterns in advanced societies. I A. R. Woodward and M. Kohli: *Inclusion- Exclusion*, London: Routledge.

Reher, D.S. (1998): Family Ties in Western Europe: Persistent contrasts, *Population and Development Review* 24(2): 203-234.

United Nations (2005): *Generations and Gender Programme: Survey Instruments*. New York og Genève: United Nations.

van de Kaa, D.J. (1987): Europe's second demographic transition, *Population Bulletin* 42(1): 1-59.

Holdninger og handlinger – avstanden kan være stor

Informasjon om holdninger til familieansvar kan være interessant av flere grunner. Man kan forstå holdninger slik man forstår meningsmålinger. I denne sammenheng kan holdningene si noe om oppslutning om politiske tiltak for å øke familiens innsats. Flere yngre enn eldre vil være positive til det i Norge.

Mer nærliggende kan det være å forstå holdingene som beredskap til faktisk å hjelpe gamle foreldre når de måtte trenge det. I så måte gir imidlertid holdningsspørsmål nokså usikre svar. Det kan være lang avstand mellom holdninger og handlinger når det kommer til stykket.

Hvor langt strekker familiens ansvar seg?

Hvem skal ha hovedansvaret for å dekke sosiale behov som omsorg og økonomisk trygghet – familien eller velferdsstaten? Folkemeningen om denne ansvarsdelingen varierer mellom land og ser ut til å gå langs geografiske akser i Europa. Nordmenn skiller seg ut – vi legger mye større ansvar på samfunnet enn franskmenn og bulgarere. Georgiere legger det meste av ansvaret på familien.

Folkemeningen om familiens og velferdsstatens ansvar varierer i Europa. På bakgrunn av spørreundersøkelser i et utvalg av land som ligger langs en nord-sør og vest-øst akse i Europa, ser vi i denne artikkelen på forskjellene i holdningene. Utvalget av land er noe uvanlig; det hører ikke til «daglig kost» å sammenlikne Norge med Bulgaria, Russland og Georgia, noe vanligere er det å sammenlikne oss med Tyskland og Frankrike, som også inngår. Utvalget har sammenheng med at disse landene deltar i Generations and Gender Survey (GGS), der dataene hentes fra (United Nations 2005).

Kultur eller struktur?

Den geografiske lokaliseringen fanger vesentlige forskjeller mellom land både i velferdspolitik og familiekultur. Vestlige land kan naturligvis tilby velferdsordninger som man i det østlige Europa bare kan drømme om. Derfor er det rimelig å forvente at man i øst vil legge hovedansvaret på familien, simpelthen fordi det er lite å hente hos (velferds)staten.

Men velferdsstater varierer også i *hvordan* de fordeler sine små eller store ressurser. Noen land prioriterer eldre, andre prioriterer barn. Noen prioriterer tjenester, andre prioriterer kontantoverføringer (Esping Andersen 1997, Lynch 2006). Også dette kan påvirke folkemeningen, eller er det omvendt, at politikken tar form etter folkemeningen?

Forklaringene på at velferdsstater er tilbøyelige til å prioritere forskjellig, er mange og til dels motstridende. En av dem er knyttet til påvirkninger fra familiekulturen. Det nordvestlige hjørnet av Europa har i følge Reher (1998) en lang tradisjon for et ideal om uavhengighet mellom generasjonene. Sør og øst har sterkere familienormer som inkluderer den utvidede familien, også den eldre generasjonen. Dette har satt sitt preg på velferdspolitikken, som er sentrert omkring familiens plikter og rettigheter i sør og øst og omkring individets plikter og rettigheter i nord og vest.

Dette peker i retning av å legge mer ansvar på familien desto lenger sør og øst i Europa man kommer, og om resultatene viser seg å gå i den retningen, er det følgelig vanskelig å vite om forklaringen ligger i strukturen (mulighetene) eller i kulturen (idealene). Det kan naturligvis også være litt av begge deler.

Den første runden av GGS som disse dataene er hentet fra, gjør det foreløpig ikke mulig å veie betydningen av kultur og struktur for denne typen oppfatninger, men en viss indikasjon på om kulturelle

*Svein Olav Daatland,
Britt Slagsvold og
Ivar A. Åsland Lima*

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). Så langt foreligger data fra seks land i tillegg til Norge: Tyskland, Frankrike, Ungarn, Bulgaria, Russland og Georgia. For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Svein Olav Daatland (til venstre) er forsker ved NOVA. (sod@nova.no)

Britt Slagsvold er forsker ved NOVA. (bsl@nova.no)

Ivar A. Åsland Lima er sosiolog og forskningsassistent ved NOVA. (ial@nova.no)

særtrekk slår ut, kan vi få ved å studere oppfatningene om hvordan man bør prioritere *innenfor* velferdsstaten og familien. Det mer familieorienterte sør og øst burde i så fall i større grad inkludere – og prioritere – den eldre generasjonens behov sammenliknet med det mer individualistiske nord og vest. Er det slik?

Vi skal belyse denne problematikken ved å sammenlikne holdningene til familiens og samfunnets ansvar for barns og eldres sosiale behov i de utvalgte landene. Dataene som presenteres, refererer dermed til idealer mer enn til atferd og illustrerer hva folk synes er det rette å gjøre, ikke om de faktisk gjør det eller ei.

Metoder og mål er beskrevet nærmere i tekstboksene:

Prioriteringer mellom familie og samfunn

Respondentene ble stilt følgende **spørsmål**:

Der er mange ulike syn på hvordan vi bør ta vare på menneskene i samfunnet. For hver av oppgavene nedenfor ber vi deg oppgi om du synes oppgaven bør utføres av samfunnet, familien eller begge?

- omsorg for pleietrengende eldre som bor i hjemmet
- pass av barn under skolealder
- økonomisk støtte til fattige eldre
- økonomisk støtte til fattige unge foreldre

Fem svarkategorier var mulige: fra (1) «hovedsakelig samfunnet» til (5) «hovedsakelig familien», der (3) la like stort ansvar på begge parter.

To av spørsmålene gjelder **omsorg**, to gjelder **kontantoverføringer**, og hver av de to er rettet henholdsvis mot **eldre** og mot **små barn** (eller deres foreldre).

Dette gir oss muligheter for å vurdere prioriteringer mellom familien og samfunnet, mellom tjenester og kontantytelser og mellom barn og eldre.

Prioriteringer innad i familien

Oppfatninger av hvordan man bør prioritere oppover og nedover i generasjonslinja *innad* i familien, er målt ved to parallelle spørsmål som er indikatorer for henholdsvis barnas og foreldrenes ansvar. **Foreldreansvaret** (*parental obligations*) er målt ved grad av enighet på en fempunkts skala om følgende utsagn:

- Foreldre bør gi økonomisk hjelp til voksne barn som har økonomiske problemer.
- Hvis voksne barn trenger hjelp, bør foreldre tilpasse sitt liv for å hjelpe dem.

Barns ansvar (*filial obligations*) er målt ved tilsvarende utsagn som går i motsatt retning:

- Barn bør gi økonomisk hjelp til foreldre med økonomiske vansker.
- Barn bør tilpasse jobb etter foreldres behov.

Hvem har ansvar for hva?

Figur 1 gir et samlet uttrykk for holdningen til familiens og velferdsstatens ansvar. Den viser en skår som varierer mellom 0 og 4, der 0 betyr at familien blir ansett å ha hovedansvaret på alle fire oppgavene (se tekstboks), og 4 betyr at samfunnet bør ha dette ansvaret.

Som ventet skiller nordmenn seg ut ved å legge større ansvar på samfunnet enn franskmenn og bulgarere. Georgiere skiller seg ut i motsatt retning; de legger mest ansvar på familien (se figur 1).

Går vi inn i detaljene, ser vi at Norge skiller seg klart fra de øvrige landene på alle oppgaver unntatt hvem som har ansvaret for barnepass, som i alle landene blir tillagt familien (tabell 1). Vi ser ellers at samfunnets ansvar jevnt over blir sett som større for økonomisk hjelp (under fattigdom) enn for omsorg. Økonomisk hjelp til «fattige» eldre og unge – en formulering som altså refererer til en situasjon med betydelige behov – er i hovedsak sett som et samfunnsansvar i alle fire landene; nær fullt og helt et samfunnsansvar i Norge, og som et samfunnsansvar i kombinasjon med et familieansvar i de tre andre landene.

Tabell 1. Legger større ansvar på samfunnet enn på familien, etter land og type oppgave.¹ Prosent

	Norge	Frankrike	Bulgaria	Georgia
Omsorg for pleietrengende eldre i hjemmet	71	13	17	5
Pass av barn under skolealder	27	11	6	1
Økonomisk støtte til fattige eldre	90	51	59	46
Økonomisk støtte til fattige unge foreldre	82	47	65	50

¹ Spørsmålene var bare stilt i fire av landene.

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

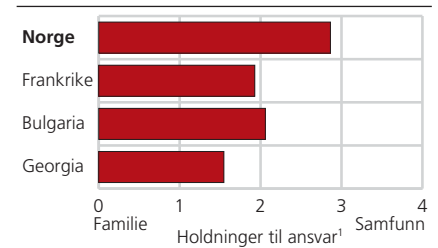
Hva omsorgen angår, oppfattes i alle landene samfunnsansvaret som større for eldre enn for barn (tabell 1). Omsorgen for små barn ses som nevnt som et primæransvar for familien i alle fire landene, mens omsorgen for eldre ses som et samfunnsansvar i Norge, med familien i en supplerende rolle. I Frankrike og Bulgaria mener de spurte at eldreomsorgen primært er et familieansvar, med et supplement fra samfunnet. Georgia skiller seg ut ved at omsorgen for både barn og eldre nær fullt og helt ses som et familieansvar.

Hvorvidt fordelingen ganske enkelt speiler virkeligheten, for eksempel at det er rikelig med offentlige omsorgstjenester i Norge og praktisk talt ingen slike tjenester i Georgia, vil vi etter hvert kunne vurdere når opplysninger om landene legges til rette i en egen såkalt kontekstuell database. At det også kan ligge kulturelle idealer til grunn for holdningsforskjellene, med historiske linjer til tida før velferdsstaten, er også mulig. Et visst inntrykk av familiekulturens betydning kan vi få ved å se nærmere på prioriteringene *innad* i familien.

Til fordel for barn eller foreldre?

Forskjeller i prioriteringer oppover og nedover i generasjonslinja innad i familien (se tekstboks) er illustrert i figurene 2 og 3, og viser at både barnas og foreldrenes ansvar blir ansett som minst i Norge og størst i Georgia. Det er en tendens til at foreldrenes forpliktelser blir sett som sterkere enn voksne barns forpliktelser i alle landene med unntak av Russland.

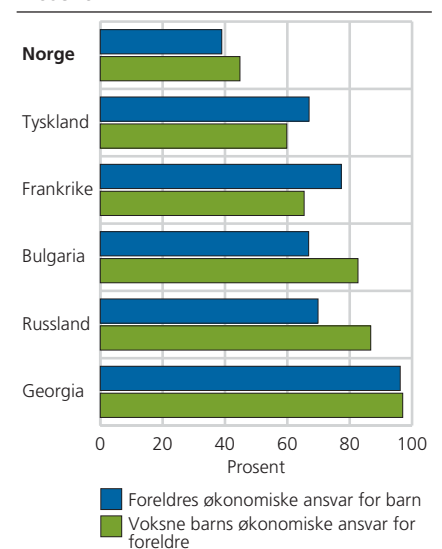
Figur 1. Oppfatninger om familie-samfunnsansvar, etter land. Skala fra 0 (familie) til 4 (samfunn)

¹ På alle fire omsorgsoppgaver (se tekstboks).

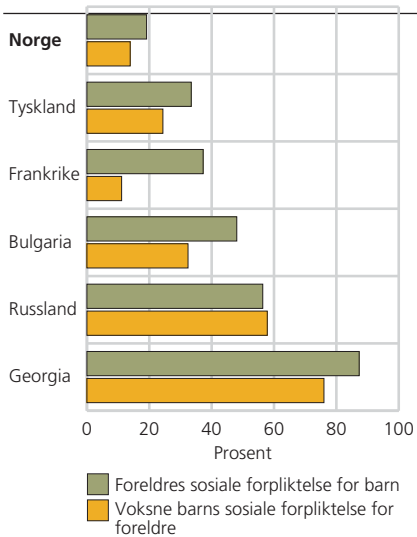
Spørsmålene bare stilt i fire land.
Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 2. Enig i voksne barns økonomiske ansvar for foreldre og foreldres økonomiske ansvar for voksne barn. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 3. Enig i voksne barns sosiale forpliktelser overfor foreldre og foreldres sosiale forpliktelser overfor voksne barn. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Av spesiell interesse er prioriteringene oppover og nedover generasjonslinja blant eldre mennesker over 67 år, som er nærmest en situasjon der de selv kan få behov for hjelp og måtte velge mellom hensynet til seg selv og barna. Prioriteringene er illustrert i figur 4 ved skårer på en indeks for foreldres og barns ansvar for den andres økonomiske eller sosiale behov.

Resultatene viser igjen at både barnas og foreldrenes ansvar er lavest i Norge og høyest i Georgia. Vi merker oss ellers at eldre foreldres forpliktelser synes å være sterkere enn de voksne barnas forpliktelser i de tre vestlige landene:

Norge, Tyskland og Frankrike. Her er det med andre ord en prioritering *nedover* generasjonslinja, i tråd med Rehers teori om europeiske familiekulturer. Denne profilen er særlig sterk for Norges del.

Ansvarer oppover og nedover generasjonslinja er temmelig likt i de tre østlige landene, kanskje først og fremst fordi det er stor enighet om at ansvaret ligger i familien; det er ingen andre å dele det med (figur 4).

Foreldre står sterkere i sør og øst, barn i nord og vest

Omsorgen for små barn blir sett som et primæransvar for familien i alle fire landene, som for øvrig skiller seg betydelig fra hverandre i syn på familiens og samfunnets ansvar. Eldreomsorgen, og det å sikre en økonomisk trygghet for både eldre og barn, blir i hovedsak sett som et samfunnsansvar i Norge, med familien i en supplerende rolle. Ansvaret er på disse områdene nokså likt fordelt mellom familien og samfunnet i Frankrike og Bulgaria, mens det i all hovedsak ses som et familieansvar i Georgia. De observerte forskjellene er betydelige og mer eller mindre som ventet, de ulike land og velferdsregimer tatt i betraktning.

Angående prioriteringer innad i velferdsstaten oppfattes økonomisk trygghet mer som et samfunnsansvar enn omsorg i alle fire landene, kanskje delvis fordi kriteriet (i spørreundersøkelsen) for å trenge økonomisk hjelp var såpass strengt og viste til et behov for å lindre fattigdom. Innenfor omsorg er samfunnsansvaret større for eldre enn for barn. Barna er primært et familieansvar i alle landene, i Norge med et visst samfunnsansvar som et supplement.

Familieforpliktelsene – både de som går oppover i generasjonslinja (barns ansvar), og de som går nedover (foreldres ansvar) – er lavest i Norge og høyest i Georgia. Dette peker i retning av en norm om *uavhengighet* mellom voksne generasjoner i Norge og en norm om *gjensidig avhengighet* i Georgia. Også i Tyskland og Frankrike står prioriteringen *nedover* generasjonslinja sterkt, om enn ikke så sterkt som i Norge, mens Bulgaria og Russland danner – sammen med Georgia – et østlig mønster som peker *oppover* generasjonslinja.

Resultatene gir en viss støtte til Rehers (1998) hypotese om at europeiske familiekulturer skiller seg langs geografiske akser, der individualismen står sterkere i nord og vest, mens kollektivismen står sterkere i sør og øst. Hypotesen bør etterprøves nærmere i et bredere utvalg av land og for flere typer av behov.

Referanser

Esping-Andersen, G. (1999): *Social foundations of postindustrial economies*, Oxford: Oxford University Press.

Lynch, J. (2006): *Age in the welfare state. The origins of social spending on pensioners, workers, and children*, Cambridge: Cambridge University Press.

Reher, D.S. (1998): *Family ties in western Europe: Persistent contrasts*. *Population and Development Review*, 24, 2, 203–234.

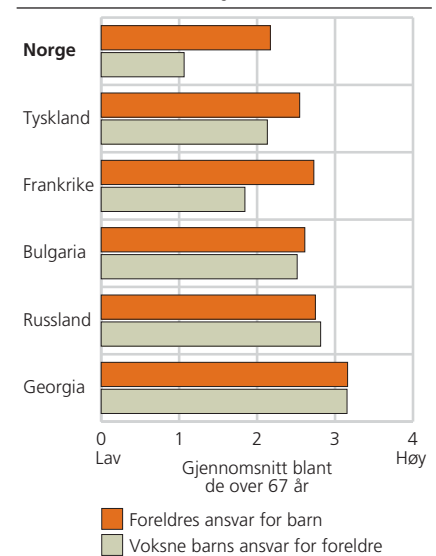
United Nations (2005): *Generations and Gender Programme: Survey Instruments*, New York and Geneva: United Nations.

Litteratur

Anttonen, A. & Sipilä, J. (1996): European social care services: Is it possible to identify models? *Journal of European Social Policy*, 6, 2, 87-100.

Daatland, S.O. & Herlofson, K. (2004): *Familie, velferdsstat og aldring. Familiesolidaritet i et europeisk perspektiv*, Oslo: NOVA, rapport 7-2004.

Figur 4. Foreldres og voksne barns ansvar for hverandre. Holdninger blant eldre respondenter (67 år+). Skårer på en skala fra 0 (lavest) til 4 (høyest)

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Hans viktigste interesseområder er psykisk helse og livskvalitet, sosial integrasjon og tilhørighet, bysosiologi og utvikling i levekårene. Han har blant annet publisert: «På vei mot det gode samfunn?», Statistiske analyser 64 (sammen med Ottar Hellevik), «Levekår og flyttemønstre i Oslo indre øst», Rapporter 2006/15 (med flere medforfattere).

(anders.barstad@ssb.no)

Begeistring – bare for de unge?

I kultromanen til Erlend Loe, «Naiv. Super», skriver hovedpersonen lister over det han har, og det han mangler. Begeistring inngår i oversikten over det som mangler. Senere i romanen skriver han en liste over alt som pleide å begeistre ham i barndommen, en skikkelig lang liste med 53 ting! Den inneholder alt fra bæsj og tiss og såpebobler til brannmenn, trikken og verdensrommet. «Når jeg ikke sov, sprang jeg rundt og var begeistret. Jeg gikk aldri. Jeg sprang». Hovedpersonen tør ikke skrive en tilsvarende liste over kildene til begeistring i nåtiden, i frykt for at den skal bli altfor kort.

Ordet «begeistring» er opprinnelig tysk, og betyr egentlig «beåndet». Et beslektet ord på norsk er «entusiasme», av det greske ordet en-theos («med Gud i seg»), som betyr henrykkelse, sterk begeistring, iver eller glød (Bokmålsordboka). Mister vi, slik Loe antyder, evnen til begeistring og entusiasme etter hvert som vi kommer til skjells år og alder? Eller er det mulig å ta barndommens begeistring med seg videre i livsløpet, utvide den til stadig nye interesseområder?

Begeistret – ikke heftig

I LOGG-undersøkelsen stilles det en serie av spørsmål om følelser som intervjupersonen har hatt i løpet av de siste to ukene, blant annet «begeistret». Nesten halvparten, 47 prosent av befolkningen, hadde vært begeistret «en hel del» eller «i stor grad». Bare 4 prosent hadde «overhodet ikke» vært begeistret.

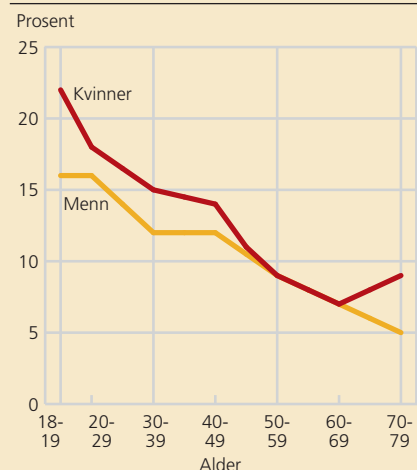
Den norske befolkningen er med andre ord på pluss-siden i «begeistringsregnskapet». På den annen side ser det ikke ut til at de virkelig heftige begeistringsopplevelsene er særlig utbredt; bare en av ti (11 prosent) har i stor grad vært begeistret.

Figur 1 viser sammenhengen mellom alder og stor grad av begeistring. Den sterke begeistringen avtar nokså markant med økende alder. Ytterpunktene utgjøres av eldre menn og unge kvinner; mer enn fire ganger så mange unge kvinner som eldre menn hadde opplevd stor

grad av begeistring (tallene for kvinner og menn i aldersgruppen 18-19 år er usikre siden de utgjør en liten gruppe i utvalget).

Det er likevel langt fra slik at alderdom er ensbetydende med et liv uten entusiasme og begeistring. Hvis vi også tar med dem som har opplevd begeistring «en hel del», øker andelen begeistrede til vel 30 prosent blant de eldste mennene. Bare 6 prosent av de eldste mennene og 9 prosent av kvinnene i samme alder har «overhodet ikke» opplevd å være begeistret.

Figur 1. I stor grad hatt en følelse av å være begeistret i løpet av de siste to ukene. Menn og kvinner i ulike aldersgrupper. 2007. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Vennskap = begeistring

Ved siden av å være ung, hva er det som ellers kjennetegner dem som har sterke følelser av entusiasme og begeistring? En foreløpig analyse av LOGG tyder på at de framfor alt har ett kjennetegn, «alt annet likt»: god kontakt med venner. Jo sterkere vennkontakt, jo mer begeistring! Andre kjennetegn ved de begeistrede er god helse, god økonomi og bosted i sentrale strøk. Det siste funnet er kanskje det mest overraskende, og har muligens sammenheng med det mangfoldige kultur- og underholdningstilbudet i denne delen av landet.

Vennskapets betydning må forstås i lys av at venner ofte gjør lystbetonte og morsomme ting sammen; typiske vennsaktiviteter er dans, drikking og fortrolige samtaler. Den amerikanske forskeren med det umulige navnet, Mihály Csíkszentmihályi, hevder at familien først og fremst gir følelsesmessig trygghet, mens samværet med venner har et sterkere innslag av eventyr og spenning. På jobben må vi opptre i henhold til yrkeslivets rolleforventninger, i familiens skjød må vi være gode foreldre, sønner eller døtre. Det er blant vennene vi kan «slå ut håret» og «være oss selv»: syngende, dansende, slå vitser, leke.

Skjønnlitteraturen kan ha mye å lære oss, både om begeistring og om vennskap. Hovedpersonen i «Naiv.Super» gjenfinner mye av begeistringen i livet gjennom lek og moro, en god bror og en kjæreste (samtidig som han passer på å unngå kontakt med sin dårlige venn i Statistisk sentralbyrå ...). Noen ganger er de beste vennene også familiemedlemmer.

Det store i det små

Henrik Wergeland er begeistringens dikter framfor noen i norsk litteratur. I skrivende stund feires ennå 200-årsjubiléet for hans fødsel. Wergelands poesi viser betydningen av måten vi fortolker og «ser» verden på. Hans evne til å la seg begeistre av naturen og se «det store i

det små» er helt uforlignelig. Som i dette avsnittet fra «Mig selv»:

«Min Kats Strygen
mod min kind
udglatter alle
Hjertesaar.
I min Hunds Øje
sænker jeg mine
Sorger som i en dyb
Brønd»

I diktet «Til Foråret» beskriver han vårens første gress som «... mer verd enn en smaragd». I et annet dikt hylles grantreet som naturens katedral: «Hvor lød en messe from som den/en fugl sang i min gran?». Wergelands poesi er en uendelig kilde å øse av for dem som vil la seg inspirere til å se på verden med større begeistring.

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

19.2.2009

Befolkningsstatistikk. Folkemengd etter alder, kjønn, sivilstand og statsborgarskap, 1. januar 2009

4 799 000 busette i Noreg ved årsskiftet

Med 4 799 252 busette her i landet ved årsskiftet har folketalet allereie i januar runda 4,8 millionar. Folketalet auka med 62 100 i 2008, noko som er 6 000 meir enn i 2007.

Sett i høve til folketalet var folketilveksten i 2008 på 1,31 prosent, den høgaste som er registrert etter 1920. Dette var også høgare enn i 1946, då denne tilveksten var 1,26 prosent.

To tredelar bur i sentrale kommunar

I alt 67 prosent av befolkninga her i landet bur i dei mest sentrale kommunane (sentralitet 3), og noko under 10 prosent bur i dei minst sentrale kommunane (sentralitet 0).

Ung befolkning i og rundt region-sentra

Gjennomsnittsalderen i befolkninga er 39 år, men det er store skilnader mellom dei ulike delane av landet. Befolkninga er relativt ung i og rundt dei regionale sentra og på kysten av Sør- og Vestlandet.

Kommunane Vadsø, Alta, Tromsø, Bodø, Trondheim, Bergen, Stavanger, Kristiansand og Oslo har ung befolkning, med gjennomsnittsalder frå 36 til 38 år. Også innbyggjarane i omlandskommunane til dei største byane har låg, og ofte enda lågare, gjennomsnittsalder enn i byane. Jæren og kommunane rundt skil seg ut med ei sær sars ung befolkning. Sju av dei åtte Jæren-kommunane er blant dei ti i landet med lågast gjennomsnittsalder,

34 til 36 år. Stavanger ligg ikkje stort høgare, med 37 år.

Mange eldre i innlandet

Kommunane langs svenskegrensa har mange eldre og få unge. Det same er tilfellet med bortimot alle andre innlands-kommunar i heile landet. Nokre unnatak er det, som Bykle, Hemsedal, Kautokeino og Karasjok.

Befolkninga i alle kommunane i Hedmark har gjennomsnittsalder over snittet for landet. Oppland og Telemark har éin kommune kvar som ligg på landsgjennomsnittet, medan alle dei andre ligg over.

Ibestad (Troms), Leka (Nord-Trøndelag) og Rendalen (Hedmark) har høgast gjennomsnittsalder, med 47-48 år. Dette er 10-14 år høgare enn gjennomsnittsalderen i kommunane på Jæren.

Av folkemengda i heile landet var 26 prosent under 20 år, 61 prosent var i aldersgruppa 20-66 år, og 13 prosent var over 66 år. I dei mest sentrale kommunane (sentralitet 3) var denne fordelinga 25-63-12 prosent, og i dei minst sentrale kommunane (sentralitet 0) 25-58-17 prosent. Skilnaden mellom dei mest og minst sentrale kommunane er altså at det relativt sett er færre i yrkesaktiv alder og fleire eldre i dei minst sentrale kommunane.

19.2.2009

Befolkningsstatistikk. Ekteskap og skilsmisser 2008

Auke i talet på vigslar

I 2008 blei det inngått 25 100 ekteskap. Ein må tilbake til 2000, og før det til 1976, for å finne eit høgare tal på inngåtte ekteskap.

10 200 ekteskap enda i skilsmisse, og 11 700 par blei separerte. Talet på skilsmisser ligg på same nivå som året før, medan talet på separasjonar er noko høgare.

Vel 25 100 ekteskap blei inngått i 2008. Det er 1 650 fleire enn året før.

10 200 ekteskap enda i skilsmisse i 2008. Talet på skilsmisser har gått ned dei siste fire åra. Skilsmisseraten, som er oppløyste ekteskap ved skilsmisse per 1 000 gifte og separerte kvinner, var 11,6 i 2008. Raten har variert mellom 10,4 og 12,6 sidan byrjinga av 1990-talet, og var på sitt høgaste i 2004 og 2005. Talet på separasjonar auka noko frå 2007, etter ein nedgang åra før.

Førre året blei det inngått 224 partnerskap, 134 mellom to kvinner og 90 mellom to menn. Alt i alt 43 færre enn i 2007. For tredje året på rad blei det inngått fleire registrerte partnerskap mellom to kvinner enn mellom to menn. 58 partnerskap blei oppløyst ved skilsmisse og 94 partnarpar blei separerte i 2008.

9.2.2009

Utslipp til luft av miljøgifter og svevestøv, 1990-2007

Stabiliserte miljøgiftutslipp

Utslippene til luft av miljøgifter har vært relativt stabile i de siste årene. I et lengre tidsperspektiv har det imidlertid vært en betydelig reduksjon, i tråd med nasjonale mål og internasjonale forpliktelser.

Beregningene av utslipp til luft for perioden 1990-2007 er gjort av Statistisk sentralbyrå (SSB) i nært samarbeid med Statens forurensningstilsyn (SFT).

Nedgang for de fleste utslipp etter 1995

Norge har nasjonale mål om reduksjon av utslipp i forhold til nivået på utslippene i 1995. Det har gått riktig vei for utslippene av de fleste miljøgiftene. Viktige unntak er PAH og kobber.

Årsaken til nedgangen siden 1995 er først og fremst utslippsreduksjoner innenfor industri og bergverk. Både rensetiltak, prosessomlegging og lavere aktivitet i en del næringer har resultert i reduserte utslipp. Grunnet utfasing av blyholdig bensin har i tillegg utslippene av bly fra veitrafikk gått dramatisk ned fra 1990 til 1996. Svingninger i utslippsnivåene kan være påvirket av måleusikkerhet.

PAH-utslipp: Årlige variasjoner, men stabile over tid

Nedgangen i PAH-utslipp fra 2006 til 2007 skyldes hovedsakelig reduserte prosessutslipp fra aluminiumsproduksjon; for disse utslippene er det imidlertid store årlige variasjoner. Nedgangen i totalutslippene kan ikke ses som uttrykk for en trend; utslippene i 2006 var høyere enn i 1995. Aluminiumsproduksjon forårsaket 49 prosent av utslippene i 2007, mot hhv. 37 og 38 prosent i 1990 og 1995, og har altså fått større betydning for totalutslippene i løpet av perioden. Selv om det er store årlige variasjoner i utslippene fra denne kilden, har nivået på 2000-tallet vært noe høyere enn i 1990-årene. Den nest viktigste kilden til PAH-utslipp i Norge i 2007 var vedfyring, som stod for 26 prosent av utslippene. Andre større kilder var veitrafikk (7 prosent) og løsemidler (6 prosent).

Svevestøvutslippene går ned

58 prosent, eller 29 500 tonn, av svevestøvutslippene i 2007 stammet fra vedfyring. Utslippene fra denne kilden er redusert med 13 prosent siden 2006, hovedsakelig fordi det ble brent mindre ved, men det bidro også noe til utslippsnedgangen at en større andel av veden ble brent i nye rentbrennede ovner. Prosessutslipp fra industri og bergverk bidro med 21 prosent av svevestøvutslippene i 2007, mens motorredskaper og veistøv/dekkslitasje stod for hhv. 6 og 4 prosent av utslippene.

Bly

Det var en betydelig nedgang i utslipp av bly i første halvpart av 1990-årene på grunn av utfasing av blybensin. Fra 1996 har nedgangen vært mer beskjeden. Brenselsutslipp fra veitrafikk utgjorde 90 prosent av totalutslippene av bly i 1990, mot 52 og 3 prosent i henholdsvis 1995 og 2007. Nær 50 prosent av blyutslippene i 2007 var prosessutslipp fra industrien, det aller meste av dette fra produksjon av jern, stål og ferrolegeringer. Andre viktige kilder er slitasje av bremseklosser og bruk av blyholdig flybensin i småfly, som til sammen stod for en tredel av utslippene i 2007.

Krom

Nedgangen i utslipp av krom skyldes i all hovedsak en reduksjon på 95 prosent av prosessutslippene fra produksjon av jern, stål og ferrolegeringer, først og fremst på grunn av omlegging av produksjonen ved en bedrift. Disse utslippene stod for 72 prosent av utslippene i 1995, mot 18 prosent i 2007. Metallproduksjon er likevel en av de viktigste kildene til utslipp til luft av krom, bare forbrenning i treforedling var større i 2007, med 19 prosent av totalutslippet.

Arsen

Arsenutslippene økte kraftig fra 2006 til 2007. Dette er imidlertid neppe uttrykk for en trend, men snarere en tilfeldig økning på grunn av årlig varierende arseninnhold i råvarer og reduksjonsmidler som brukes ved produksjon av metaller. På grunn av innførte rensetiltak og redusert drift er imidlertid nivået på utslipp av arsen fra metallproduksjon gått ned, og utslippene var i 2007 det halve av 1995-utslippene.

Kvikksølv

Det har vært mindre årlige variasjoner i kvikksølvutslippene de siste årene, og fra 2000 har de vært relativt stabile. I 1990-årene var nivået imidlertid noe høyere. Blant annet har mindre utslipp fra avfallsforbrenning og kvikksølvrensing i industrien bidratt til utslippsreduksjonen. Den viktigste utslippskilden er prosesser i forbindelse med produksjon av jern, stål og ferrolegeringer, som stod for 27 prosent av utslippene i 2007.

Kadmium

Hovedårsaken til nedgangen i utslipp av kadmium er mindre prosessutslipp fra produksjon av jern, stål og ferrolegeringer, på grunn av både utslippsreducerende tiltak og noen bedriftsnedleggelse. Disse utslippene ble redusert med 66 prosent fra 1995 til 2007, og mens denne industrien var den største utslippskilden i 1995 (24 prosent), var den med sine 15 prosent av totalen i 2007 forbigått av både vedfyring i husholdninger og forbrenning av treavfall og avlut i treforedlingsindustrien, som begge stod for 21 prosent av totalutslippene.

Kobber

Utslippene av kobber viser, i motsetning til de andre tungmetallene som utslippsstatistikken omfatter, en økende trend. Økningen skyldes i første rekke større utslipp fra bremseklosser på grunn av trafikkvekst. Disse utslippene gikk opp med 41 prosent fra 1995 og utgjorde 46 prosent av totalutslippene i 2007. Andre viktige utslippskilder er forbrenningsutslipp fra veitrafikk og prosessutslipp fra metallproduksjon, som stod for hhv. 25 og 10 prosent av utslippene i 2007.

Dioksinutslippene kraftig redusert

En stor del av reduksjonen i dioksinutslipp skyldes nedleggelsen av en industribedrift og en gruve, som begge forårsaket betydelige utslipp. I tillegg er utslipp fra avfallsforbrenning redusert med hele 98 prosent fra 1990 til 2007, på grunn av innførte rensetiltak. Den viktigste utslippskilden i 2007 var vedfyring i husholdningene, som forårsaket 29 prosent av totalutslippene, mens prosessutslipp fra metallproduksjon og brenselsutslipp fra skip og båter hver stod for 20 prosent.

Om usikkerhet i tallene

Alle utslippstallene er beheftet med en viss usikkerhet. På grunn av måleusikkerhet i data rapportert fra bedriftene til SFT, er imidlertid usikkerheten særlig stor for miljøgifter.

6.2.2009

Lønnsstatistikk. Ansatte i staten per 1. oktober 2008

2 600 kroner mer i måneden

Heltidsansatte i staten hadde en gjennomsnittlig månedslønn eksklusive overtid på 35 400 kroner per 1. oktober 2008. Dette var en økning på 7,8 prosent, eller 2 600 kroner, fra samme tidspunkt året før.

Den prosentvise lønnsveksten var relativt lik for de fleste store områdene i staten. I forvaltningsvirksomheten, som er det området i staten som sysselsetter flest personer, var økningen i månedslønn på 7,8 prosent fra 2007 til 2008. Til sammenligning hadde statlig heltidsansatte i undervisning en vekst på 7,1 prosent, forretningsmessig tjenesteyting og næringsdrift 8,3 prosent, og helse- og sosialtjenester (eksklusive helseforetakene) 7,5 prosent.

Offentlig forvaltning

Forvaltningen omfatter blant annet ansatte i departementer og direktorater, NAV, forsvaret, politi- og påtalemyndighet samt retts- og fengselsvesenet. Høyest månedslønn hadde ansatte i utenriktjenesten, som består av utenriksdepartementet, direktoratet for utviklingssamarbeid og fredskorpset, med en gjennomsnittlig månedslønn på 41 000 kroner, en økning på 7,3 prosent fra 2007. Til sammenligning var månedslønna for ansatte i politi- og påtalemyndighet 34 100 kroner, tilsvarende en vekst på 7,5 prosent. For ansatte i retts- og fengselsvesenet var lønnsveksten på 7,2 prosent, mens den i forsvaret var på 7,4 prosent.

Deltidsansatte

For å kunne sammenligne heltids- og deltidsansattes lønn regnes de deltidsansattes lønn om til heltidsekvivalenter, det vil si hva månedslønna ville vært om de jobbet heltid. Gjennomsnittlig månedslønn per heltidsekvivalent for deltidsansatte økte med 8 prosent fra 2007 til 2008, til et nivå på 29 900 kroner. Deltidsansatte menn hadde en månedslønn på 33 100 kroner, mens kvinner hadde en månedslønn på 28 800 kroner, en økning på henholdsvis 7,1 og 8 prosent fra året før.

3.2.2009

Røyking i Norge, 2008

Jevn nedgang i andel dagligrøykere

Blant personer i alderen 16-74 år oppga 21 prosent at de røykte daglig i 2008, 1 prosentpoeng færre enn i 2007. De siste ti årene har andelen dagligrøykere gått stadig nedover, og særlig blant unge er det blitt færre som røyker.

21 prosent blant både menn og kvinner oppga at de røykte i 2008, mot 23 prosent blant kvinner og 21 prosent blant menn i 2007. 9 prosent av kvinnene og 10 prosent av mennene røykte av og til i 2008.

Den største andelen som røyker daglig, finner vi blant personer i alderen 35-64 år, mens den laveste andelen er blant de yngste og eldste.

Nedgang etter 1998

I 1973 røykte over halvparten av den mannlige voksne befolkningen, mens det i dag er om lag 21 prosent. Fra 1973 og fram til 2000 lå andelen dagligrøykere blant kvinner i overkant av 30 prosent, men også blant kvinner har andelen sunket betydelig og ligger nå på 21 prosent, det samme som blant mennene. Det ser ut til å ha oppstått et trendskifte rundt 1998. Fra dette tidspunktet ser vi en lik nedgang i andel røykere både blant menn og kvinner.

Betydelig nedgang i røyking blant unge i alderen 16-24 år

I 2008 røykte rundt 15 prosent av unge i alderen 16-24 år daglig. I tillegg var det rundt 13 prosent som sa at de røykte av og til. I 2007 var det 16 prosent som røykte daglig i aldersgruppa, men nedgangen er ikke signifikant (med 95 prosent konfidensintervall). Imidlertid er endringen signifikant fra 2005 til 2008, med nedgang fra 24 til 15 prosent. Utvalget er relativt lite, og egner seg dermed best til å se på langsiktige trender, heller enn endringer fra år til år.

Langt færre unge begynner å røyke nå enn på 1970-tallet. Den store reduksjonen man så fram til slutten av 1980-tallet, uteble i en del år, samtidig som andelen som røyker av og til økte betydelig

på 1990-tallet. Imidlertid ser det ut til at utviklingen igjen peker i positiv retning, og den totale andelen unge som røyker, er tydelig på vei nedover.

19.12.2008

Sykefravær, egen- og legemeldt, 3. kvartal 2008

Svak økning i sykefraværet

Sykefraværsprosenten gikk opp fra 6,8 til 6,9 prosent fra 3. kvartal 2007 til 3. kvartal 2008. Veksten kom i det legemeldte sykefraværet.

For kvinner gikk sykefraværet opp fra 8,4 til 8,5 prosent, mens det for menn var uendret på 5,6 prosent. Sykefraværet i 3. kvartal 2008 var 7,4 prosent lavere enn i 3. kvartal 2001, året da avtalen om et mer inkluderende arbeidsliv ble inngått.

Klar vekst i sykefraværet i finansiell tjenesteyting

Mens veksten i sykefraværet totalt sett var 1 prosent sist år, var økningen innenfor finansiell tjenesteyting 9,5 prosent. Men nivået på 5,3 prosent er fremdeles lavere enn gjennomsnittet for alle næringer.

Av de større næringene var veksten i sykefraværet sterkest i industri og varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet med henholdsvis 3,3 og 5,4 prosent. Sykefraværet gikk ned med 6,1 prosent i forretningsmessig tjenesteyting og 0,5 prosent i offentlig administrasjon fra 3. kvartal 2007 til 2008.

Størst økning i Aust-Agder og Sogn og Fjordane

Sykefraværet økte med 7,9 prosent i Aust-Agder og med 6,7 prosent i Sogn og Fjordane. Størst nedgang hadde Finnmark med 5,3 prosent og Hedmark med 2,3 prosent.

Finnmark har fremdeles høyest sykefravær med 8,7 prosent. Det laveste sykefraværet har Rogaland med 5,7 prosent.

Høyere andel lange sykefravær

Andelen av totalfraværet som varte i mer enn 31 dager i løpet av kvartalet, økte fra 61,5 prosent i 3. kvartal 2007 til 62,3 prosent i 3. kvartal 2008. Det egenmeldte sykefraværets andel av totalfraværet sank fra 11,2 til 10,9 prosent.

Nedgang i statlig forvaltning

Fra 3. kvartal 2007 til 3. kvartal 2008 falt sykefraværet i statlig forvaltning (inkludert helseforetakene) med 1,4 prosent. Innenfor statlig forvaltning var nedgangen i sykefraværet i undervisningsnæringen (universiteter og høyskoler) på 2,2 prosent, mens nedgangen i helse- og sosialnæringen (i hovedsak helseforetakene) var 1,7 prosent.

Innenfor kommunal forvaltning var sykefraværet uendret. Næringen helse- og sosialtjenester hadde en nedgang i sykefraværet på 1,1 prosent, mens undervisningsnæringen (grunnskoler og videregående skoler) hadde en økning på 1,4 prosent.

Sykefraværet økte med 1,9 prosent i privat sektor/offentlig næringsvirksomhet. Denne sektoren har, sammen med statlig forvaltning, lavest nivå på sykefraværet med 6,6 prosent. Kommunal forvaltning hadde høyest sykefravær med 8,1 prosent.

Fortsatt økning i sykefraværet blant de yngste

Trenden de siste årene med økt legemeldt sykefravær blant de under 30 år fortsetter også dette kvartalet. Fra 3. kvartal 2007 til 2008 var det en vekst i det legemeldte sykefraværet for 20-24-åringene på 4,3 prosent. Nivåtallene for de yngste aldersgruppene ligger fremdeles klart under gjennomsnittet.

Vi har ikke data om egenmeldt sykefravær etter alder. Omtalen av sykefraværet etter alder gjelder derfor bare legemeldt sykefravær.

16.12.2008

Likestillingsindeks for kommunene, 2008

Kvinner på Sørlandet fortsatt minst likestilt

For tredje år på rad ligger de to Agderfylkene på bunn i likestilling mellom kvinner og menn, mens Akershus er det mest likestilte fylket. På kommuneoversikten kommer Tromsø best ut, på samme måte som de to foregående årene.

Likestillingsindeksen for 2008 viser stor variasjon mellom kommunene. Tromsø topper lista over likestilling for tredje år

på rad med 3,8 poeng, fulgt av Overhalla (Nord-Trøndelag) og Sør-Varanger (Finnmark). Farsund (Vest-Agder) ligger på bunn av lista, like etter Bjugn (Sør-Trøndelag) og Selje (Sogn og Fjordane).

Dersom man sammenligner fylkene, er kvinner og menn i de to Agderfylkene minst likestilt. Siden 2002 har Vest-Agder hvert år ligget på bunn av likestillingsindeksen, mens det har variert hvorvidt Aust-Agder eller Møre og Romsdal har ligget på nest siste plass. For tredje år på rad ligger Aust-Agder på nest siste plass med 2,2 poeng, så vidt foran Vest-Agder som skårer 2,0 poeng. Kommunene i Vest-Agder har spesielt lav andel kvinner i kommunestyrene, og kvinner i fylket har lavere gjennomsnittsinntekt enn menn. Aust-Agder skiller seg ut med en spesielt lav andel kvinner i arbeidsstyrken. Akershus er fylket med mest likestilling, og skårer 3,0 poeng. Kommunene i Akershus skårer i gjennomsnitt spesielt høyt når det gjelder antall kvinner i forhold til antall menn i kommunene. I tillegg kommer disse kommunene særlig godt ut fordi relativt mange kvinner er i arbeidsstyrken, kjønnsforskjellen i inntekt er mindre enn andre steder og kvinner tjener bedre, samt at det er en høy andel kvinner i kommunestyrene.

De største bykommunene skårer over landsgjennomsnittet

Av de fem største byene er Trondheim mest likestilt (3,0 poeng), tett fulgt av Oslo (2,9), Bergen og Stavanger (begge 2,8) og Kristiansand (2,7). Drammen ligger på landssnittet med 2,5. Til tross for at Oslo skårer høyt på likestillingsindeksen får kommunen likevel lavest skår når det gjelder barnehagedekning, med en dekning på kun 79,9 prosent. Alle de andre byene har høyere barnehagedekning enn Oslo.

11.12.2008

Brutto utenlandsgjeld, 3. kvartal 2008

Sterk økning i utenlandsgjelden

Norges brutto utenlandsgjeld var på 3 254 milliarder kroner ved utgangen av 3. kvartal 2008. Dette er en økning tilsvarende 8,5 prosent fra forrige kvartal. Gjeldsveksten var størst for andre finan-

sielle foretak enn bankene samt ikke-finansielle foretak og husholdninger.

Norges brutto utenlandsgjeld har økt fra 2 999 milliarder kroner i 2. kvartal 2008 til 3 254 milliarder kroner i 3. kvartal 2008. Dette utgjør en økning på 8,5 prosent fra 2. kvartal til 3. kvartal, noe som er betydelig høyere enn den gjennomsnittlige kvartalsveksten på vel 2 prosent i perioden 2. kvartal 2007-2. kvartal 2008.

I 3. kvartal 2008 økte "andre sektorer" (andre finansielle foretak enn bankene samt ikke-finansielle foretak og husholdninger), offentlig forvaltning inklusiv Statens pensjonsfond – Utland og banker sin utenlandsgjeld, mens Norges Bank hadde en nedgang i brutto utenlandsgjeld. Gjeld knyttet til utlendingers direkteinvesteringer i Norge gikk også ned i 3. kvartal.

Bankene har størst utenlandsgjeld

Brutto utenlandsgjeld for "andre sektorer" var ved utgangen av 3. kvartal 2008 på 984 milliarder kroner. Det er 13,1 prosent høyere enn ved utgangen av 2. kvartal i år. Offentlig forvaltning og bankene økte utenlandsgjelden med henholdsvis 11,2 og 6,8 prosent fra forrige kvartal. Bankene har størst gjeld til utlandet, med 1 289 milliarder kroner, det vil si vel 40 prosent av Norges bruttogjeld ved utgangen av 3. kvartal 2008. Offentlig forvaltnings utenlandsgjeld var på 788 milliarder kroner, 24 prosent av Norges bruttogjeld.

Dette er Norge

Hva forteller tallene? Statistikk og informasjon om det norske samfunnet omgir oss i dag på alle kanter – og er ofte bare ett (eller noen) tastetrykk unna. Men én ting er å finne informasjonen, noe annet er å få fram en god beskrivelse av fenomener eller utviklingstrekk. Tallene må sammenliknes, og forskjeller, sammenhenger og tendenser må beskrives og tolkes.

I Dette er Norge presenterer Statistisk sentralbyrå statistikk om en rekke områder av det norske samfunn. Det er lagt vekt på at publikasjonen skal være lett å lese og forstå. Den første utgaven av Dette er Norge kom i 2003. De mange tilbakemeldingene vi har fått er svært positive og tyder på at publikasjonen har mange ulike brukere og bruksområder.

Dette er Norge er gratis og kan bestilles her:
<http://www.ssb.no/bestilling/>

eller på e-post:
salg-abonnement@ssb.no

eller på telefon: 62 88 55 00

En PDF-versjon av publikasjonen finnes her:
<http://www.ssb.no/norge/>

ISBN 978-82-537-7515-9 Trykt versjon

ISBN 978-82-537-7516-6 Elektronisk versjon

Statistisk sentralbyrå

Oslo:

Postboks 8131 Dep

NO-0033 Oslo

Telefon: 21 09 00 00

Telefaks: 21 09 49 73

Kongsvinger:

NO-2225 Kongsvinger

Telefon: 62 88 50 00

Telefaks: 62 88 50 30

E-post: ssb@ssb.no

Internett: www.ssb.no

